

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МІНІСТЕРСТВО АГРАРНОЇ ПОЛІТИКИ ТА ПРОДОВОЛЬСТВА УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ АГРАРНИХ НАУК УКРАЇНИ
НАУКОВО-ДОСЛІДНИЦЬКИЙ ІНСТИТУТ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ
ВЛАСНОСТІ НАПрН УКРАЇНИ
ПОЛТАВСЬКА ДЕРЖАВНА АГРАРНА АКАДЕМІЯ**

ВСЕУКРАЇНСЬКА НАУКОВО-ПРАКТИЧНА КОНФЕРЕНЦІЯ

**СЕЛЕКЦІЙНІ ДОСЯГНЕННЯ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОЇ
ОХОРОНИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ЗАХИСТУ**

Збірник матеріалів конференції

ПОЛТАВА - 2018

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МІНІСТЕРСТВО АГРАРНОЇ ПОЛІТИКИ ТА ПРОДОВОЛЬСТВА УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ АГРАРНИХ НАУК УКРАЇНИ
НАУКОВО-ДОСЛІДНИЦЬКИЙ ІНСТИТУТ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ
ВЛАСНОСТІ НАПpН УКРАЇНИ
ПОЛТАВСЬКА ДЕРЖАВНА АГРАРНА АКАДЕМІЯ**

**ВСЕУКРАЇНСЬКА НАУКОВО-ПРАКТИЧНА КОНФЕРЕНЦІЯ
СЕЛЕКЦІЙНІ ДОСЯГНЕННЯ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОЇ
ОХОРОНИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ЗАХИСТУ**

22-23 листопада 2018 року

(реєстраційне посвідчення УкрІНТЕІ № 542 від 19 листопада 2018 р.)

Збірник матеріалів конференції

УДК 631.527(477)

С 29

Збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції «Селекційні досягнення в Україні: проблеми правової охорони та перспективи вдосконалення захисту» – Вип. 1, - Полтава: ПДАА, 2018. – 88 с.

В збірник включені тези доповідей викладачів закладів вищої освіти, аспірантів, докторантів, здобувачів вищої освіти, в якому розглянуті актуальні питання подальшого становлення і розвитку вітчизняної селекції та насінництва, забезпечення співробітництва України з країнами Європейського Союзу, вихід насінневого матеріалу вітчизняних сортів рослин на міжнародний рівень, залучення іноземних інвестицій для створення інфраструктури насінництва, забезпечення законних та прозорих прав інтелектуальної власності на селекційні досягнення у рослинництві авторів-селекціонерів і селекційних наукових установ, підготовки фахівців відповідного профілю у вищих навчальних закладах в аграрній сфері, а також визначення умов державної підтримки селекції та насінництва, особливості охорони прав на селекційні досягнення та впровадження інформаційних технологій.

Конференція відбулася 22-23 листопада 2018 року.

Редакційна колегія:

Аранчій В.І. професор, ректор Полтавської державної аграрної академії

Орлюк О.П. доктор юридичних наук, директор НДІ інтелектуальної власності
НАПрН України

Костенко О.М. доктор технічних наук, професор

Лапенко Т.Г. кандидат технічних наук, доцент

Дорожко Г.К. кандидат технічних наук, доцент

Прасолов Є.Я. кандидат технічних наук, професор

Дударь Н.І. – завідувач лабораторії кафедри безпека життєдіяльності

Відповідальні за випуск:

кандидат технічних наук, доцент Дорожко Г.К.,

кандидат технічних наук, професор Прасолов Є.Я.

Комп'ютерний набір – автори тез

Комп'ютерна верстка – **Дударь Н.І.**

©НДІ інтелектуальної власності НАПрН України

©Полтавська державна аграрна академія

СТРАТЕГІЯ НДІ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ НАПрН УКРАЇНИ В НАПРЯМКУ ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ СЕЛЕКЦІЙНИХ ДОСЯГНЕНЬ У РОСЛИННИЦТВІ

Орлюк О. П.

*д.ю.н., професор, академік НАПрН України, директор
НДІ інтелектуальної власності НАПрН України
м. Київ*

Шановні пані і панове – учасники конференції. Сьогодні ми зібрались, щоб обговорити проблемні питання, що є в сфері правової охорони селекційних досягнень у рослинництві та захисту прав осіб, які виводять нові різновиди рослин, поліпшують та створюють необхідну кількість насінневого (розмножувального) матеріалу, необхідного для їх введення у господарський і комерційний оборот, та потребують невідкладного вирішення.

На науково-практичній конференції присутні представники науково-дослідних установ Національної академії наук, Національної академії аграрних наук, Науково-дослідного інституту інтелектуальної власності Національної академії правових наук, вищих аграрних навчальних закладів, ботанічних садів України, для яких вирішення порушених на конференції питань є дуже актуальним.

Цей рік співпадає з 55-річчям селекційної діяльності в Полтавській державній аграрній академії, фахівці якої досягли відчутних успіхів в селекційному процесі, тому не випадковим є вибір місця для проведення конференції.

Кожний учасник одержав програму конференції і може ознайомитися з питаннями, що обговорюватимуться в ході її роботи.

Незважаючи на те, що Закон України «Про охорону прав на сорти рослин» від 21.04.1993 р. № 3116-ХІІ (далі - Закон) був першим законом незалежної України у сфері інтелектуальної власності (закони про авторське право і суміжні права, про охорону прав на винаходи, корисні моделі, промислові зразки, знаки для товарів і послуг прийнято лише наприкінці грудня 1993 р.) і дозволив Україні приєднатися до Міжнародної конвенції з охорони нових різновидів рослин (Конвенції UPOV), стати повноправним членом Міжнародного союзу з охорони нових різновидів рослин (UPOV) та одержати підстави для створення патентного відомства (Держпатенту) України.

Україна стала першою з пострадянських країн державою-членом UPOV. Але законодавчі проблеми, які виникли з моменту прийняття зазначеного Закону, залишаються невирішеними і потребують нагального вирішення для налагодження міжнародного співробітництва з країнами-членами UPOV.

Насамперед термінологічні визначення, наведені в Законі, потрібно привести у відповідність з термінами, наведеним в Конвенції UPOV.

Хибною є позиція законодавчої гілки влади щодо визначення селекціонером всупереч вимогам п. «iv» ст. 2 Акту Конвенції UPOV 1991 р. тільки фізичної особи – автора сорту. Автор сорту за відсутності матеріально-технічних та земельних ресурсів неспроможний самостійно створити кількість оригінального насіння, необхідну для розмноження, відтворення та введення у комерційний та господарський оборот нового сорту. Але ці питання залишені поза увагою законодавчої гілки влади.

Невизначеність на законодавчому рівні порядку договірних відносин між співавторами сорту, між авторами сорту і роботодавцем призвели до суттєвих правових колізій у відносинах між ними, а також у відносинах між володільцями патентів на сорти рослин – науковими селекційними установами та суб'єктами первинного і репродукційного насінництва. Така недосконалість національного законодавства не узгоджується з міжнародними принципами правової охорони результатів селекційної діяльності та реалізації насінневого (розмножувального) матеріалу.

Протягом 1993 – 2016 років розроблено і прийнято велику кількість нормативно-правових актів у сфері селекції та насінництва, але, як свідчить практика їх застосування, створена в Україні система правової охорони сортів рослин фактично є недієвою.

Всі ці акти лише декларативно визначили перетворення нових сортів (а правильніше їх насінневого або розмножувального матеріалу) у товар, що має споживну вартість і спрямований на задоволення існуючих суспільних потреб. Основними причинами цього насамперед є необґрунтоване копіювання у національному законодавстві зарубіжного законотворчого досвіду без встановлення реальних причин появи певних норм іноземних законів та можливості їх застосування в Україні за умов існуючого стану вітчизняної селекційної науки та сільськогосподарського виробництва.

До того ж, національні суб'єкти селекції і насінництва не готові відстоювати свої майнові права та законні інтереси щодо сортів рослин внаслідок відсутності на рівні судів загальної юрисдикції кваліфікованого підходу до розгляду та експертизи справ щодо порушення майнових прав на них.

Незважаючи на те, що норми Закону тільки декларують (але не забезпечують) можливість набуття володільцями патентів на сорти рослин виключного права розпоряджатись ними, передавати відповідні майнові права на них заінтересованим особам на підставі цивільно-правового (ліцензійного) договору, до цього часу чітко не визначено механізму договірних відносин щодо передачі та поступлення зазначених прав, послідовності нарахування і виплати справедливої грошової компенсації (винагороди) авторам-селекціонерам, що свідчить про фактичну недієвість Закону.

Крім того, норми Закону належно не забезпечують охоронну та превентивну функції щодо нових сортів. Надмірна кількість нормативно-правових актів та

втручання згідно з ними органів державної влади у продаж насінневого матеріалу зареєстрованих сортів не сприяє розвитку цивілізованих договірних відносин у цій сфері. Це насамперед пов'язане з відсутністю бажання у науковців та законотворців комплексно підійти до дослідження феномену селекційної творчості як підстави виникнення цивільних прав на її результати, визначення впливу нових селекційних досягнень на економічний розвиток суспільства, екологічну та продовольчу безпеку держави, на реальний правовий та соціально-економічний стан суб'єктів селекції виходячи з основних принципів міжнародного права у цій сфері.

Договірні відносини між суб'єктами селекції та елітного насінництва, між фізичними особами – селекціонерами, колективами селекції та оригінального (первинного) насінництва та їх роботодавцями є основою селекційної і насінневої справи, але статтями 429 і 430, главами 42 і 75 Цивільного кодексу України, Законами України «Про охорону прав на сорти рослин», «Про насіння і садивний матеріал» можливість таких правовідносини лише декларується без чіткого визначення їх дієвого механізму.

НДІ інтелектуальної власності Національної академії правових наук внесено пропозиції відповідним Комітетам Верховної Ради України та Міністерству аграрної політики та продовольства щодо визначення на законодавчому рівні порядку укладання договору між співавторами сортів рослин, що дозволяє визначити творчий вклад кожного співавтора у виведення нового різновиду рослин, а у залежності від цього визначити право кожного з них на одержання справедливої винагороди, договору між авторами та роботодавцями, які дозволяють визначити порядок набуття права роботодавця на одержання патенту на сорт, нарахування та виплати винагороди авторам за використання запатентованих сортів рослин. Але ці пропозиції не враховані законодавчою гілкою влади та суб'єктом законодавчої ініціативи.

Системний аналіз великої кількості нормативно-правових актів України у сфері правової охорони сортів рослин, оцінки якості, сертифікації та реалізації їх насіння (садивного матеріалу), здійснений фахівцями Інституту, свідчить про те, що, не зважаючи на чисельні зміни, норми указаних актів фактично залишаються не адаптованими до основних вимог Конвенції UPOV та Угоди з торговельних аспектів прав інтелектуальної власності (Угода TRIPS), норми яких мають бути максимально враховані національними законодавчими актами.

Чинні вітчизняні нормативно-правові акти у галузі рослинництва не відповідають основній меті указаних міждержавних угод: не тільки забезпечувати правову охорону нових сортів рослин, захист майнових прав та інтересів суб'єктів селекції і насінництва, а насамперед забезпечувати постачання громадянам України та інших країн необхідну кількість продуктів харчування рослинного походження належної якості, їх продовольчу та екологічну безпеку, вільний оборот насіння (садивного матеріалу) перспективних сортів для уникнення

проблеми голоду, збереження рослинного і тваринного біологічного різноманіття. Нажаль, норми державних стандартів України щодо якості зерна пшениці та інших зернових культур протягом останніх двадцяти років суттєво погіршено. Наведене створює проблему щодо виробництва якісного борошна для випікання хліба, а також проблеми щодо реалізації зерна та продуктів його переробки на зовнішньому ринку.

Внаслідок наведених причин в Україні має місце несанкціоноване виробництво і реалізація контрафактного насіння зареєстрованих сортів вітчизняної та іноземної селекції, що не тільки призводить до порушення прав та законних інтересів їх авторів і володільців патентів, робить непривабливим створення нових перспективних різновидів рослин, але й перешкоджає стабільному розвитку національного ринку насіння, підриває міжнародний авторитет України у сфері селекції і насінництва, сприяє втраті нею іміджу технологічно, інтелектуально та економічно розвиненої держави з багатою творчою та селекційною спадщиною.

Така правова ситуація сприяє поступовому витісненню сортів вітчизняної селекції з міжнародного насінневого ринку (на даний момент в Реєстрі сортів рослин України переважають зарубіжні сорти більшості сільськогосподарських культур). Але найбільш негативним наслідком такої правової ситуації буде повна економічна залежність вітчизняних виробників аграрної продукції від іноземних постачальників насіння та рослинної сировини, що зокрема підвищить вартість вирощування рослинної сировини та продуктів її переробки, а знищення внаслідок неналежного фінансування НДІ науково-селекційного профілю зможе примусити Україну прямувати шляхом «контрольованого технологічного відставання» та підпорядкувати агропромислове виробництво України інтересам зарубіжних транснаціональних хімічних та насінневих корпорацій.

Статтею 228 Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами членами, з іншої сторони, укладеної у 2014 році, визначено, що «сторони співробітничать з метою сприяння і посилення охорони прав на сорти рослин відповідно до Конвенції UPOV, зокрема необов'язкові винятки з прав селекціонерів, як це згадується у статті 15(2) зазначеної Конвенції».

Але з аналізу відповідних норм Закону (ч. 2 ст. 47) випливає, що «привілей фермера», передбачений ч. 3 ст. 15 Акту Конвенції UPOV 1991 р., поширено на будь-яку особу (тобто резидента і нерезидента України), яка має право розмножувати у своєму господарстві для власних потреб зібраний матеріал, одержаний шляхом вирощування матеріалу для розмноження рослин сорту, що охороняється, за умови, що він належить до одного з 23-х ботанічних родів і видів рослин, перелік яких наведений у цій частині. Наведене також суперечить вимогам вітчизняних нормативно-правових актів, які визначають порядок атестації суб'єктів насінництва.

Слід також зазначити, що на законодавчому рівні в Україні не існує офіційно визначеного поняття «фермер». Законом України «Про фермерське господарство» від 19.06.2003 р. № 973-IV запроваджено лише поняття «фермерське господарство» та встановлено, хто може бути його членом. Але це поняття не відповідає поняттю «фермер», що застосовується на міжнародному, зокрема європейському рівні. Не вирішено також питання, чи є фермерами особи, визначені Законами України «Про особисте селянське господарство», «Про колективне сільськогосподарське підприємство».

Підрозділ «Генетично модифіковані організми» додатку XXX до глави 6 зазначеної Угоди протягом 2 – 3 років з набуття нею чинності, вимагає врегулювати на рівні українського законодавства питання, визначені Директивами № 2001/18/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 12 березня 2001 року про вивільнення у навколишнє середовище генно модифікованих організмів та про скасування Директиви Ради № 90/220/ЄЕС зі змінами і доповненнями, внесеними Рішеннями № 2002/623/ЄС та № 2002/811/ЄС, № 2009/41/ЄС від 6 травня 2009 року про використання генетично модифікованих мікроорганізмів у замкненій системі, від 15 липня 2003 року Регламентами (ЄС) № 1829/2003 та (ЄС) № 1830/2003 про транскордонні перевезення генно модифікованих організмів. В цьому напрямі робота належним чином не виконується. За участю засобів масової інформації чиниться опір вирощуванню ГМ рослин та виробництву з них продуктів харчування. Але за даними демографів чисельність населення Землі, яка протягом другої половини ХХ ст. збільшилася фактично удвічі і становить близько 8 млрд. чоловік, до 2050 року може збільшитися до 9 – 11 млрд. Резервів для збільшення площ орної Землі відсутні. При цьому відбувається деградація якості земельних ресурсів. Тобто, наведене свідчить про те, що підвищити урожайність культурних рослин та якість їх рослинної сировини можливо тільки за рахунок зміни якісних характеристик рослин шляхом генної інженерії.

Ієрархія таксонів і правила найменування рослин (номенклатура) регулюються обов'язковим для всіх ботаніків Міжнародним кодексом номенклатури водоростей, грибів і рослин (Мельбурнський кодекс), прийнятим у 2011 р. на XVIII Міжнародному ботанічному конгресі, у Мельбурні. На рівні Міжнародного кодексу номенклатури рослин 2009 року різновид рослин (а не сорт) визначено таксономічною одиницею в ієрархії. Тобто в українській назві і тексті Конвенції UPOV, у Законі та підзаконних актах замість поняття «сорт» слід застосовувати поняття «різновид рослин». Але ці питання залишаються також не вирішеними на рівні національних законів.

Про наведені та інші законодавчі проблеми більш широко йтиметься у доповідях учасників конференції. Тобто, беззаперечно можна стверджувати, що українське законодавство, яке не повністю враховує світову практику в сфері правової охорони сортів рослин і захисту прав суб'єктів селекції та насінництва, не дозволяє Україні забезпечити ефективне співробітництво щодо виробництва та

реалізації якісної української рослинної сировини та її використання для виготовлення якісних продуктів харчування.

Бажаю учасникам конференції плідної роботи, а дискусія щодо порушених питань дозволить напрацювати виважені рішення та внести пропозиції Уряду України та законодавчій гілці влади щодо потреби узгодження норм національних законів з наведених вище питань з нормами міжнародних, зокрема європейських законів і стандартів.

ВІДПОВІДНІСТЬ НОРМ НАЦІОНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА З НОРМАМИ МІЖНАРОДНОГО, ЗОКРЕМА ЄВРОПЕЙСЬКОГО ЗАКОНОДАВСТВА З ПИТАНЬ ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ НОВИХ РІЗНОВИДІВ РОСЛИН ТА ЗАХИСТУ ПРАВ СЕЛЕКЦІОНЕРІВ

Пічкур О. В.

провідний науковий співробітник

НДІ інтелектуальної власності НАПрН України

м. Київ

Угодою про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, підписаної у липні 2014 року, передбачено співробітництво сторін щодо сприяння і посилення охорони прав на сорти рослин відповідно до Акту Конвенції UPOV 1991 р., зокрема щодо забезпечення так званого «права фермера» (ст. 228 Угоди) згідно з ч. 2 ст. 15 Акту 1991 р. Міжнародної конвенції з охорони нових різновидів рослин (Конвенції UPOV). Аналогічні положення містяться в ч. 3 ст. 14 Регламенту Ради (ЄС) № 2100/94 від 27 липня 1994 р. про права на різновиди рослин Європейського Співтовариства.

Але це не є основною проблемою національного законодавства.

Насамперед назва міжнародної організації з охорони нових різновидів рослин французькою мовою звучить як Union Internationale pour la Protection des Obtentions Végétales – скорочено UPOV, дослівно перекладається як Міжнародний союз з охорони рослинницьких досягнень. Французьке слово «sorte» в назві не застосовується. Більше того із змісту слова «Végétales» випливає, що Союз надає правову охорону культурним сільськогосподарським різновидам рослин.

Англійською мовою назва цієї організації – The International Union for the Protection of New Varieties of Plants, що перекладається як Міжнародний союз з охорони нових різновидів рослин. Англійське слово «sort» також не застосовано у назві.

Застосоване в національному законодавстві українське слово «сорт» є транслітерацією французького «sorte» та англійського «sort», що застосовується для класифікації якості товарної продукції, а не біологічних об'єктів.

Оскільки робочими мовами UPOV є французька, англійська та іспанська, англійське словосполучення «Protection of New Varieties of Plants» в назві Конвенції слід перекладати не як «охорона нових сортів рослин», а як «охорона нових різновидів рослин».

З наведеного випливає, що назва Конвенції та організації українською мовою не є ідентичною назві французькою та англійською мовами. ідентичними.

В пункті «vi» ст.1 Конвенції поняття «variety» означає «групу рослин у рамках нижчого з відомих ботанічних таксонів, яка, незалежно від того, чи задовольняє вона повністю умовам для надання права селекціонера може бути визначена ступенем прояву ознак, що є результатом реалізації даного генотипу або комбінації генотипів».

Поняття «різновид» рослин як таксономічна категорія, що посідає місце нижче підвиду (у разі його наявності) або виду, його представники відрізняються від інших одного і того ж підвиду чи виду незначними, але постійними або спадковими характеристиками, у Конвенції застосовано виходячи зі змісту поняття «variety», наведеному у Міжнародному кодексі номенклатури культурних рослин (International code of nomenclature for cultivated plants), [див. Mishler, B. D., Donoghue, M. J. Species concepts: A case for pluralism // Systematic Zoology. – 1982. – № 31. – pp. 491 – 503; Michael J. Donoghue. A Critique of the Biological Species Concept and Recommendations for a Phylogenetic Alternative // The Bryologist . – Autumn, 1985. – Vol. 88, № 3. – pp. 172 – 181]

Але у перекладі тексту Конвенції українською мовою замість слова «variety - різновид» застосовано слово «сорт», що не є ідентичними поняттями.

Більше того в абз. 25 ст. 1 Закону України «Про охорону прав на сорти рослин» наводиться поняття «сорт рослин – окрема група рослин (клон, лінія, гібрид першого покоління, популяція) в рамках нижчого із відомих ботанічних таксонів, яка, незалежно від того, задовольняє вона повністю або ні умови виникнення правової охорони: може бути визначена ступенем прояву ознак, що є результатом діяльності даного генотипу або комбінації генотипів».

Слід зазначити, що поняття «клон, лінія, гібрид» мало місце тільки в редакції Конвенції UPOV 1961/72 років, в подальших редакціях ці поняття було вилучено. Тобто, в абз. 25 ст. 1 Закону свідомо збережено неправильне визначення охоронюваних на міжнародному рівні різновидів рослин.

Абз. 2 ст. 1 Закону селекціонером однозначно визначено тільки автора сорту, тобто виключне право селекціонера на сорт може набути лише автор – фізична особа, яка його «вивела або виявила і поліпшила». Тобто, визначене Законом поняття «селекціонер» лише частково співпадає з вимогами абз. 2 п. «vi» ст. 1 Конвенції.

У п. «iv» ст. 2 Акту Конвенції UPOV 1991 р. наведено поняття «breeder», що означає не «селекціонер», а «виробник» нового різновиду рослин, а точніше виробник, розмножував його оригінального насінневого матеріалу для

відтворення рослин цього різновиду із збереженням їх характерних ознак та властивостей. Таким виробником, крім автора сорту, має бути визначений роботодавець автора сорту, який є його замовником нового сорту, забезпечує виготовлення необхідної кількості оригінального відтворювального матеріалу нового сорту.

Хибна позиція українських законодавців щодо визначення селекціонером всупереч вимогам п. «iv» ст. 2 Акту Конвенції UPOV 1991 р. тільки фізичної особи, яка виявила або вивела сорт, тобто згідно з українським законодавством автора сорту, невизначеність на законодавчому рівні порядку договірних відносин між співавторами сорту, між автором (авторами) сорту і роботодавцем призвели до суттєвих правових колізій у відносинах між ними, а також у відносинах між володільцями патентів на сорти рослин – науковими селекційними установами та суб'єктами первинного і репродукційного насінництва.

Виходячи зі змісту ч. 1 ст. 17 Закону сорт рослин створюється «у зв'язку з виконанням трудового договору чи договору про створення за замовленням з роботодавцем з використанням ноу-хау останнього», що суперечить нормам Конвенції UPOV та Регламенту ЄС, згідно з якими різновид рослин виявляється у природі або виводиться автором-селекціонером. Ні в Конвенції, ні в регламенті не йдеться про ноу-хау роботодавця щодо нового різновиду. Жодна стаття Закону не визначає такого ноу-хау. До того ж, ініціатори внесення змін до Закону не вбачають різниці між трудовим договором і договором-замовлення, між створенням сорту та його виведенням або виявленням і поліпшенням.

Термін «посадковий матеріал», визначений абз. 17 ст. 1 Закону, означає «матеріальний носій сорту, рослини та їх частини, що вважаються придатними для відтворення цілісних рослин». В абз. 3 ст. 1 Закону України «Про насіння і садивний матеріал» застосовано поняття «садивний матеріал, що означає «рослини та їх вегетативні органи (частини), придатні для відтворення цілісного організму рослин». Також застосовується термін «насіння – генеративні і вегетативні органи рослин, що використовуються для їх відтворення». Але такий термін суперечить поняттю «насінневий матеріал», наведеному у ч. 1 ст. 14 Конвенції UPOV 1991 р., тому що, наприклад, бульби картоплі, топінамбуру, цибулини тюльпанів тощо не є їх насінням, а є саме насінневим матеріалом для відтворення оригінальних рослин зареєстрованого сорту.

Як матеріал для генеративного відтворення сортів польових сільськогосподарських культур ч. 1 ст. 14 Конвенції застосовано поняття «насінневий матеріал». Такий матеріал призначений для зберігання, введення в господарський оборот, продажу, використання в експериментальних цілях тощо. Для вегетативно відтворюваних видів рослин застосовано поняття «рослинний матеріал» (ч.2 ст.14). Виникає певна правова колізія щодо застосування такого поняття, оскільки його в ч.3 ст.14 Конвенції застосовано також для визначення продукту (рослинної сировини), виготовленого безпосередньо з цього матеріалу.

З наведеного випливає, що жоден термін, застосований у ст. 1 Закону та у ст. 1 Закону України «Про насіння і садивний матеріал» для позначення матеріалу для генеративного і вегетативного відтворення рослин (тобто передання з максимальною точністю їх ознак і властивостей, наведених в описі сорту), не відповідає термінологічним визначенням, наведеним у ст. 14 Конвенції та ст. 15 Регламенту.

Тривалість строку охорони прав на сорти рослин, визначений ч. 2 ст. 19 Конвенції, становить не менше 25 років для винограду і деревних культур, 20 – для решти видів і родів рослин.

Ст. 19 Регламенту встановлено строк чинності права на різновиди рослин ЄС, перебіг якого триває до закінчення 25-го календарного року, а для винограду і деревних культур – до закінчення 30-го календарного року, наступного за роком надання цього права. Рада ЄС, приймаючи відповідне рішення кваліфікованою більшістю голосів за пропозицією Комісії ЄС, може стосовно різновидів особливих родів або видів рослин передбачити продовження цих строків на наступні п'ять років. Тобто, в ЄС збільшувати тривалість охорони прав можна не на всі сорти, і тільки згідно з рішенням Адміністративної Ради ЄС щодо здійснення такого.

Законом і главою 42 Цивільного кодексу України необґрунтовано збільшено відповідно до 30 та 35 років. З норм Закону випливає, що збільшення тривалості охорони права на сорти рослин переслідує тільки одну мету – збільшити кількість і обсяги зборів за підтримання чинності охоронних документів на них.

Всупереч Регламенту і Конвенції, Законом визначено особу, яку згідно з абз.6 ст. 1 Закону визначено як «власник майнового права інтелектуальної власності на поширення сорту». Поширення сорту фактично передбачає виробництво, зберігання та реалізацію насінневого матеріалу сорту,, тобто Закон перекреслює всі норми Конвенції і Регламенту щодо забезпечення права селекціонера.

Одним з винятків, що стосується обмеження права селекціонера, є встановлений ч. 2 ст. 15 Конвенції необов'язковий виняток з права селекціонера на насінневий матеріал сорту сільськогосподарської культури, що охороняється правом на сорт рослини, який не є сортом гібридним або синтезованим методом генної інженерії. Такий виняток в джерелах юридичної літератури одержав назву «фермерське застереження» або «фермерський привілей». Такий «привілей» дозволяє державам-членам УРОВ не розповсюджувати обсяг права селекціонера на насінневий матеріал, одержаний фермером на ділянці землі, що є його власністю, зберігається ним для розведення сорту рослини.

Аналогічну норму визначено ч. 3 ст. 14 Регламенту Ради (ЄС) № 2100/94 визначено «право фермера».

Законодавство України офіційно не визначає поняття «фермер». Закон України «Про фермерське господарство» від 19.06.2003 р. № 973-IV (Відомості

Верховної Ради України. – 2003. – № 45. – ст.363) наводить лише поняття «фермерське господарство» (ч.1 ст. 1) та визначає, хто може бути його членом (ст.3), але не регулює їх діяльність. Внаслідок зазначеного, ч. 2 ст. 47 Закону «привілей фермера» поширили на будь-яку особу, чим порушили визначені Конвенцією та Регламентом права та інтереси селекціонера.

Виходячи з наведеного та враховуючи, що Україна є державою-учасницею Акту Конвенції UPOV 1991 р., взяла на себе зобов'язання захищати права та інтереси селекціонерів-рослинників, термінологія і зміст Законів України «Про охорону прав на сорти рослин», «Про насіння і садивний матеріал», глави 42 ЦК України мають невідкладно бути приведені у відповідність з її положеннями та дефініціями у загальновизнаній міжнародній редакції, що дозволить не тільки привести національне законодавства з питань правової охорони селекційних досягнень у рослинництві у відповідність з міжнародними стандартами, але й уніфікувати термінологічний апарат національних законодавчих актів, значно зменшити кількість термінів, які тільки ускладнюють сприйняття їх змісту. Позитивне вирішення зазначених питань дозволить створити дієвий механізм для захисту прав та інтересів не тільки окремих селекціонерів, наукових селекційних установ та центрів, але й держави в цілому, захистити суспільні інтереси щодо використання нової національної продукції рослинного походження, яка відповідатиме суспільним потребам.

РЕЗУЛЬТАТИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ СОРТОВИПРОБУВАННЯ ЛІСОВИХ ТА ГОРІХОПЛОДИХ ДЕРЕВНИХ РОСЛИН В УКРАЇНІ

Лось С.А.

к.с.-г.н., старший науковий співробітник,

Висоцька Н.Ю.

к.с.-г.н., старший науковий співробітник,

Терещенко Л.І.

к.с.-г.н., провідний науковий співробітник,

Торосова Л.О.

к.с.-г.н., старший науковий співробітник

*Український науково-дослідний інститут лісового господарства та
агролісомеліорації ім. Г.М. Висоцького (УкрНДІЛГА)
м. Харків*

Розвиток лісової селекції в Україні розпочався у ХХ столітті під впливом досягнень селекції сільськогосподарських рослин. Так, саме в цей час було створено серію географічних та едафічних культур лісових деревних видів, дослідження яких дозволили визначити вплив географічного походження насіння на продуктивність та стан вирощених з нього деревостанів. З 30-х років ведуться роботи з міжвидової гібридизації рослин родів *Quercus*, *Juglans*, *Corylus*, *Populus*

та *Pinus*. З 60-х років в Україні діє розроблена в УкрНДІЛГА програма, спрямована на створення постійної лісонасінної бази основних лісотвірних порід, яка включає відбір цінних індивідуумів та популяцій (плюсових дерев, плюсових насаджень, генетичних резерватів), дослідження їхніх потомств у випробних культурах та створення лісонасінних плантацій з кращих за господарськими ознаками екземплярів. Усі відібрані в лісах та штучно створені селекційні об'єкти, а також одержані гібриди, апомікти та мутанти можуть бути задіяні у сортовипробуванні.

На підставі багаторічних досліджень лабораторією селекції УкрНДІЛГА на початку 90-х років в різних природних зонах України для сортовипробування було виділено близько 200 кандидатів у сорти, які представлені кращими природними, штучними та синтетичними сортами-популяціями, а також сортами-гібридами. Сорти-популяції представлені аборигенними видами: 8 видів хвойних – сосна звичайна, с. звичайна ф. крейдяна, с. кримська та с. кедрова європейська, ялина європейська, ялиця біла, ялівець високий, тис ягідний; 8 видів листяних – дуби звичайний і скельний, буки лісовий і кримський, клен-явір, черешня, в'яз гірський, ясен звичайний. Інтродуценти представлені 24 видами, в тому числі хвойними – 10, листяними – 14. Серед них дугласія Мензіса, модрини європейська та японська, сосни італійська, Веймутова та чорна, два види дубів, чотири види горіхів роду *Juglans* та інші [2].

До Державного сортовипробування у 1994–1997 рр. УкрНДІЛГА та УкрНДІГірЛіс було рекомендовано 64 кандидати в сорти. З головних аборигенних та інтродукованих лісотвірних порід до сортовипробування запропоновано 58 кандидатів у сорти, у тому числі ялиці білої, сосен звичайної, кримської та Веймутової, дугласії, модрини європейської, ялини звичайної, які вирізняються високою швидкістю росту та декоративністю, сосни чорної як особливо цінної породи для закріплення еродованих схилів, ялівцю віргінського та кедр ліванського – за їхню посухостійкість, а також дубів звичайного і бореального, горіха чорного тощо.

Після детального аналізу наявного селекційного матеріалу в 1993–2001 до Державного реєстру було внесено 44 сорти деревних рослин, з яких оригіноматором 34 сортів був УкрНДІЛГА, 7 сортів – УкрНДІГірЛіс, трьох сортів – Уманська сільськогосподарська академія і двох сортів – НУБіП України. Зокрема, 11 – сосни звичайної, 13 – дуба, в тому числі 4 гібридні форми, які виведені професором С.С. П'ятницьким у 30-х роках (дуби Висоцького, Тимірязєва, Комарова, Мічуріна), 1 – сосни кедрової корейської, 1 – дугласії Мензіса, 2 – модрини гібридної, 2 – клена-явора та 8 – тополі [7].

Роботи з селекції горіхоплодних рослин ведуться в УкрНДІЛГА з 30-х років минулого століття. Був застосований комплексний підхід, який крім урожайності та якості плодів, включав морозо- і посухостійкість. 40 кращих форм горіха волоського вегетативно розмножено і введено до колекційних насаджень та

відправлено на Державне сортовипробування, чотири з них ('Колгоспний', 'Красаець', 'Курзім', 'Щепотьєвський') одержали статус сорту. Низку форм відзначено золотими медалями ВДНГ. Серед кращих гібридів та форм фундука селекції Ф.А. Павленка було виділено 37 кандидатів у сорти, 12 з яких у 80–90 роки було включено до Державного реєстру сортів рослин України. Нині (2018 р.) 8 сортів відновлено в Державному реєстрі ('Болградська новинка', 'Боровський', 'Дар Павленка', 'Лозівський шаровидний', 'Пірожок', 'Серебристий', 'Степовий-83', 'Шедевр').

Роботи з гібридизації тополь розпочато Ф.Л. Щепотьєвим в довоєнні роки в УкрНДІЛГА. Наприкінці 50-х років під керівництвом Н.В. Старової вперше для лісових деревних видів було організовано 12 селекційних пунктів, 17 сортовипробувальних ділянок, відібрано близько 600 перспективних клонів тополь і верб. На сьогоднішній день колекція УкрНДІЛГА налічує 10 гібридів верб і 45 видів і гібридів тополь. За результатами досліджень створених у 2014 році сортовипробних культур найбільш швидкозростаючими виявилися культивари тополь 'Перспективна', 'Новоберлінська 7', 'Слава України', 'Новоберлінська 3', 'Роганська', 'Стрілоподібна' та верб 'Печальна', 'Мавка', 'Лісова пісня', які рекомендовано для потреб біоенергетики. Найдекоративнішими є культивари тополь 'Роганська' і 'Ноктюрн'.

У 1992 році в Україні, при Державній комісії з сортовипробування та охорони сортів рослин створена та почала діяти Експертна рада з сортовипробування лісових деревних порід.

Для забезпечення дієвості державного сортовипробування лісових видів, враховуючи різноманітність природних умов України та базуючись на лісорослинному, лісогосподарському, лісонасінному районуваннях, під керівництвом І. М. Патляя розроблено «Програму сортовивчення і сорторозведення лісових деревних порід в Україні на 1995 – 2005 роки».

Враховуючи те, що для лісових видів необхідні спеціальні методи оцінювання селекційного матеріалу (таксація, екологічна пластичність, конкурентоспроможність), в УкрНДІЛГА уперше було розроблено Методику сортовипробування лісових порід в Україні [3], яка була затверджена Експертною радою в 1994 році. На відміну від сільського господарства, лісове господарство має значно триваліший ротаційний період (до 100 років), тому для оцінювання, зокрема, інтенсивності росту сортів деревних рослин потрібно значно більше часу. Оцінювання проводять в три терміни: ранній (попередній) – 5, середній – 10, остаточний – 30 років (одна третина повної ротації) [2, 3]. Згідно з класифікацією сортів лісових деревних видів основними визнано сорти-популяції природні – з найбільш продуктивних і стійких плюсових насаджень та сорти-популяції штучні – з штучно створених постійних лісонасінних ділянок місцевих видів та екзотів. Першочергове значення для інтенсивного лісівництва мають синтетичні популяції – з окремих генотипів плюсових дерев на клонових або родинних насінних

плантаціях. Значне місце в сортовипробуванні лісових деревних порід займатимуть сорти-гібриди, в першу чергу, сорти на синтетичній основі, а також гібриди-клони [2].

Подальший розвиток сортовипробування лісових деревних видів в Україні повинен базуватися на напрацюваннях минулих років, сучасних методах сортовивчення та ідентифікації сортів, зокрема, з застосуванням молекулярно-генетичних методів, і включати наступні напрямки роботи:

- організація Державної системи сортовипробування лісових деревних видів, яка включала би мережу сортодільниць зі штатом спеціалістів та окремим фінансуванням;
- перегляд і доопрацювання Методики сортовипробування лісових деревних видів;
- перегляд списку кандидатів у сорти, переданих до Державного сортовипробування у 90-ті роки минулого століття;
- включення до Державного реєстру кандидатів у сорти, що які успішно пройшли відомче випробування в системі УкрНДІЛГА та УкрНДІГірЛіс;
- удосконалення методів вегетативного розмноження сортового садивного матеріалу лісових деревних видів, зокрема в умовах *in vitro*;
- створення колекційних ділянок для збереження найперспективніших сортів.

Кандидати в сорти доцільно випробовувати не лише у різних природно-кліматичних зонах, а й в різних лісорослинних умовах, що також обумовлює значне збільшення лісокультурних площ, необхідних для проведення сортовипробування [1, 2, 4, 5].

Деякі підходи до відбору кандидатів у сорти потребують перегляду. Перспективним є включення до сортовипробування плюсових насаджень з представництвом не менше 20 плюсових дерев, відібраних у 2010–2011 рр. в ході виконання «Програми розвитку лісонасінневої справи на 2010–2015 роки» [6]. Розширення асортименту сортів можливе також за рахунок інтродуцентів та нових гібридів.

Список використаних джерел

1. Журова П.Т. Подбор перспективных сортов популяций сосны обыкновенной для пристепных боров Украины // Тез. докл. VI съезда УОГиСим. Вавилова.- Полтава, 1982.
2. Патлай І.М., Журова П.Т., Гайда Ю.І., Руденко В.М., Яцик Р. М. Сортовипробування лісових порід в Україні // Лісівництво і агролісомеліорація. 1999. Вып. 96. Х.: РВП «Оригінал». С. 3–9.
3. Патлай І.М., Молотков П.І. Методика сортовипробування лісових порід в Україні. Київ, 1994. 40 с.
4. Патлай І.М., Журова П.Т., Гайда Ю.І. Відбір і попередня оцінка кандидатів у

- сорти головних лісоутворювальних порід в Україні // Лісівництво і агролісомеліорація. К., 1992. Вип. 85. С. 7–11.
5. Патлай И.Н., Журова П.Т., Гайда Ю.И., Руденко В.Н. Основные направления сортоведения лесных пород на Украине // Тез. докл. Всесоюзн. науч.-техн. конф. «Охрана лесных экосистем и рациональное использование лесных ресурсов». М., 1991. Ч. 2. С. 116–117.
6. Програма розвитку лісонасінневої справи на 2010–2015 роки. Київ: Держкомлісгосп, 2010. 35с.
7. Ткач В. П., Лось С. А., Терещенко Л. І., Висоцька Н. Ю., Волосянчук Р. Т., Торосова Л. О. Сучасний стан і перспективи розвитку лісової селекції в Україні // Лісівництво та агролісомеліорація. 2013. Вип. 123. С. 3–12.

ГОСПОДАРСЬКО БІОЛОГІЧНА ТА АДАПТИВНА ХАРАКТЕРИСТИКА НОВИХ СОРТІВ ПШЕНИЦІ ОЗИМОЇ М'ЯКОЇ СЕЛЕКЦІЇ ПДАА

Тищенко В.М.

д.с.-г.н., професор, завідувач кафедри селекції, генетики і насінництва,

Баташова М.Є.

к.б.н., доцент кафедри селекції, генетики і насінництва,

Дубенець М.В.

здобувач вищої освіти,

Гусенкова О.

здобувач вищої освіти

Полтавська державна аграрна академія

м. Полтава

В селекційному центрі Полтавської державної аграрної академії в технології селекції пшениці озимої при створенні сортів постійно враховується модель сорту озимої пшениці, яка була розроблена селекціонерами і впроваджена в селекційний процес. Модель сорту передбачала використання великої кількості господарсько-корисних параметрів, які були визначені в кореляційному, регресійному, кластерному аналізах і безумовно враховувались і враховуються при створенні сортів і в теперішній час. В подальшому повідомленні ми надаємо господарсько біологічну характеристику сортів озимої пшениці селекції ПДАА, які пройшли державне і після реєстраційне випробування з урахуванням адаптивних властивостей. В інформації адаптивний потенціал сортів пшениці озимої селекції ПДАА враховані всі якісні параметри сорту. Перш за все: *перше* - рівень зимостійкості (відношення сорту до фотоперіодичної чутливості та періоду яровизації); *друге* – рівень формування і мінливість головних складових врожаю в контрольованому середовищі (оцінка з використанням досліду за строками сівби); *третьє* – використання кластерного аналізу та ідентифікація сортів за рівнем

гомеостазу, *четверте* - оцінка сортів озимої пшениці за нормою реакції до флуктуючих умов середовища по рівню сумарної відстані в кластерному аналізі та рівню збалансованості кількісних ознак; *п'яте* – адаптивний потенціал сортів пшениці озимої селекції ПДАА за молекулярно-генетичними маркерами ДНК, наявність унікальних комбінацій алелей генів, які забезпечують як формування важливих господарсько-корисних ознак так і адаптацію к біотичним та абіотичним факторам середовища, тобто мають підвищені адаптивні властивості.

Господарсько біологічна характеристика сорту озимої пшениці Соната полтавська. Автори сорту: д. с.-г. н. В. М. Тищенко, к.б.н. М.Є. Баташова, М.В. Дубенець та інші. Створений в тісній співпраці та на замовлення виробників, які бажали мати високоврожайний сорт пшениці максимально адаптований до змін навколишнього середовища з еректоїдним, або вертикальним, розташуванням прапорцевого листа і вертикальним розташуванням кореня, що ліквідує конкуренцію рослин в популяції сорту. Сорт створено методом гібридизації сортів пшениці озимої м'якої - (Коломак 3 х Скифянка) з наступним багаторазовим добором з використанням збирального індексу та індексу лінійної щільності колосу елітних рослин, на фоні штучної затримки часу відновлення весняної вегетації. Різновидність - *еритроспермум*. Кущ - прямостоячий, лист зелений. Колос остистий. Відмінна стійкість до хвороб та шкідників завдяки імунологічній захищеності. Має підвищену здатність до куціння в осінній та весняний періоди. Відноситься до групи з підвищеною фотоперіодичною чутливістю та подовженим періодом яровизації, що дозволяє висівати його в дуже ранні строки сівби. Сама висока урожайність по Полісся була відмічена в 2015 році, яка становила 84,3 ц/га. По Лісостепу самим врожайним по досліджуваному сорту був 2017 рік де врожайність по Держсортостанціям та Держекспертцентрам формувалася від 28,5 до 91,5 ц/га. Якщо проаналізувати всі заклади експертизи, то максимальна урожайність сорту **Соната полтавська** становила 91,5 ц/га. Враховуючи те, що на сортовипробувальних станціях не використовують мінеральні добрива, а випробування проводять тільки по паровим попередникам, то потенціал врожаю 91,5 ц/га є дуже добрим показником сорту **Соната полтавська**. За три роки випробувань максимальну урожайність відмічено по всіх кліматичних зонах України. Слід відмітити, що у зоні Степу теж формувалася достатньо стабільна і висока врожайність, незважаючи на скрутні кліматичні умови майже на протязі всього періоду кваліфікаційної експертизи. Враховуючи достатньо високий рівень стабільності сорту і високий рівень адаптивності ми пропонуємо сорт озимої пшениці **Соната полтавська** для широкого використання у виробництві. Зимостійкість сорту обумовлена чутливістю до фотоперіоду (не переростає в осінній період) і видовженим періодом яровизації (стійкий до зимових відлиг та до повернення холодів). Ці особливості надають сортові високий рівень адаптивності до стресових умов середовища. Сорт віднесений до групи сильних пшениць. Досягнутий потенціал урожайності 89,0-91,5 ц/га. Внесений в Реєстр

сортів рослин України з 2018 року. № заяви в Реєстрі сортів 14012023.

Господарсько біологічна характеристика сорту озимої пшениці Санжара. Автори сорту: д.с.-г.н. В.М. Тищенко, к.б.н. М.Є. Баташова, М.В.Дубенець та інші. Створений в тісній співпраці та на замовлення виробників, які бажали мати високоврожайний сорт пшениці максимально адаптований до змін навколишнього середовища. Сорт створено методом гібридизації сортів пшениці озимої м'якої (*Лютестенс* х *Л.51486*) з наступним багаторазовим добором з використанням збирального індексу та лінійної щільності колосу елітних рослин на фоні штучної затримки часу відновлення весняної вегетації. Різновидність - *еритроспермум*. Кущ - прямостоячий, лист зелений. Колос остистий. Відмінна стійкість до хвороб та шкідників завдяки імунологічній захищеності. Має підвищену здатність до кушіння в осінній та весняний періоди. Відноситься до групи з підвищеною фотоперіодичною чутливістю та подовженим періодом яровизації, що дозволяє висівати його в дуже ранні строки сівби. Зимостійкість сорту обумовлена чутливістю до фотоперіоду (не переростає в осінній період) і видовженим періодом яровизації (стійкий до зимових відлиг та до повернення холодів). Ці особливості надають сортові високий рівень адаптивності до стресових умов середовища. Висота рослин 96,1–105,0 см.; маса 1000 зерен 42,1 – 44,6 г; вміст білка 13,0 - 14,3%, клейковини 29,0- 33,6%. Довжина вегетаційного періоду 276-279 днів Сорт віднесений до групи сильних пшениць. Досягнутий потенціал урожайності 70,5-93,4 ц/га. Внесений в Реєстр сортів рослин України з 2017 року. № заяви в Реєстрі сортів 14012022. За результатами дворічних випробувань сорт було запропоновано для внесення в Реєстр сортів рослин України.

Господарсько біологічна характеристика сорту озимої пшениці Самара 2. Автори сорту: д.с.-г.н. В.М. Тищенко, к.б.н. М.Є. Баташова, М.В.Дубенець та інші. Створений в тісній співпраці та на замовлення виробників, які бажали мати високоврожайний сорт пшениці максимально адаптований до змін навколишнього середовища. Сорт створено методом гібридизації сортів пшениці озимої м'якої (*Перемога 2* х *Коломак 5*) х *Станичная* з наступним багаторазовим добором з використанням збирального індексу та лінійної щільності колосу елітних рослин на фоні штучної затримки часу відновлення весняної вегетації. Різновидність - *еритроспермум*. Кущ - прямостоячий, лист зелений. Колос остистий. Відмінна стійкість до хвороб та шкідників завдяки імунологічній захищеності. Має підвищену здатність до кушіння в осінній та весняний періоди. Відноситься до групи з підвищеною фотоперіодичною чутливістю та подовженим періодом яровизації, що дозволяє висівати його в дуже ранні строки сівби. Зимостійкість сорту обумовлена чутливістю до фотоперіоду (не переростає в осінній період) і видовженим періодом яровизації (стійкий до зимових відлиг та до повернення холодів). Ці особливості надають сортові високий рівень адаптивності до стресових умов середовища. Висота рослин 92,3-100,5 см.; маса 1000 зерен 40,4-

44,2 г; вміст білка 13,1-14,2%, клейковини 30,4- 33,6%. Довжина вегетаційного періоду 272-276 днів. Сорт віднесений до групи сильних пшениць. Досягнутий потенціал урожайності 73,5-96,2 ц/га. Внесений в Реєстр сортів рослин України з 2018 року. № заяви в Реєстрі сортів 14012021. Слід відмітити, що як при проходженні Державного випробування, так і в умовах виробництва, в після реєстраційному випробуванні, сорти озимої пшениці - Соната полтавська, Санжара, Самара 2 формували достатньо стабільний і високий урожай не зважаючи на складні кліматичні умови майже впродовж всього періоду кваліфікаційної експертизи. Враховуючи достатньо високий рівень стабільності сортів і високий рівень адаптивності ми пропонуємо сорти озимої пшениці Соната полтавська, Санжара, Самара 2 для широкого використання у виробництві по всіх кліматичних зонах України.

ЗДОБУТКИ СЕЛЕКЦІЇ ТА ЇЇ ПРОБЛЕМИ В ІНСТИТУТІ ЗРОШУВАНОГО ЗЕМЛЕРОБСТВА НААН

Вожегова Р. А.

*д.с.-г. н., професор, член-кор НААН,
директор Інституту зрошуваного землеробства,*

Марченко Т.Ю.

к.с.-г.н, с.н.с., зав. відділу селекції,

Біляєва І. М.

*д.с.-г.н, с.н.с., зав. відділу науково-інноваційної діяльності,
трансферу технологій та інтелектуальної власності*

Інститут зрошуваного землеробства НААН

м. Херсон

Селекція - це широка сфера науково-виробничої діяльності людини, органічно пов'язана з насінництвом. В юридичному ж відношенні це одна область правового регулювання. Правові проблеми селекції дуже специфічні як в цілому, так і стосовно конкретних видів біологічних об'єктів, що мають різне народногосподарське значення.

Інститут зрошуваного землеробства – це єдина наукова-дослідна установа в Україні, де створюються сорти і гібриди в зрошуваних умовах, адаптовані до агроєкологічних умов степової зони вирощування, здатні ефективно використовувати поливну воду, мінеральні добрива на формування одиниці врожаю. На сьогодні створено понад 80 високопродуктивних сортів і гібридів зернових, бобових, овочевих, кормових культур які займають площі понад півмільйона гектарів сільськогосподарських угідь в Україні.

З 1964 року в інституті проводяться селекційні дослідження з пшениці м'якої і твердої озимої для зрошуваного землеробства степової зони України. На сьогодні в Державний реєстр сортів і гібридів рослин України внесено 12 сортів пшениці

м'якої озимої і 3 сорти пшениці твердої озимої селекції інституту, які в умовах зрошення на кожному гектарі забезпечують збори зерна по 8,5-12,0 т/га і не вилягають. При вирощуванні на неполивних ділянках урожайність цих сортів по пару 7,0-7,5 т/га, по непарових попередниках – 4,0-5,0 т/га. Створені інтенсивні сорти пшениці озимої характеризуються особливо цінними ознаками: короткостебловістю, посухостійкістю, толерантністю до хвороб, продуктивністю та якістю зерна. Сорти селекції інституту рекомендовані для всіх еколого-географічних зон України (Степ, Лісостеп, Полісся) і займають щорічно 200-250 тис. га.

Сорт пшениці Марія внесено в Реєстр сортів Туреччини, проходять реєстрацію ще два сорти.

Якщо говорити про озиму м'яку пшеницю, то Україна входить в число світових лідерів-селекціонерів і за якістю, і за врожайністю. А по засухо- і жаростійкості рівних нам взагалі в світі немає.

На насінневому ринку присутні як вітчизняні виробники, так і іноземні. Причому іноземними селекційно-насінневі компанії називаємо умовно, так як практично всі вони мають або повноцінне зареєстроване в Україні підприємство, або - представництво. Частки на ринку сильно різняться - залежно від культури. Якщо взяти пшеницю, то традиційно максимальну частку - 80% - займає вітчизняна селекція. Іноземні компанії високої активності на вітчизняному ринку традиційних для нас культур поки що не виявляють. Стримують цей процес відмінні від наших кліматичні умови. Поєднання суворої зими (а значить - підвищені вимоги до морозостійкості насіння) з екстремальною посухою (високі запити по жаростійкості). Тому ми говоримо поки лише про спроби закріпитися в даному сегменті ринку селекції.

Селекція кукурудзи для умов зрошення пройшла в Україні історичний шлях за 50 років від постановки задач до створення конкретних гібридів.

За результатами багаторічних досліджень розроблені методи ідентифікації селекційного матеріалу за ознаками адаптивності до вимог зрошення, методи підбору батьківських пар для схрещувань з метою отримання гібридів кукурудзи з широким адаптивним потенціалом, методи оцінки середовищ як фонів інтенсивного добору селекційного матеріалу за ознаками адаптивності. Практичним результатом реалізації розроблених методик є створення гібридів, які здатні стабільно реалізовувати генетичний потенціал зернової продуктивності в умовах жорсткого коливання факторів зовнішнього середовища, та придатних для вирощування при водозберігаючих технологіях. Використання в селекції нового вихідного матеріалу дозволяє отримувати гібриди кукурудзи ФАО 190-600 з високою специфічною адаптивністю до агроекологічних та технологічних умов вирощування при зрошенні. Створено понад 50 високопродуктивних гібридів різних груп стиглості, 11 з яких занесено до Державного реєстру сортів рослин, придатних до поширення в Україні з урожайністю зерна 14-16 т/га.

Що стосується просапних культур - кукурудзи і соняшнику, то ситуація на ринку насіння кардинально інша. Цей сегмент оцінюють по-різному. Офіційні джерела стверджують, що іноземної селекції належить до 60% цього ринку. Але, за оцінками незалежних експертів, на даний момент іноземці займають близько 80%.

Міжнародні компанії мають широкі можливості для агресивного маркетингу. Як завойовувався український ринок? Наприклад, можна було купити один мішок кукурудзи, і отримати, як бонус – спецодяг, інструменти. Це - економія. При цьому у клієнтів виробляється звичка купувати насіння у одного постачальника, з яким йому зручно працювати. Іноземні сорти і гібриди гарні для тих людей, у яких є гроші. Якщо в вирощування вкласти максимум, давати стабільну дозу добрив, робити все вчасно, придбати хорошу техніку, то ви отримаєте високі результати.

Українська селекція поступово займає нішу економ-варіантів. Ось якщо у аграрія обмежений обігові гроші, йому складно вести бізнес, наприклад, в зоні ризикового землеробства - в екстремально посушливих регіонах (райони Миколаївської, Одеської та Запорізької, Херсонської областей), тоді згадують про українську селекції.

Селекційна робота по створенню насінневих і кормових сортів сої в Інституті розпочата в 1959 році. Було створено 26 сортів з яких на сьогодні 13 у Реєстрі сортів рослин України. Сорти сої Юг 40, Юг 30, Витязь 50, Деймос, Фаєтон, Аполлон, Діона, Монарх, Аратта, Софія, Даная, Святого, що створені для умов зрошення, характеризуються високою стійкістю до вилягання, до ураження пероноспорозом, бактеріальним опіком, відрізняються технологічністю і забезпечують урожайність насіння 4,5-5,2 т/га.

Робота по селекції люцерни в Інституті, розпочата з 1946 року шляхом отримання перших колекційних зразків люцерни з Кубанської дослідної станції ВІРа. Створено сорти Надежда, Сінська інтенсивного типу, що поєднують високу насінневу (6-9 ц/га) та кормову (700-800 ц/га) продуктивність. Зусилля селекціонерів на сьогодні спрямовані на створення сортів люцерни з потужною кореневою системою, підвищеною азотфіксуючою здатністю. Виконані дослідження дали можливість, створити в Інституті зрошуваного землеробства сорти люцерни Серафіма, Унітро, Веселка, Зоряна, Донечка, Анжеліка, Елегія з різними важливими господарсько-цінними ознаками та властивостями.

На Україні 80% всіх площ засіяних люцерною, займають сорти селекції Інституту зрошуваного землеробства.

На насінневому ринку люцерни як ніде гостро стоїть проблема фальсифікату. Це не тільки українська, а й загальносвітова проблема. Продаж насіння одного виробника під виглядом іншого. Можна використовувати, наприклад, мішки відомих виробників. І тут наслідки можуть бути такими: щось посіяв і щось отримав або не отримав нічого. Насіння просто можуть виявитися

непридатними для нашої кліматичної зони, або це взагалі не той сорт, за який заплатив покупець.

Справа в тому, що цінова різниця між різними насінням занадто велика і розрізнити їх за зовнішнім виглядом неможливо. Деяким виробникам важко боротися зі спокусою не купувати офіційно насіння в Інституті зрошувального землеробства, а придбати насіння незрозуміло якого сорту, не зрозуміло де і в яких умовах вирощеного. Частку фальсифікату оцінюють по-різному: від 30% до 70%.

Селекційна робота з культурою томата по створенню нових інтенсивних сортів була розпочата у 1981 році. В процесі селекційної роботи особлива увага приділяється створенню конкурентоздатних сортів з високим потенціалом урожайності, показниками якості продукції, придатних до механізованого збирання плодів. Генетичні та селекційні здобутки знайшли практичне застосування при створенні нових сортів томата, 7 із яких занесені до Реєстру сортів рослин України: Наддніпрянський 1, Кіммерієць, Сармат, Інгулецький, Тайм, Легінь, Кумач з потенційною врожайністю при зрошенні – 110–150 т/га. Усі сорти інтенсивного типу, чутливі до високого рівня агротехніки, зрошення.

В Україні повністю неконтрольованим, є ринок насіння овочевих культур. Населення купує насіння, в основному, в супермаркетах. Але, орієнтуючись на упаковки з овочами, зрозуміти, хто виробник цього насіння і який сорт тієї чи іншої культури - неможливо.

Теоретично насіння овочів повинні проходити сертифікацію. Але практично виконувати по відношенню до цих культур такі ж вимоги, як і до зернових (контроль етикеток, отримання етикетки з унікальним номером і т.п.) - неможливо. Тому практично всі насіння овочевих культур на українському ринку сумнівного походження. З цим напрямком в нашій країні набагато гірше, ніж з селекцією польових культур. Іноземцям наш ринок цікавий, і вони зроблять все можливе, щоб створити максимально безконтрольну можливість поставок свого насіння до нас.

Аналіз нинішнього стану справ в селекції показує, що правове регулювання селекції далеко не в повній мірі відповідає науковим і практичним можливостям, особливостям і якісно нових явищ в цій галузі науково-практичної діяльності. Слід визнати, що поки ми не володіємо досконаліми, економічно ефективними правовими структурами, що відповідають можливостям і потребам селекції.

В Інституті зрошувального землеробства НААН охороною прав на сорти рослин займається відділ науково-інноваційної діяльності, трансферу технологій та інтелектуальної власності. На кожен сорт і гібрид створений в інституті і занесений в Реєстр сортів рослин України отримано Свідоцтво про державну реєстрацію сорту рослин, Авторське свідоцтво на сорт рослин, Патент на сорт рослин.

СЕЛЕКЦІЯ ПІВОНІЙ В НАЦІОНАЛЬНОМУ БОТАНІЧНОМУ САДУ ІМЕНІ М.М. ГРИШКА НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНИ

Горобець В.Ф.

к.б.н., провідний науковий співробітник,

Щербакова Т.О.

к.б.н., старший науковий співробітник,

Національний ботанічний сад імені М.М. Гришка НАНУ

м. Київ

Національний ботанічний сад імені М.М. Гришка НАН України (НБС) є провідним центром інтродукції і селекції квітниково-декоративних культур в Україні. На колекційних ділянках відділу квітниково-декоративних рослин зібрано генофонд, який нараховує сьогодні понад 5 тис. зразків. Використання мобілізованих рослинних ресурсів в селекційній роботі послужило створенню великої кількості вітчизняних сортів. Так, сьогодні Державний реєстр сортів придатних для поширення в Україні налічує 169 сортів трав'янистих квітниково-декоративних культур селекції НБС: 4 сорти астильби, 4 гейхери, 13 гладіолуса, 24 жоржини, 15 калістефуса китайського, 1 ломініс, 11 сортів лілійника та 2 лілії, 42 сорти півоній, 46 хризантеми садової, 12 сортів флокса волотистого [2].

Однією з найбільших в Україні та найбагатших серед країн ближнього зарубіжжя та Східної Європи є колекція півоній. На сьогоднішній день її генофонд являє собою родовий комплекс, представлений трьома життєвими формами і нараховує 10 видів, 650 сортів і 30 перспективних селекційних номерів. Колекція об'єднує сорти на рівні найсучасніших досягнень світової селекції всіх існуючих сьогодні садових груп півоній: *Lactiflora Gr* (сорти, створені на основі одного виду *Paeonia lactiflora*), *Herbaceous Hybrid Gr* (сорти, отримані гібридизацією *P. anomala*, *P. arietina*, *P. officinalis*, *P. peregrina*, *P. tenuifolia*, *P. wittmanniana*, *P. lactiflora* і *P. officinalis*), *Lutea Hybrid Gr* (для створення сортів використовували напівкущову *P. lutea* та кущову *P. suffruticosa*), *Itoh Gr* (сорти, отримані схрещуванням різних життєвих форм), *Suffruticosa Gr* (сорти на основі *P. suffruticosa*) та віднесена до наукових об'єктів, що становлять національне надбання [1].

Селекційна робота з півонією в НБС була розпочата в 1955-1960 рр. кандидатом біологічних наук Катериною Дмитрівною Харченко. Першим етапом селекції стало створення гібридного фонду на основі сортів одного виду півонії молочноквіткової (*P. lactiflora*). У 1963-1966 рр. К.Д. Харченко провела низку міжсорткових схрещувань в різних комбінаціях. Вона проаналізувала сотні сіянців, відібрала перспективні селекційні форми, передала до Державного сортовипробування близько 20 сортів, з них 12 пройшли випробування, були районовані в різних ґрунтово-кліматичних зонах колишнього СРСР та захищені авторськими свідоцтвами 1984-1987 р. (табл.1, рис.).

Таблиця 1

Сорти півоній селекції Національного ботанічного саду імені М.М. Гришка
Національної академії наук України

Роки подачі заявок в Державне сорто-випробування	Групи за походженням/назви сортів/ номери заявок при реєстрації	Автори
1970-1979	Lactiflora Gr: Исполин (7907974), Киевская Русь (8010188), Любимец Парков (7906889), Морозко (7805195), Талисман (7907982)	Харченко К.Д., Тиран І.А.
1980-1989	Lactiflora Gr: Антарктида (4574), Дар Победе (8010200), Освободителям Киева (4575), Полярная Звезда (803477), Жемчужная Россыпь (9006842), Світоч (9006834) Herbaceous Hybrid Gr: Козачок (810534) Червоний Оксамит (8608474), Хохлома (870251)	Харченко К.Д., Тиран І.А. Горобець В.Ф. Горобець В.Ф.
1990-1999	Lactiflora Gr: Берегиня (222348), Либідь (223348), Мрія (221348), Антей (9424002), Весільна (476348), Дукат (4783468), Скарбниця (600348), Ясочка (47348) Herbaceous Hybrid Gr: Офелія (98242001), Червоні Вітрила (98242002)	Харченко К.Д., Тиран І.А. Горобець В.Ф. Горобець В.Ф.
2000-2009	Lactiflora Gr: Кобзар (07242004), Ліхтарик (09242004), Світлана (07242002), Чарівник (07242001) Herbaceous Hybrid Gr: Бенефіс (03242003), Ірокез (07242003), Корифей (03242004), Метелик (09242005), Фаворит (09242001), Чаклунка (03242001), Чемпіон (09242002), Червона Вежа (09242003), Ювілей Києва (03242002)	
2010-2018	Lactiflora Gr: Зоряна (11242004), Загадка Херсонеса (16329002), Корсар (16329003), Серпантин (17329001) Herbaceous Hybrid Gr: Блондин (13329002), Весняне Дефіле (14329001), Геркулес (10242012), Героям Небесної Сотні (14329002), Кокетка (11242003), Квазімодо (10242013), Малинова Ватра (10242014), Писанка Коломиї (10242011), Світанкова Поема (11242001), Світлячок (13329004), Травневі Роси (13329003), Чебурашка (11242002), Чорномор (13329001), Чумацький Шлях (10242010), Вечорниці Травня (16329001), Львівська Чоколядка (17329002), Кассіопея (17329003), Сні Роксолани (18329002), Мадярочка (18329001)	Горобець В.Ф.

З урахуванням біологічних особливостей видів роду Півонія, пріоритетним

напрямком другого етапу селекційної роботи з 1971 р. стало створення сортів з раннім і надраннім термінами цвітіння.

Джерелом раннього цвітіння стали дикорослі види трав'янистих півоній з колекційних фондів Ботанічного саду: *P. anomala*, *P. arietina*, *P. officinalis*, *P. peregrina*, *P. tenuifolia*, *P. wittmanniana*. Носіями високої декоративності квітки і високої продуктивності цвітіння – сорти *P. lactiflora* і *P. officinalis*.

Для збагачення вихідного селекційного генофонду було отримано серію гібридів з використанням різних методів селекції (віддалена гібридизація, цілеспрямоване та вільне запилення різних сортів, беккрос і інбридинг – самозапилення гібридів і сортів з подальшим відбором сіянців генеративного покоління особин з заданими ознаками). При цьому враховували такі генетико-біологічні властивості півоній, як здатність до вегетативного розмноження, гетерозиготність сортів, частий прояв стерильності гібридного покоління через різну плоїдність вихідних батьківських форм або погане схрещування багатьох видів із сортами *P. lactiflora* і *P. officinalis*.

Слід зазначити, що однією з особливостей селекції півоній є значна тривалість періоду від посіву гібридного насіння до цвітіння, що затримує розробку рекомендацій по підборі вихідних батьківських пар для схрещування. Створення нового сорту півоній - складний процес, що включає ряд етапів (розробка моделі майбутнього сорту, підбір пар для схрещування, вирощування сіянців, їх вивчення, розмноження нового сорту). Заключним етапом є підготовка пакету документації про визнання прав на сорт і передача його в Державне сорто випробування. Таким чином від схрещування батьківської пари до реєстрації нового сорту півоній проходить, як правило, 20-25 років.

В процесі селекційної роботи було виявлено великі формоутворюючі можливості віддаленої гібридизації, які полягають не тільки в поєднанні корисних ознак вихідних форм, але і появу багатьох нових, не властивих батьківського покоління. Оскільки, у всіх комбінаціях схрещувань, в яких батьківськими формами були дикорослі види, в першому поколінні домінувала негативна ознака - немахрова форма квітки, були застосовані методи беккроса, насичуючих схрещувань і схрещування махрових сортів *P. lactiflora* з фертильними міжвидовими гібридами F₁. При цьому в комбінаціях, де материнським компонентом були сорти *P. lactiflora*, а батьківським компонентом віддалені гібриди F₁ (♀ *P. officinalis* 'Rubra Plena' × ♂ *P. peregrina*), вихід сіянців з махровими і напівмахровими квітками склав 25%. Якщо в якості материнської форми був використаний сорт *P. lactiflora* 'Surprise', то всі сіянці мали махрові квітки. У цих комбінаціях було отримано потрібні віддалені гібриди, які несуть гени трьох видів *P. lactiflora*, *P. officinalis* і *P. peregrina*. В інших варіантах схрещувань також були отримані сіянці з махровими квітками, але з дещо меншою кількістю.

Селекційна робота по гібридизації сортів *P. lactiflora* і культиварів *P. officinalis* з дикорослими видами сприяла створенню гібридних форм з принципово новими ознаками (будова, оригінальність і чистота забарвлення квітки). У відібраних гібридів ці ознаки поєднуються з раннім і надраннім цвітінням.

Завдяки мобілізованому генетичному матеріалу та експериментально встановленим закономірностям застосування міжвидової гібридизації в селекційному процесі в НБС за останні 50 років створено 60 сортів півонії.

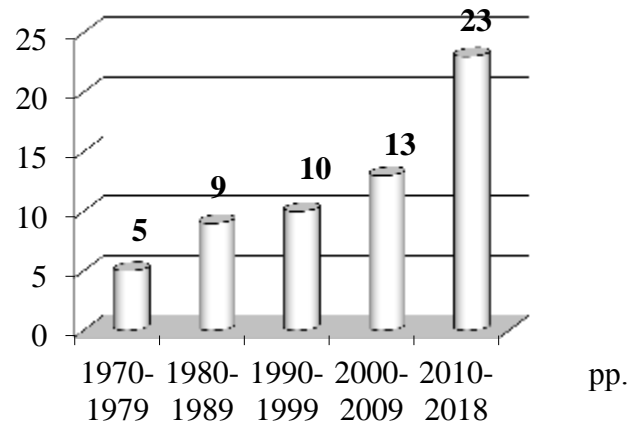

Рис. Динаміка отримання сортів півоній в Національному ботанічному саду ім. М.М. Гришка НАНУ

Сорти отримали всі рівні правової охорони, зареєстровані в Державному реєстрі, мають авторські свідоцтва, а 24 сорти – патенти. Сорти *Benefis* (Бенефіс), *Chaklunka* (Чаклунка), *Herkules* (Геркулес), *Irokez* (Ірокез), *Ofelia* (Офелія), *Skarbnytsia* (Скарбниця), *Zhemchuzhna Rossyr* (Жемчужная Россыпь) увійшли в реєстр *American Peony Society*.

Особливістю новостворених сортів є поєднання відмінних декоративних якостей з високою пристосованістю до зональних едафон-кліматичних умов та хорошою адаптаційною здатністю, що створює потенційні можливості для їх широкого впровадження в різних регіонах.

Список використаних джерел

1. Горобец В.Ф. Пионы (биология, селекция, сорта). Київ: Велес, 2015. 160 с.
2. Державний реєстр сортів придатних для поширення в Україні на 2018 р. // Департамент землеробства та технічної політики в АПК. URL: <http://minagro.gov.ua> (дата звернення: 18.10.2018).

КОРЕНЕПЛІДНІ І МАЛОПОШИРЕНІ ОВОЧЕВІ РОСЛИНИ (СУЧАСНА СЕЛЕКЦІЙНА ПРАКТИКА В УКРАЇНІ ТА ЇЇ ПРОБЛЕМИ)

Куц О. В.

*к.с.-г.н., старший науковий співробітник,
заступник директора з наукової роботи*

Горова Т.К.

*д.с.-г.н., професор, академік НААН
головний науковий співробітник,*

Сайко О.Ю.

к.с.-г.н., завідувач лабораторії,

Черкасова В.К.

к.с.-г.н., старший науковий співробітник,

Підлубенко І.М.

к. с.-г. н., старший науковий співробітник,

Штепа Л.Ю.

молодший науковий співробітник

Інститут овочівництва і баштанництва НААН України

Харківська область, сел. Селекційне

Вчені лабораторії селекції коренеплідних і малопоширених рослин Інституту овочівництва і баштанництва НААН, та його станцій впродовж 70 років займаються теоретичними питаннями та встановленням закономірностей інтродукції, формуванням генетичного банку, пошуком джерел для селекції, створенням нових конкурентоздатних генотипів на основі використання та модифікації наукових підходів: добору з популяції видів, внутрішньовидової, міжвидової гібридизації, загальної молекулярної і математичної генетики, індукованого мутагенезу, гетерозису на основі ЯЧС і ЦЧС, самонесумісності, теорій клітинної спадковості, мінливості, механізму дії генів за умов розроблених енергозберігаючих, біологічних, органічних гіпотез побудови сівозмін, обробки ґрунтів, живлення, захисту рослин, довілля і людини [1-6].

Сучасна практична селекція за розробки таких теоретичних питань була реалізована при створенні селекціонерами – 161 сортів, 19 гібридів і 40 ліній, що зареєстровані у Державному реєстрі сортів рослин, придатних для поширення в Україні та Національному центрі генетичних ресурсів рослин України: **морква м'ясиста** – Яскрава, Оленка, Нантська харківська, Кримчанка, Вереснева, Шантане сквирська, Квітневська, Ласуня, Колгоспниця, Надія, Ранок F₁, Фермер Голд F₁, Чумак F₁, Сквирянка F₁, Статус F₁, Довіра F₁, *стерильні лінії* – Моно А, Марічка А, Мрія А, *фертильні лінії* – Мона В, Солodka, Настуся, Корисна, Ярина, Краплинка, Компактна, Мрія В, Яся; **буряк столовий** – Дій, Багрянний, Бордо харківський, Ліко, Делікатесний, Бордо київський, Вітал, Гопак, Двонасінний 4-53, Зміна, Горизонт F₁, Раунд F₁, Атлант F₁, Конус F₁, Рицар F₁, *лінії* – Бетанінчик,

Бордова, Еліпс, Десерт, Цукерка, Льова, Кузя, Федос, Зірка, Тобік; **редиска посівна** – Базис, Рубін, Марушка, Богиня, Ксенія, Катруся, Ясочка, Добриня, Мерф'яночка, Червона з білим кінчиком, Сідея F₁; **редька літня** – Сударушка; **салат посівний головчастий** – Годар, Смуглянка, Слобожанин, Вклад, Ольжич, Вагомий, **листяний** – Шар малиновий, Золотий шар, Зорепад, Каскад, Сніжинка, Вельможа, Дивограй; **петрушка кучерява** – Харків'янка, Попелюшка, Білявка, Господиня, Стихія, *лінії* – Крихітка, № 111, Вітамінка, Перспективна, Короткоплідна, Холодок; **селера пахуча** – Чорномор, Іванко, Красилівська, Рома, Цілитель, Славутич, Салвута; **пастернак посівний** – Петрик, Гормон, Стимул, *лінії* – Урожайна, Граф; **кріп пахучий** – Харківський 85, Пахучий; *лінії* – Шева, Молодіжний, Чірик, № 1; **коріандр посівний** – Кіровоградський, Оксаніт, Янтар, Пікантний; *лінії* – Народний, Запашний; **кмин звичайний** – Тонус, Подільський 9, Слuch, Хмельницький; *лінії* – № 211; **фенхель звичайний** – Зефір, Кримський, Чернівецький місцевий; **васильки справжні** – Сяйво, Юнга, Бадьорій, Перекотиполе, Рутан, Кримські фіолетові; **квасоля звичайна** – Білозерна 361, Ксенія, Присадибна, Українка, Ювілейна 287, Сюїта, Гайдарська, Зіронька, Шахиня, Дар, Готика, *лінії* – Краплинка, Пепі, Перлина, Белісімо; **горох овочевий** – Каскад, Котигорошок, Віолена, Вікма, Гермес, Пегас, Селена, Стригунок; **боби овочеві** – Карадаг, Українські слобідські; **редька східна лобо** – Лебідка, Трояндова, Сквирська біла, Сквирська чорна; **чорнушка посівна (нігела)** – Іволга, Легенда; **лагенарія** – Чародійка; **чабер садовий** – Остер, Іванко; **шпинат городній** – Переможець, Красень Полісся, Босс, Фантазія, Велетень; **цибуля шалот** – Сюрприз, **цибуля шніт (скорода)** – Приліпський, Флірт; **цибуля слизун** – Віртуоз; **цибуля батун** – П'єро, Стася, **цибуля запашна** – Зоряний, Етюд, **цибуля городня** – Любчик; **кукурудза розлусна** – Даніель, Ерлікон, Вітраж F₁, **цукрова** – Брусниця, Дракон, Дебют F₁, Куліківський F₁, Лукоморе F₁, Ракурс F₁, Роставиця F₁, Сквирка (Роксолана) F₁; **меліса лікарська** – Цитронела, **лимонна** – Соборна; **змієголовник молдавський** – Медоніс; **лофант ганусовий** – Початок (Бакта), Лелека; **хризантема увінчана** – Еліксир; **часник ярий** – Мануйлівській, **часник озимий** – Мерф'янський білий, Дюшес, Добродій, Прометей, Промінь, Харківський фіолетовий, Донецький фіолетовий, Победа, Сакський; **любисток лікарський** – Корал, **гірчиця салатна** – Попелюшка, Зорянка; **гібіск їстівний (бамія)** – Діброва, Сопілка; **індау посівний** – Знахар; **цикорій коренеплідний** – Цезар, **щавель кислий** – Широколистий, Одеський-17; **хрін лікарський** – Валківський; **крес-салат** – Вість, Холодок, Мереживо; **вівсяний корінь** – Поляна; **скорцонера** – Стрільнянська, **катран** – Степовий, Кримський, **полин естрагон** – Уненеж, Яничар.

Наукові розробки селекціонерів апробовано й висвітлено у 605 наукових працях, серед яких 30 методичних рекомендацій, 32 національних ДСТУ (на свіжі овочі й технологію вирощування), 10 монографій, 7 класифікаторів на ВОС,

7 каталогів джерел, 24 патенти на винаходи й корисні моделі, сформовано генбанк понад 2000 зразків.

На сьогодні основне стратегічне завдання науковців полягає у розробці ефективної методології селекційного процесу на основі формування генофонду коренеплідних і малопоширених видів овочевих рослин, виявленні джерел за селекційною цінністю та залучення здобутого матеріалу для створення нових конкурентоздатних ефективних сортів і гібридів де проблемними залишаються:

1. За відсутністю спрямованого фінансування на обладнання головною проблемою теорії селекції коренеплідних і малопоширених рослин на сучасному етапі це – недостатнє впровадження значних досягнень генетики, молекулярної біології, клітинної біології, щодо ідентифікації генотипів за білковими і ДНК-маркерами, на основі яких будується практична селекція та захист і правова охорона генотипів.

2. Не в повному обсязі проводиться селекціонерами пошук явищ і наукових напрямів практичного використання гетерозису окремих видів рослин, щодо використання маркерних генів, створення самозапильних ліній і методів їх виведення, оцінка комбінаційної здатності, статистичного добору пар для схрещування, на низькому рівні застосування різних типів стерильності їх відновлення і закріплення у потомстві та теоретичні основи формування жіночої і чоловічої статті. Це призвело до того, що в більшості сучасна практична селекція направлена на створення сортів, а не гібридів першого покоління.

3. Існує проблема щодо керування теорією мутагенезу, яка застосована лише на буряку столовому та редисці посівній, де нажаль визначення геномної мінливості потомства проводиться в ІБЕРЦБ, оскільки в нашій установі таке обладнання відсутнє, що значно ускладнює селекційну роботу і практичний вихід за додатковим витраченніям часу.

4. Заважає практичній селекції розкриття теорії імунітету отримання генотипів стійких проти комплексу хвороб за визначенням взаємовідносин «патоген-господар» та прояву генів стійкості від дії зовнішніх факторів малопоширених видів рослин в поєднанні з продуктивністю.

5. Основним проблемним питанням залишається у практичній селекції повна відсутність налагодженої виробничої системи насінництва та реєстрація нових генотипів у Державному Реєстрі за Державних умов виплати грошей, щорічно для його підтримки, що край загрожує знищенню селекції в цілому. Якщо Держава підтримує селекцію і зацікавлена у розширенні генофонду країни, то вона повинна не стягувати гроші за створений сорт, гібрид, лінію.

6. Проблема практичної селекції на сьогодні, недостатня увага створенню та вивченню генетичного фонду рослин за словами Н. І. Вавілова «Мобілізації світових ресурсів», а саме недостатньо фінансування, відсутність експедицій, неналагоджена система обміну і продажу колекційного вихідного матеріалу та оплата іноземних відряджень на симпозіуми, еукарпії, тощо.

7. Призупинено практичну селекцію на створення генотипів придатних для переробки і механізованого вирощування за проблемою, що виникла у зв'язку з отриманням дорогих сертифікатів та сучасного обладнання, за кошти установ.

9. Недостатньо вирішеною проблемою практичної селекції на сьогодні є розбіжності щодо відношення науки до освітян тоді як з правової точки зору фінансування науки у відповідності з законодавством України, де збільшено заробітну платню вихователям і вчителям, окрім науковців, які не отримують сьогодні доплату за ступінь і звання.

10. Велике значення набуває у правовому ланцюгу розробка Державних законів і стандартів щодо сертифікації сортового і гібридного насіння, оскільки законодавчі Інструкції з апробації, «Положення про вирощування до- і базового насіння», «Сортові і посівні якості насіння», «Ґрунтовий контроль», «Технології вирощування насіння» та Закон України «Про насіння і садивний матеріал» потребують доповнень і змін відповідно світових (європейських) вимог.

11. Слід звернути увагу на те, що практичну селекцію проводили за отримання стійких до хвороб генотипів з високим профілактичним потенціалом без урахування накопичення у них остаточних шкідливих для людини речовин (гербіцидів, пестицидів, важких металів, радіонуклідів тощо), що не відповідає вимогам законів і закону «Пріоритетні напрямки з розвитку науки і техніки на період до 2020 року».

Список використаних джерел

1. Сучасні методи селекції овочевих і баштанних культур / За ред. Т.К. Горової та К. І. Яковенка. Харків: ІОБ УААН, 2001. 500 с.
2. Галузева програма «Овочі України – 2020» / С. І. Корнієнко, Т. К. Горова, В. О. Муравйов та ін. Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2016. 40 с.
3. Науково-практичні підходи селекції і насінництва буряку столового. Теорія і практика / [С. І. Корнієнко, Т. К. Горова, О. Д. Вітанов та ін.]. Х.: Плеяда, 2013. 142 с.
4. Науково-практичні підходи селекції і насінництва петрушки і пастернаку. Теорія і практика / За ред. С. І. Корнієнка. Вінниця: ТОВ «Нілан ЛТД», 2015. 152 с.
5. Наукові підходи створення гібридів моркви С. І. Корнієнко, Т. К. Горова, Т. В. Івченко та інші. Вінниця: ТОВ «Нілан - ЛТД», 2016. 80 с.
6. Селекція і насінництво квасолі звичайної: Теорія і практика / С. І. Корнієнко, О. Ю.Сайко, Т. К.Горова та інші. К.: Аграрна наука, 2017. 200 с.

ВИКЛАДАННЯ ДИСЦИПЛІНИ ПРАВОВА ОХОРОНА СОРТІВ РОСЛИН У ПДАА НА ФАКУЛЬТЕТІ АГРОТЕХНОЛОГІЙ ТА ЕКОЛОГІЇ

Білявська Л. Г.

*к.с.-г.н, професор кафедри селекції, генетики і насінництва
Полтавська державна аграрна академія
м. Полтава*

Інтелектуальна власність у більшості країн світу в сучасних умовах є одним з наймогутніших стимуляторів прогресу в усіх галузях розвитку суспільства [1]. Однією з необхідних та ефективних умов сприяння розвитку інтелектуальної творчості є створення надійної системи охорони її результатів.

Проголошений Україною курс на інтеграцію в ЄС, а також членство в СОТ передбачають правове забезпечення та охорону прав об'єктів інтелектуальної власності селекційних досягнень – сортів рослин [2]. Україна, як держава-учасник Міжнародного союзу з охорони нових сортів рослин (UPOV) з 1995 року, приєдналась до Міжнародної конвенції з охорони нових сортів рослин 1991 р., а у 2006 році ратифіковано Акт Конвенції, що дозволяє охороняти сорти всіх ботанічних таксонів [3, 4].

У Полтавській державній аграрній академії на факультеті агротехнологій та екології здобувачам вищої освіти «Магістр», згідно освітньо-професійної програми «Насінництво і насіннєзнавство» з 2018 року викладається дисципліна «Правова охорона сортів рослин». Загальна кількість годин-180 (6 кредитів) з яких 30 годин лекцій і 30 годин лабораторних занять.

Метою навчальної дисципліни є формування у студентів знань у сфері міжнародного та національного правового регулювання охорони прав на сорти рослин, умінь практичного застосування чинних законодавчих і нормативних актів за умови набуття особистого майнового права на сорт та майнових прав на поширення сорту.

Завдання навчальної дисципліни: в ході вивчення спеціальних розділів курсу здобувачі вищої освіти повинні отримати знання з процедури набуття, реєстрації та використання прав на сорт рослин в Україні та в країнах-членах Міжнародної конвенції UPOV, а також ознайомитись із правовою процедурою охорони інтелектуальної власності селекційних досягнень - сортів рослин.

Згідно з вимогами освітньо-професійної програм у здобувачів вищої освіти мають бути сформовані знання: процедури набуття сортом рослин правового статусу об'єкту інтелектуальної власності; порядок, положення, принципи та процедуру набуття прав на сорти рослин; роль та значення міжнародних актів (UPOV, CPVO) в діяльності України у сфері правової охорони сортів рослин; законодавче, нормативно-правове забезпечення євроінтеграції у сфері правової охорони нових сортів; загальне та спеціальне законодавство України у сфері

охорони прав на сорти рослин (Міжнародна конвенція з охорони прав на сорти рослин, закони України «Про охорону прав на сорти рослин», «Про насіння і садивний матеріал», «Про науково-технічну експертизу», «Цивільний кодекс» та інші); юрисдикцію уповноваженої установи у сфері охорони прав на сорти рослин; документи, що підтверджують авторство на сорт, державну реєстрацію сорту та його правову охорону; види договорів у сфері інтелектуальної власності на сорти рослин; документи, що підтверджують право на виробництво та реалізацію насіння (садивного матеріалу); механізм нарахування роялті селекціонерам (авторам сортів), охорони майнового права власників сортів; права та обов'язки представників у сфері інтелектуальної власності на сорти рослин.

Вміння: застосовувати чинне законодавство у сфері охорони прав на сорти рослин; розробляти нормативно-правові документи, пов'язані з державною реєстрацією сортів рослин та прав на них; надавати консультації із законодавчої, нормативно-правової сфери охорони майнового права на сорти рослин, цивільного та комерційного обігу сортів; роз'яснювати селекціонерам та власникам сортів їх майнові права на сорти як об'єкти інтелектуальної власності; готувати необхідні документи щодо спірних питань, які виникають під час проведення Державної науково-технічної експертизи сортів рослин та комерційного обігу сорту.

Програма навчальної дисципліни «Правова охорона сортів рослин» включає теми:

- Загальні основи права інтелектуальної власності на сорти рослин.
- Роль та значення міжнародних актів у діяльності України.
- Загальне та спеціальне законодавство України у сфері охорони прав на сорти рослин.
- Юрисдикція України у сфері правової охорони на сорти як урядового органу державного управління.
- Договори у сфері інтелектуальної власності на сорти рослин.
- Роль та значення представників у сфері інтелектуальної власності на сорти рослин.
- Охорона прав інтелектуальної власності на сорти рослин.
- Роль та місце державних органів у сфері інтелектуальної власності на сорти рослин.

Теми лабораторних занять:

1. Аналіз процедури державної реєстрації сортів рослин.
2. Аналіз міжнародних актів у діяльності України.
3. Вивчення національних нормативно-правових документів стосовно правової охорони сортів рослин.
4. Аналіз основних повноважень у сфері юрисдикції України у сфері правової охорони.
5. Освоєння та розробка договорів у сфері правової охорони інтелектуальної власності сортів рослин.

6. Аналіз механізмів охорони прав власників сортів.

7. Аналіз нормативно-правових документів, які регламентують відносини між автором, власником, та користувачем сорту.

8. Аналіз юридичних документів для розв'язання спірних питань щодо правової охорони сортів рослин.

Успішне опанування дисципліни «Правова охорона сортів рослин» є запорукою професійної підготовки фахівців у сфері насінництва з високим рівнем правової свідомості. Адже неправомірне використання сорту не лише порушує права конкретного правовласника, а й ускладнює цивілізовану співпрацю нашої держави з іншими країнами в науковій царині. Збитки власників сортів від неправомірного їх використання у світі становлять 3-5%, а в пострадянських країнах - до 30% і більше [5].

Список використаних джерел

1. Право інтелектуальної власності: Підручник для студентів вищих навчальних закладів / За редакцією О.А. Підпригори, О.Д. Святоцького. – К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2002. – 624 с.
2. Закон України від 08.12.2015 р. № 864-VIII «Про внесення змін до деяких законів України щодо приведення законодавства України у сфері насінництва та розсадництва у відповідність з європейськими та міжнародними нормами і стандартами» з 30.06.2016 р.
3. Жмурко О.В. Міжнародний союз з охорони нових сортів рослин / О.В. Жмурко // Насінництво. – 2003. – №7. – С. 8–11.
4. Міжнародна конвенція з охорони нових сортів рослин від 2 грудня 1961 року, ратифікована Законом України від 2 серпня 2006 року № 60-V [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>
5. Матвієць В.Г., Абрами Л.М., Сонець Т.Д. Використання сорту рослин як об'єкта права інтелектуальної власності / Передгірне та гірське землеробство і тваринництво. – 2015. – Вип. 58 (II). – С. 184–191.

ОСОБЛИВОСТІ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ В СФЕРІ ОХОРОНИ ПРАВ НА СЕЛЕКЦІЙНІ ДОСЯГНЕННЯ

Бєловол С.А.

к.т.н., патентний повірений,

Дудник В.В.

к.т.н., доцент кафедри безпека життєдіяльності,

Шеметюк А.В.

здобувач вищої освіти

Полтавська державна аграрна академія

м. Полтава

Гапоненко О. І.

к.т.н., старший науковий співробітник

*Український науково-дослідний інститут прогнозування та випробування техніки та технологій для сільськогосподарського виробництва ім. Л. Погорілого
Київська обл. смт Дослідницьке*

Сучасні умови Міжнародної співпраці та розвитку торгівлі, вимагають відповідності сільськогосподарської продукції стандартам якості. Це вимагає удосконалення національного законодавства, його узгодження з Міжнародними нормами, підвищення ефективності регулювання правовідносин в сфері інтелектуальної власності.

Одним із недостатньо досліджених та нормативно врегульованих аспектів правовідносин та державного управління в сфері інтелектуальної власності є охорона прав на селекційні досягнень.

Селекційні досягнення виділяють в окрему групу об'єктів права інтелектуальної власності в силу їх специфіки, проте в ряді держав їх відносять до патентного права.

Селекційними досягненнями є результати творчої діяльності людини у вигляді сортів та гібридів рослин і порід тварин із заданими ознаками.

В умовах ринкової економіки і конкурентної боротьби витрати на створення селекційних досягнень можуть бути компенсовані патентною охороною, що гарантує правовласнику отримання прибутку за рахунок надання виключного права на використання винаходу. Тому, існує зацікавленість у надійній правовій охороні результатів досліджень в даній галузі. Для реалізації законодавчо-нормативних актів та забезпечення прав громадян та нерезидентів України необхідне ефективне державне управління в цій галузі.

Основне призначення державного управління полягає в організації виконання правових актів та інших рішень державних органів шляхом різнобічного владно-розпорядчого впливу на суспільні відносини і процеси. Державне управління в сфері охорони прав на селекційні досягнення здійснюється органами виконавчої влади.

В ЗУ «Про охорону прав на сорти рослин» в ст. 6, 7, 8, визначаються повноваження і обов'язки Кабінету Міністрів України та Центральних і Уповноважених органів виконавчої влади що охорони прав на сорти рослин, нагляду і контролю в цій сфері [1].

Згідно Національної стратегії розвитку інтелектуальної власності в Україні на період до 2020 року Міністерство аграрної політики та продовольства України є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади з питань формування та забезпечення реалізації державної політики у сферах карантину та захисту рослин, охорони прав на сорти рослин.

Слід зазначити, що для охорони всіх об'єктів інтелектуальної власності окрім селекційних досягнень координуючим органом. Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. Тоді, як селекційні досягнення, а точніше сорти рослин знаходяться у відомстві Міністерства аграрної політик та продовольства України.

Цей орган та структури йому підпорядковані проводить державну науково-технічну експертизу сортів рослин як об'єктів інтелектуальної власності; організовує приймання заявок на сорти рослин, проведення їх експертизи, ухвалює рішення щодо них; видає охоронні документи на сорти рослин; видає документальні підтвердження на вивезення з України посадкового матеріалу сортів рослин, які не є об'єктами інтелектуальної власності або вивозяться з дозволу володільця патенту на сорт рослин, повідомлення про ввезення дослідних зразків для експертизи на придатність на поширення сорту; проводить атестацію та реєстрацію представників з питань інтелектуальної власності на сорти рослин, веде Реєстр представників з питань інтелектуальної власності на сорти рослин; веде Державний реєстр заявок на сорти рослин (Реєстр заявок), Державний реєстр прав власників сортів рослин (Реєстр патентів), Державний реєстр сортів рослин, придатних для поширення в Україні (Реєстр сортів) і забезпечує проведення державної реєстрації заявок, прав на сорти рослин, сортів і підтримувачів сортів рослин; забезпечує опублікування офіційних відомостей про подані заявки на сорти рослин, видані патенти на сорти рослин і свідоцтва про авторство на сорти рослин, видання Каталогу сортів рослин, придатних для поширення в Україні; готує пропозиції щодо формування збору за дії, пов'язані з набуттям, здійсненням та захистом прав на сорти рослин; сприяє формуванню та розвитку ринку сортів рослин як об'єктів інтелектуальної власності, налагоджує співробітництво у сфері охорони прав на сорти рослин з міжнародними фінансовими організаціями, суб'єктами підприємницької діяльності, іноземними фізичними та юридичними особами, в тому числі, з метою формування спеціалізованих фондів сприяння розвитку інтелектуальної власності на сорти рослин; сприяє розвитку ринкової інфраструктури у сфері цивільного обігу сортів рослин як об'єктів інтелектуальної власності та охорони прав на них.

Експертним органом є Український інститут експертизи сортів рослин, яка має філії, відділи та лабораторії.

У вересні 2018 року на засіданні Кабінету Міністрів України було схвалено 3 проекти постанов, направлених на врегулювання та покращення процедури набуття прав на сорти рослин. Їх дозволить створити відкриту та прозору систему реєстрації сортів рослин, що, у свою чергу, забезпечить аграріїв кращими досягненнями вітчизняної та іноземної селекції.

Так, постанова «Про затвердження Порядку ведення реєстру заявок на сорти рослин» визначає механізм ведення Реєстру заявок, який дозволить отримувати незалежну об'єктивну інформацію про нові сорти усім зацікавленим сторонам. Реєстр буде розміщено на офіційному веб-сайті Мінагрополітики у вільному, цілодобовому та безоплатному доступі.

Постанова КМУ «Про затвердження Порядку ведення реєстру патентів на сорти рослин» визначає механізм ведення Реєстру патентів та забезпечить безпечний ринковий обіг насіння та садивного матеріалу. Процедура державної реєстрації майнових прав інтелектуальної власності на сорти захистить національного виробника та іноземного інвестора від правопорушень та зловживань у цій сфері. Реєстр патентів також буде на сайті Мінагрополітики.

Постанова «Про затвердження Порядку затребування зразків посадкового матеріалу батьківських компонентів об'єкта заявки» визначає процедуру затребування зразків рослин для проведення експертизи, що, в свою чергу, удосконалив процедуру набуття прав на сорти рослин [2].

Однак, невирішеним залишається питання представницьких функцій авторів, заявників та власників сортів рослин в сфері їх охорони. Згідно Постанови Кабінету міністрів України №1183 від 19. 08. 2002 р. «Про затвердження Положення про представників з питань інтелектуальної власності на сорти рослин» представником може бути особа, що постійно проживає на території України, має повну вищу освіту, не менш як п'ятирічний досвід роботи в цій сфері, пройшла атестацію і отримала відповідне свідоцтво (п. 3, абз. 1). Також, виконувати такі представницькі функції може Патентний повірений України, що був атестований Державною службою інтелектуальної власності України зі спеціалізації «сорти рослин».

Однак, варто відмітити, що Державна служба інтелектуальної власності України на даний момент не проводить атестацію патентних повірених з даної спеціалізації.

На виконання Постанови Кабінету Міністрів України №1183 від 19.08.2003 р. Державною службою з охорони прав на сорти рослин був прийнятий Наказ №5-1 від 08.01. 2003 р. «Про затвердження Положення про атестаційну комісію з набуття прав представників з питань інтелектуальної власності на сорти рослин», чинність цього наказу не припинена. Проте Державну службу з охорони прав на

сорти рослин, як вже зазначалось, було ліквідовано і автором не виявлено ознак функціонування даної комісії.

Крім цього, автором не виявлено Державного реєстру представників з питань інтелектуальної власності на сорти рослин, ведення і публікацію якого згідно п. 5, 6 Постанови Кабінету міністрів України №1183 від 19.08.2002 «Про затвердження Положення про представників з питань інтелектуальної власності на сорти рослин» має забезпечити Держветфітослужба.

При аналізі Державного реєстру Патентних повірених України за спеціалізацією встановлено, що представницькі функції в сфері охорони прав на сорти рослин має лише 10 представників із трьох міст України (Київ, Харків і Одеса), реєстраційний номер яких від №2 до №19. Це свідчить про те, що вже понад 20 років не відбувається атестація представників з питань інтелектуальної власності в сфері охорони прав на сорти рослин.

Такий дефіцит кваліфікованих кадрів різко негативно впливає на активність селекціонерів, заявників та власників сортів в питаннях правового захисту, розвитку селекційної справи та ефективного використання нових сортів в агропромисловому виробництві.

Таким чином, сучасний стан реалізації виконавчою владою законодавчо-нормативної бази в сфері охорони прав на сорти рослин не забезпечує достатньої ефективності державного управління в цій сфері і гальмує розвиток селекційної справи в рослинництві і аграрного виробництва, як такого.

Ефективне державне управління в сфері охорони прав на сорти рослин забезпечить формування сортових ресурсів країни, інтенсифікацію наукових досліджень в галузі селекції, контроль за використанням та збереженістю сортів, сприятливий інвестиційний клімат для іноземних компаній та виробників, сталі надходження до бюджету, і як наслідок інноваційний розвиток галузі рослинництва.

Для досягнення цієї мети пропонуються наступні заходи:

1. Для підвищення ефективності роботи експертного органу, а саме Українського інституту експертизи сортів рослин необхідно запровадити систему електронного діловодства за заявками та електронного оберненого зв'язку із заявниками, селекціонерами та власниками сортів, а також їх представниками.

2. На виконання ст. 7 Закону України «Про охорону прав на сорти рослин» виконати кваліфікаційну підготовку на базі експертного органу в даній галузі Державних інспекторів з охорони прав на сорти рослин, які будуть виконувати свої функції у співпраці із регіональними сортовипробувальними станціями. Забезпечити виконання даного пункту відповідною нормативною базою.

3. Для вирішення питання представницьких функцій в даній сфері пропонуємо ввести це питання в юрисдикцію Державної служби інтелектуальної власності. Для цього до складу атестаційної комісії з набуття прав представників з питань інтелектуальної власності (патентних повірених) необхідно ввести фахівця

(фахівців) відповідального за спеціалізацію сорти рослин та запровадити відповідні навчальні курси на базі ведучого закладу у цій сфері. Забезпечити ведення та публікацію реєстру представників з питань інтелектуальної відповідної спеціалізації для доступу заявників, селекціонерів та власників сортів до нього. Забезпечити виконання даного пункту відповідною нормативною базою.

Список використаних джерел

- 1.Зкон України «Про охорону прав на сорти рослин № 3116- XII від 09.12.2012 / Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1993, N 21, ст.218 [Електронний ресурс] //режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3116-12>].
2. В Україні буде вдосконалено процес державної реєстрації сортів рослин [Електронний ресурс // режим доступу : <http://minagro.gov.ua/node/26333>]

ЗАКОНОДАВЧІ АСПЕКТИ ОБМІНУ ІНФОРМАЦІЄЮ МІЖ КРАЇНАМИ-УЧАСНИЦЯМИ МІЖНАРОДНОГО СОЮЗУ З ОХОРОНИ НОВИХ СОРТІВ РОСЛИН

Бровкіна М.О.

старший науковий співробітник,

Бровкін В.В.

завідувач сектору інформатизації,

Український інститут експертизи сортів рослин

м. Київ

На сьогодні національне законодавство у сфері охорони селекційних досягнень, зокрема охорони прав на сорти рослин достатньо гармонізоване із міжнародним [1], про що свідчить уніфікованість норм Закону України «Про охорону прав на сорти рослин» (далі – Закон) нормам Міжнародної конвенції з охорони прав на сорти рослин (далі – Конвенції УПОВ) [2, 3].

Конвенція УПОВ визначає основні концепції охорони сортів, що підлягають обов'язковому включенню до національних законодавств держав-учасниць Міжнародного союзу з охорони нових сортів рослин (далі – Міжнародний союз), веде до більшої взаємної відповідності цих законодавств і сприяє більшій однаковості при практичній реалізації систем охорони. По-перше, ця однаковість посилюється за рахунок здійснення в межах Міжнародного союзу конкретної діяльності, спрямованої на розробку рекомендацій, типових угод і форм, і, по-друге, за рахунок ролі Міжнародного союзу, як форуму для обміну думками і досвідом у сфері охорони прав на сорти рослин.

З метою уникнення тотожності і подібності в назвах сортів, запобігання порушенню прав селекціонера, а також забезпечення дотримання вимог Конвенції УПОВ та Закону, відомості щодо заявок на сорти рослин, публікуються в

офіційному виданні, а компетентні органи держав-учасниць Міжнародного союзу обмінюються інформацією щодо них.

Відповідно до Закону, інформування про заявки на сорти рослин, подані з метою державної реєстрації прав, здійснюється шляхом подання Компетентним органом України, як центральним органом виконавчої влади, що формує та реалізує державну політику у сфері охорони прав на сорти рослин, відповідних відомостей до Міжнародного союзу [2].

Відомості щодо заявок на сорти рослин, зокрема запропонована, опублікована назва сорту, дії щодо сорту тощо, готуються єдиним документом в електронному вигляді у форматі, рекомендованому та узгодженому з Бюро Міжнародного союзу для всіх держав-учасниць [4].

Обмін інформацією про подані заявки на сорти рослин дозволяє гармонізувати експертизу назви сорту в усьому міжнародному співтоваристві, забезпечує ідентифікацію оригінальної назви сорту рослин на весь період його комерційного обігу та правової охорони, а також дає можливість забезпечити виконання зобов'язань України згідно зі статтею 20 Конвенції УПОВ, вимог Закону, що в свою чергу вдосконалює науково-технічну експертизу заявки на сорт рослин згідно з європейськими вимогами та стандартами.

Список використаних джерел

1. Право інтелектуальної власності Європейського Союзу та законодавство України / За ред. Ю.М. Капіци: кол. авторів: Ю.М. Капіца, С.К. Ступак, В.П. Воробйов та інші. – К.: Видавничий Дім „Слово”, 2006. – 1104 с.
2. Про охорону прав на сорти рослин: Закон України від 21.04.1993р. № 3117-ХІІ (в редакції від 04.10.2018р.). [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>.
3. Міжнародна конвенція з охорони нових сортів рослин від 02.12.1961р. [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>.
4. UPOV INFORMATION DATABASES. [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://www.upov.int/meetings/de/doc_details.jsp?meeting_id=38794&doc_id=339301

СЕЛЕКЦІЙНІ ДОСЯГНЕННЯ В СИСТЕМІ ОХОРОНИ ПРАВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

Бєловол С.А.

к.т.н., патентний повірений,

Слинько В. Г.

*к.с.-г.н., доцент, професор кафедри технології виробництва продукції
тваринництва*

Дрожчана О.У.

старший викладач кафедри безпека життєдіяльності

Черненко Б.С.,

магістрант інженерно-технологічного факультету

Полтавська державна аграрна академія

м. Полтава

Селекційна справа в Україні має глибокі корені і вражаючі перспективи, однак сучасний стан галузі тримається на плечах вчених-ентузіастів, матеріальне заохочення, яких знаходиться на неналежному рівні. Одним із способів легального подолання цієї проблеми є вдосконалення законодавчої бази щодо охорони прав на селекційні досягнення, зокрема породи тварин. З цією метою розглянемо особливості законодавства в цій сфері.

Згідно ст.420 та гл. 42 ЦКУ порода тварин визнається об'єктом інтелектуальної власності на рівні із сортом рослин [1]. Цивільний кодекс не дає визначення цим поняттям, відсутнє також і поняття селекційного досягнення.

В спеціальному законодавстві в сфері інтелектуальної власності не виявлено визначення поняття «порода тварин», але є поняття сорту рослин: ст. 1 Закону України «Про охорону прав на сорти рослин», – «сорт рослин – окрема група рослин (клон, лінія, гібрид першого покоління, популяція) в рамках нижчого із відомих ботанічних таксонів, яка, незалежно від того, задовольняє вона повністю або ні умови виникнення правової охорони».

Вивчення національного законодавства виявило поняття селекційного досягнення в ст. 1 Закону України «Про племінну справу у тваринництві»: «селекційне досягнення – створена в результаті цілеспрямованої творчої діяльності група племінних тварин (порода, породний тип, лінія, родина тощо), що має нові генетичні ознаки, які стійко передаються потомству, та за показниками продуктивності перевищує попередні типи тварин»[2]. Проте, цей закон не відноситься до спеціального законодавства в сфері інтелектуальної власності і наведене визначення потребує адаптації для застосування в сфері охорони прав на породи тварин.

Із аналізу приведених законодавчо-закріплених визначень, випливає, що в національному законодавстві не сформульована позиція щодо охорони сортів

рослин і порід тварин, як однорідних об'єктів подібно або окремих об'єктів права інтелектуальної власності.

Для стимуляції селекційної діяльності та інноваційного розвитку аграрного сектору України, необхідно забезпечити матеріальну зацікавленість суб'єктів права інтелектуальної власності на селекційні досягнення. Для цього необхідно визначити їх склад, права, обов'язки та обсяг правової охорони створюваних ними об'єктів.

Згідно ст. 3-1 ЗУ «Про охорону прав на сорти рослин», суб'єктом права інтелектуальної власності є автор (автори) та інші особи, які набули цих прав за договором чи законом. За ст. 1 Закону автор сорту (селекціонер) – людина, яка безпосередньо вивела або виявила і поліпшила сорт; власник патенту – особа, якій належить впродовж визначеного Законом строку і засвідчені патентом майнові права інтелектуальної власності на сорт рослин; власник майнового права інтелектуальної власності на поширення сорту – особа, якій належить впродовж визначеного цим законом строку і засвідчене свідоцтвом про державну реєстрацію сорту майнове право інтелектуальної власності на поширення сорту рослин. Таким чином визначається три можливих суб'єкта права інтелектуальної власності на сорт рослин [3].

Для визначення суб'єктів права на породу тварин звернемося до ЗУ «Про племінну справу у тваринництві». Згідно, ст. 5 Закону, суб'єктами племінної справи у тваринництві є: власники племінних (генетичних) ресурсів; підприємства, установи та організації незалежно від форми власності та фізичні особи – суб'єкти підприємницької діяльності, які беруть участь у виробництві, збереженні, використанні, створенні, визначенні племінної цінності племінних (генетичних) ресурсів, торгівлі племінними (генетичними) ресурсами та надають послуги, пов'язані з племінною справою у тваринництві [2].

Тобто, йде мова про особу (фізичну або юридичну), якій належать права на матеріальний об'єкт – племінні або генетичні ресурси, а право інтелектуальної власності на виключне використання, володіння та розпорядження селекційним досягненням не передбачається.

Таким чином, в національному законодавстві не виявлено положень про суб'єктів права на породу тварин, як об'єкт інтелектуальної власності.

Ст.10 ЗУ «Про охорону прав на сорти рослин» визначає особисті немайнові права автора (селекціонера), майнові права інтелектуальної власності на сорт та на поширення сорту рослин Ст. 39 визначає зміст майнових прав інтелектуальної власності [3].

Права та обов'язки племінної справи у тваринництві, згідно ст. 7 ЗУ «Про племінну справу у тваринництві» включає положення які регулюють господарську діяльність пов'язану із використанням генетичних (племінних) ресурсів, але не містить відомостей про права інтелектуальної власності [2].

Критерії охороноспроможності сорту рослин визначаються ст. 11 ЗУ «Про охорону прав на сорти рослин» [3].

Відмітино, що ЗУ «Про племінну справу у тваринництві» містить ст. 25. Визнання селекційного досягнення винаходом: «Селекційне досягнення в галузі племінного тваринництва визнається винаходом у встановленому законодавством порядку». Це робить передумови формування положень, щодо визначення умов охороноспроможності породи тварин, але автором не виявлено таких у ході аналізу національного законодавства [2].

Вище згадувалося, що ЗУ «Про охорону прав на сорти рослин» передбачається видача патенту на сорт рослин, свідоцтва про авторство на сорт рослин (на вимогу селекціонера) та свідоцтво про право на поширення сорту. Уповноважений орган в сфері охорони прав на сорти рослин (Держсортослужба) веде Державний реєстр сортів рослин в Україні та Державний реєстр сортів рослин придатних для поширення в Україні.

Щодо порід тварин, то Положенням про Державний реєстр селекційних досягнень в тваринництві, затвердженого наказом Міністерства аграрної політики та продовольства України №385 від 2.01.2012 р., встановлюється порядок державної реєстрації селекційних досягнень. Зокрема у п.2.2 зазначено, що до реєстру вносяться відомості про вид тварин, назва породи, типу, лінії, кросу, інформація про авторів, копія наказу Міністерства аграрної політики та продовольства України про затвердження селекційного досягнення згідно із матеріалами апробації, коротка характеристика, опис та фотографії тварини за статтями селекційного досягнення, рекомендації щодо використання у виробництві [4].

З цього можна зробити висновок, що існує Державний реєстр селекційних досягнень у тваринництві, який в певній своїй частині містить відомості щодо породи тварин, подібний до Державного реєстру сортів рослин в Україні. Проте, ведення такого реєстру не передбачає набуття прав інтелектуальної власності на породу тварин. Хоча деякі положення щодо проведення науково-технічної експертизи породи та засвідчення авторства наявні в цьому положенні.

Тобто, створення Державного реєстру селекційних досягнень в тваринництві є прогресивним кроком на шляху розробки системи Державної реєстрації та охорони порід тварин, як об'єкту інтелектуальної власності.

На відміну від сорту рослин, на який уповноваженим органом (Держсортослужбою) видається один або декілька охоронних документів. В галузі селекції тваринництва передбачено процедуру отримання сертифікату племінних (генетичних) ресурсів, згідно Наказу Міністерства аграрної політики та продовольства України №629 від 17.11.2011. Сертифікат не є охоронним документом, а лише підтверджує певні якості тварин, тому не може забезпечити права інтелектуальної власності на породи тварин [5].

Аналіз міжнародного та іноземного досвіду і сучасного стану національної законодавчої бази з охорони прав на селекційні досягнення в галузі тваринництва виявив, що в українській законотворчій системі є три шляхи врегулювання правовідносин в цій сфері:

визнання породи тварин як не охороноспроможним об'єктом біотехнології та виключення із гл. 42 ЦКУ цього поняття, як об'єкту права інтелектуальної власності. Проте, такий підхід буде мати дуже негативний вплив на розвиток вітчизняної селекції в галузі тваринництва, що загальмує інноваційний розвиток агропромислового виробництва та поставить його в залежність від іноземних селекційних досягнень;

розробка на основі гл. 42 ЦКУ Закону України «Про охорону прав на селекційні досягнення», який визначить порядок набуття правової охорони на сорти рослин та породи тварин в одному нормативно-правовому документі. Але, це буде вимагати удосконалення чинності Закону України «Про охорону прав на сорти рослин» та реформування Держсортслужби, як уповноваженого органу. Це є нераціональним та економічно-невигідним з точки зору державного управління. Крім того, це може зруйнувати достатньо врегульовану та дієву систему охорони прав на сорти рослин та знизить активність селекціонерів в даній сфері;

розробка та впровадження Закону України «Про охорону прав на породи тварин», що є оптимальним рішенням проблем сучасного стану правовідносин в сфері охорони прав на породи тварин, так, як ЦКУ вже визначає породу тварин, як повноцінний об'єкт інтелектуальної власності і створює умови для розробки відповідного законопроекту. Крім того, ЗУ «Про племінну справу в тваринництві» в ст.25 містить положення про визнання селекційного досягнення винаходом, що теж спонукає до розробки такого закону. В Україні вже сформований Державний реєстр селекційних досягнень в тваринництві, що створює передумови для формування системи охорони прав на породи тварин.

Першочерговим завданням при створенні законопроекту щодо охорони прав на породи тварин є:

- визначення поняття «порода тварин», як об'єкту інтелектуальної власності;
- встановлення критеріїв охороноспроможності та обсягів правової охорони;
- визначення складу, прав та обов'язків суб'єктів прав на породи тварин;
- визначення форми та порядку набуття правової охорони;
- формування інститутів державного управління.

При вирішенні поставлених завдань необхідно враховувати існуючі положення законодавства в сфері племінної справи в тваринництві, максимально наближувати нормативні положення до аналогічних у ЗУ «Про охорону прав на сорти рослин», що забезпечить відповідність гл. 42 ЦКУ. Також, обов'язковим є використання передового іноземного досвіду в цій сфері та гармонізації розроблених положень із міжнародною нормативно-законодавчою базою в сфері охорони прав на об'єкти біотехнологій.

Список використаних джерел

1. Цивільний Кодекс України № 435-15 від 01.01.2014/ Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, NN 40-44, ст.356 / режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/435-15>
2. Закон України «Про племінну справу у тваринництві» № 3691- XII від 09.12.2012/ Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1994, N 2, ст. 7 / режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3691-12>
3. Закон України «Про охорону прав на сорти рослин № 3116- XII від 09.12.2012 / Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1993, N 21, ст.218 / режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3116-12>
4. Положенням про Державний реєстр селекційних досягнень в тваринництві №z1218-12 від 02.07.2012 / режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z1218-12>
5. Про затвердження Положення про сертифікат племінних (генетичних) ресурсів та зразків форм сертифікатів племінних (генетичних) ресурсів № z1422-11 від 17.11.2011 / режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z1422-11/>

СУЧАСНА СЕЛЕКЦІЯ СОЇ В УКРАЇНІ ТА ЇЇ ПРОБЛЕМИ

Воронянський С.І.

здобувач вищої освіти,

Гарбузов Ю.Є

здобувач вищої освіти,

Білявська Л.Г.

к.с.-г.н, професор кафедри селекції, генетики і насінництва

Полтавська державна аграрна академія

м. Полтава

Сьогодні проблема охорони об'єктів інтелектуальної власності, в тому числі й сортів рослин, стоїть на першому місці у світі. І це вже комерційне питання. Станом на початок 2017 року, до країн-членів Міжнародного союзу з охорони нових сортів рослин (UPOV), одночасно відносяться й країни Європейського Союзу. За даними UPOV (2011–2015 рр.) чітко помітна тенденція збільшення кількості сортів, які охороняються у рамках ЄС. Це пов'язано з тенденцією глобалізації та використанням селекціонерами можливості отримання правової охорони на рівні ЄС в цілому, а не національному рівні окремих країн ЄС зокрема. Також, важливими є особливості аграрного сектору та національної селекції, розміру країни та її географічного розташування, системи реєстрації сортів, наскільки давно країна приєдналась до ЄС.

У грудні 1993 року Верховною Радою України було прийнято Закон України “Про авторське право і суміжні права”, який пройшов експертизу фахівців й отримав позитивну оцінку європейських експертів [1].

Сорт рослин належить до об'єктів права інтелектуальної власності відповідно до ст. 420 Цивільного кодексу України. Особа, права якої на сорт порушено, може звернутися до суду за захистом цих прав згідно зі ст. 54 Закону України «Про охорону прав на сорти рослин» від 21.04.1993 № 3116-ХІІ, в редакції від 08.12.2015 №864-VIII [2]. Введено поняття експертного закладу, який у результаті уповноваження Компетентним органом, має право виконувати окремі повноваження у сфері охорони прав на сорти рослин, зокрема проводити експертизу новоствореного сорту, приймати рішення про державну реєстрацію сорту та/або видачу патенту на сорт.

Як вказано у ст. 28 Закону України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі», ці права «впливають з патенту». Саме отримання патенту селекціонером слугує юридичним фактом, що є підставою виникнення прав інтелектуальної власності на винахід [3, 4]. Права інтелектуальної власності діють від дати публікації відомостей про видачу патенту. Так, автору належать немайнові та майнові права інтелектуальної власності. До особистих немайнових прав Закон України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі» відносить право авторства та право на присвоєння імені створеному ним винаходу (сорт чи цінний зразок). Право авторства є невід'ємним особистим правом і охороняється безстроково. В патентному праві діє презумпція авторства на сорт, відповідно до якої селекціонером вважається особа, що вказана у патенті на винахід (сорт).

Важливим елементом при розробці сучасних селекційних програм поліпшення культурної сої є встановлення особливостей її генетичного поліморфізму. Соя, порівняно з багатьма видами сільськогосподарських рослин, має відносно низький рівень генетичної варіабельності, що ускладнює процес селекції. Розробка підходів до диференціації й ідентифікації сортів цієї культури дуже актуальна для генетико-селекційних досліджень і для захисту авторських прав [5, 6].

Розвиток ПЛР-технології сприяв розробці низки варіантів аналізу, що розрізняються характеристикою застосованих праймерів й типом успадковування ампліконів. Найбільший інтерес викликає метод SSRP (*simple sequence repeats polymorphism*). Інший тип ПЛР - представлений в основному методами ДП-ПЛР (*arbitrary primed PCR*) і ISSR (*inter-simple sequence repeat*). Кожен із цих методів простий у використанні та має порівняно високу роздільну здатність. SSR-маркери численні, мають кодомінантний тип успадковування і стабільно відтворювані. ДП-ПЛР-маркери мають нижчий рівень відтворюваності, успадковуються за домінантним типом і становлять полілокусну систему.

Мета досліджень - використання ПЛР-аналізу для диференціації, ідентифікації культурної сої (*Glycine max* L.) та **паспортизації** [7] селекційного матеріалу.

Практичне значення розробок – визначити найбільш і найменш генетично віддалені селекційні форми культурної сої (найвіддаленіші - рекомендовані для

використання високогетерозисних комбінацій, а найменш віддалені - відрізняються за господарсько-цінними ознаками, для поліпшення окремих ознак). Принцип ідентифікації генотипів сої дозволяє встановити походження зразка та його захищеність.

Висока комерційність та конкурентність на ринку сої сприяють поширенню негативних явищ, стримують виробництво цієї культури та порушують права вітчизняних селекціонерів. Так, для збереження вітчизняних селекційних здобутків необхідно забезпечити гарантії стосовно несанкціонованого розповсюдження насінневого матеріалу, а також увести в практику адміністративну і кримінальну відповідальність за неправомірне використання сортів рослин (ввезення в країну сортів сої, які не зареєстровані в Реєстрі сортів рослин); важливою складовою залишається роль держави у виявленні порушників майнових прав власності на сорти рослин; поширення на території України ГМО-сортів; значне зниження частки сортів, що створені методами класичної селекції.

Тому, це дозволить вирішити неправомірне використання сортів кожного їх власника та налагодити правову співпрацю з іншими державами.

Список використаних джерел

1. Закон України “Про авторське право і суміжні права”, Верховна Рада України, 1993.
2. Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо приведення законодавства України у сфері насінництва та розсадництва у відповідність з європейськими та міжнародними нормами і стандартами» від 08 грудня 2015 року № 864-VIII. - Відомості Верховної Ради, 2016, № 4, ст.39.
3. Гареев Є.Ш. Правова охорона винаходів : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.03 «Цивільне право та цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» / Є.Ш. Гареев ; Нац. ун-т «Одеська юридична академія». – Одеса, 2007. – 20 с.
4. Про деякі питання практики вирішення спорів, пов’язаних із захистом прав інтелектуальної власності : Постанова Пленуму Вищого господарського суду України від 17 жовтня 2012 року № 12 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0012600-12>.
5. Сиволап Ю.М., Брик А.Ф., Сичкарь В.И. Исследование молекулярно-генетического полиморфизма сои (*Glycine max* L.) с помощью ПЦР-анализа // Цитология и генетика. – 1998 - Т.32, №4. - С. 89-96.
6. Брик А.Ф., Сиволап Ю.М. Молекулярно-генетический полиморфизм сои детектированный ПП-ПЦР, SSRP и ISSR // Цитология и генетика. – 2001. – Т.35, №5. – С. 3 - 10.
7. Дубін О.В. Генетична паспортизація сортів сої (*Glycine max*) за допомогою RAPD-PCR / О.В. Дубін, Т.М. Димань // Аграрні Вісті. – 2007. – №.1. – С.12–15.

ЕКОЛОГІЧНІ ПОСЕЛЕННЯ ЯК ЦЕНТРИ ЗБЕРЕЖЕННЯ, ЗАХИСТУ І ВІДНОВЛЕННЯ СТАРОВИННИХ СОРТІВ РОСЛИН

Гармаш О.І.

аспірант

Полтавська державна аграрна академія

м. Полтава

Стрімкий розвиток людства в двадцятому столітті призвів до глобальної зміни клімату нашої планети, яка негативно вплинула на біосферу Землі і викликала масове скорочення видів рослин і тварин. Масштаби зникнення і вимирання адаптованих до регіональних умов сортів по всьому світу викликають тривогу: за оцінками Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН (FAO), близько 75 % різноманіття сільськогосподарських культур було втрачено в період з 1900 по 2000 р. За прогнозами до 2055 р. від 16 до 22 % видів важливих продовольчих рослин внаслідок зміни клімату можуть зникнути. Різка падіння врожайності сільськогосподарських культур на фоні збільшення чисельності населення призвело до того, що наразі близько 850 мільйонів людей на планеті страждають від хронічного недоїдання [6].

Саме тому дуже важлива адаптація сортів рослин до кліматичних змін. Широко поширені в усьому світі новітні сорти пшениці, картоплі та помідорів чутливі до хвороб, залежать від хімії і не підходять для вирощування екологічно чистої продукції. Їх гібридне насіння (сорти-F1), через селекцію втратило здатність до відтворення (мова йде про гомозиготні, близькоспоріднені лінії розмноження, які часто є стерильними). І хоча такі рослини дають високі врожаї, вони частіше схильні до захворювань, саме тому, що не адаптовані до місцевих умов. Ще більше побоювання викликають генетично модифіковані рослини, та широке застосування генетично зміненого посівного матеріалу. Цей шлях може призвести до необоротних процесів, тому що являє собою бомбу уповільненої дії, вплив якої на природу вчені ще просто не в змозі реально оцінити. Вплив генетично модифікованого насіння на все живе на планеті - метеликів, бджіл, джмелів або ґрунтову фауну ще практично не досліджено, але вже доведено згубний вплив генетично модифікованих продуктів харчування на здоров'я людини і тварин [2, 3].

Також викликає занепокоєння політика Європейського союзу щодо ведення аграрного виробництва у Європі: фермерів, які прагнуть виробляти своє власне насіння, обклали практично непосильними податками. В ЄС вирощування культур традиційних регіональних сортів строго регламентується, зазнає утисків і обмежується невеликими площами. Аграрії не можуть продавати несертифікований посівний матеріал і врожай, не дозволяється продавати врожай свого регіонального сорту, так як цей сорт не відповідає промисловим стандартам ЄС, тому землевласникам не залишиться нічого іншого, як укласти контракти з

промисловими виробниками [5].

На відміну від сучасних слабо адаптованих сортів сільськогосподарських культур, старі регіонально адаптовані сорти злакових, овочевих, плодово-ягідних культур, найбільш пристосовані до місцевих умов, менш вибагливі і дають хороші врожаї без пестицидів і добрив. Продукція, виготовлена з них, має вищі смакові якості і містить вищу концентрацію поживних речовин і вітамінів. Саме тому надзвичайно важливо вирощувати в своєму регіоні місцеві сорти [4, 5].

У традиційному сільському господарстві в кожному регіоні був свій спеціальний сорт картоплі, особливі трави, свої зернові культури, які були добре пристосовані до місцевих умов і давали високі врожаї. Саме тому задача сучасного сільського господарства – це збереження старовинних регіональних сортів та самостійне виробництво насіння. Саме цьому сприятиме створення екологічних поселень на території всієї України.

Екологічне поселення (екопоселення) – це альтернативне або традиційне поселення, створене для регіональної інтеграції екологічного, економічного, соціального та культурного аспектів сталого розвитку з метою відновлення соціального і природнього середовища і відповідає етнічним особливостям та традиціям того народу, який мешкає на даній території [1]. Саме такі поселення будуть слугувати свого роду живим генетичним банком для збереження і відтворення старовинних сортів рослин.

Згідно пермакультурних принципів вирощування рослин за Зелом Хольцером, насіння від найсильнішої рослини, що виросла на найбіднішому ґрунті і в екстремальних умовах (висота, морози), дасть найкращий посівний матеріал. Таке насіння проросте на будь-якому ґрунті, так як воно має високу здатність відновлюватися. Таким чином через декілька років можна отримати новий сорт, який буде максимально адаптованим до цих умов, і матиме більш стійкі і міцні рослини, які самостійно ростуть і розвиваються без постійного підживлення добривами [2].

Чим довше окремих сорт розвивається в несприятливих умовах, тим краще він акліматизований і тим більшою стійкістю і кращими якостями він володіє. Звичайно, це вже буде не первородний злак з початковими характеристиками: запилення вітром в різних регіонах з року в рік призводить до змішування генетичних матеріалів. В результаті такого змішування і виникає високий ступінь адаптації до місцевих умов. [5]

Список використаних джерел

1. Гармаш О.І., Писаренко П.В. Етнографічні особливості українського народу та їх роль в створенні екопоселень на території України // Вісник Полтавської державної аграрної академії. - 2016. - № 4. - С. 83-88.

2. Хольцер З. Пермакультура Зеппа Хольцера. Практическое применение для сада, огорода и сельского хозяйства. Часть 1. / З. Хольцер; Пер. с нем. Э. А. Шек. – Орёл: С. В. Зенина, 2009. – 160 с.: ил.
3. Хольцер Зепп. Пермакультура Хольцера в Україні та Росії. Практичний поради́к для створення малих селянських і зразкових господарств /Зепп Хольцер (із Лайлою Дреггер та Дмитром Пелихом. - Дніпропетровськ. - 2010. - 162 с. (152 ілюстр.)
4. Хольцер З. Аграрий-революционер / З. Хольцер; Пер. с нем. Э. А. Шек. – Орёл: С. В. Зенина, 2008. – 176 с.: ил.
5. Хольцер З. Пустыня или рай / Зепп Хольцер. – Киев: Издательский дом «Зерно», 2012. – 344 с.: ил
6. Наукові відомості про зміну клімату.
<http://www.climateinfo.org.ua/content/naukovi-vidomosti-pro-zminu-klimatu>.

ЯКІСТЬ СОРТІВ ПШЕНИЦІ ОЗИМОЇ СЕЛЕКЦІЇ ПОЛТАВСЬКОЇ ДЕРЖАВНОЇ АГРАРНОЇ АКАДЕМІЇ В УМОВАХ КОНТРОЛЬОВАНОГО СЕРЕДОВИЩА

Гусенкова О.В.

*фахівець 1 категорії з насінництва
Полтавська державна аграрна академія
м. Полтава*

При створенні сортів пшениці озимої враховують не тільки продуктивні показники батьківських компонентів, а й якісні показники зерна. Основними елементами якості зерна являються вміст білку і клейковини. В попередніх дослідженнях нами було проаналізовано велике різноманіття сортів як по кількісним, так і по якісним показникам. Як контрольоване середовище ми використовували 3 строки сівби: ранній (1 вересня), оптимальний (15 вересня), пізній (1 жовтня). Серед великого різноманіття сортів в спеціальному досліді за строками сівби, досліджуються також сорти селекції Полтавської державної аграрної академії. Для вирішення питання в якому напрямку рухається селекція Полтавської державної аграрної академії нами була проведена порівняльна характеристика показників якості сортів пшениці озимої полтавської селекції із загальним масивом сортів пшениці озимої різного походження.

В процесі чотирьохрічних досліджень (2013- 2014 рр.) встановлено, що середнє значення білку в загальному масиві сортів (більше 100 сортів) пшениці озимої формувалося від $14,4 \pm 0,1$ % (пізній строк сівби, 2015 рік) до $16,0 \pm 0,1$ % (ранній строк сівби, 2014 рік), а клейковини – від $31,5 \pm 0,2$ % (ранній, оптимальний строки сівби, 2013 рік) до $33,9 \pm 0,3$ % (ранній строк сівби, 2014 рік). В різні роки кращим по якості був різний строк сівби, тобто це залежало від осінніх умов

вегетації пшениці озимої. За лімітами варіювання вміст білку формувався до 18,2 % (ранній та оптимальний строки сівби, 2014 рік), а клейковини – до 40,6 %.

В роки досліджень (2013-2014 рр.), в порівнянні з великим масивом сортів сорти полтавської селекції мали середнє, або підвищене значення вмісту білку та клейковини. В 2013 році рівень вмісту білку у сортів полтавської селекції був від 13,5 % (Зелений гай, ранній строк сівби) до 17,0 % (Левада, пізній строк сівби), а клейковини – від 29,6 % (Оржиця, оптимальний строк сівби) до 38,6 % (Левада, пізній строк сівби).

В 2014 році сорти полтавської селекції формували до 17,1 % білку та до 36,8 % клейковини. Стабільно високу якість мали сорти: Коломак 3, Коломак 5, Українка полтавська, Вільшана, Левада, Сагайдак.

За результатами аналізу 2015 року рівень вмісту білку в зерні сортів пшениці озимої полтавської селекції формувався від 11,9 % до 17,4 %. Вміст клейковини варіював від 24,7 % до 39,6 %.

В 2016 році найвищий вміст білку був у сорту Оржиця (15,5 %) при ранньому строковій сівби, а клейковини – у сорту Санжара (33,8 %) при ранньому строковій сівби.

Висновки. В результаті чотирьохрічних досліджень встановлено, що сорти пшениці озимої полтавської селекції мають середній, або підвищений рівень вмісту білку та клейковини в порівнянні з великим масивом сортів різного походження. Рекомендовано використовувати сорти пшениці озимої селекції Полтавської державної аграрної академії в якості батьківських компонентів при гібридизації для отримання високоякісних сортів пшениці озимої.

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ HELIANTHUS ANNUUS L. В УКРАЇНІ

Гайдай А.О.

*науковий співробітник відділу розгляду заявок експертизи назви
та новизни сортів рослин,*

Божок Ю. О.

*старший науковий співробітник,
Українського інституту експертизи сортів рослин
м.Київ*

Соняшник - основна олійна культура в Україні. У минулому році посівні площі під соняшником становили 5,96 млн г.[1] У цьому році ситуація була ідентичною, при чому, спостерігається тенденція до подальшого збільшення посівних площ. З огляду на те, що переробні потужності ростуть і становлять вже понад 20 млн тонн - це ще один аргумент на користь того, що площі під соняшником будуть рости, тому що є внутрішній попит на сировину. Клімат змінився, що дало можливість розширити посівні площі соняшнику в сторону заходу і сіяти там, де раніше це було неможливим. Технології вже дозволяють не

раз в сім років використовувати соняшник в сівозміні, а приводити поле в порядок за три роки. Серед світових виробників Україна посідає друге-третє місце за валовим збором насіння соняшнику, який є традиційною олійною культурою країни. Це пояснюється тим, що для нормального росту і розвитку соняшник потребує відповідного температурного режиму і вологозабезпеченості. Температурні умови в зоні Лісостепу і Степу України є сприятливими для вирощування соняшнику, дещо ризиковими в цьому відношенні є північні лісостепові райони. Несприятливою для вирощування соняшнику є зона Полісся. Соняшник, завдяки підвищеній стійкості до ґрунтової і повітряної посухи, вважається посухостійкою культурою. В цьому відношенні зони Лісостепу і Степу України відповідають біологічним потребам соняшнику. Виключенням є посушливі райони південного Степу України, які вважаються менш задовільними для вирощування цієї культури. Таким чином, науково-обґрунтоване зональне розміщення посівів соняшнику з урахуванням ґрунтово-кліматичних умов України і біологічних особливостей культури дозволить в повній мірі реалізувати її потенціал. Урожайність сільськогосподарських культур залежить не тільки від ґрунтово-кліматичних умов, а й від правильно підібраних сортів, їх ознак і властивостей. Оскільки потенційні можливості сорту можуть бути реалізовані лише за високої якості насіння – чистосортності, схожості, стійкості до ураження хворобами і шкідниками.

Станом на сьогодні Державний реєстр сортів рослин, придатних до поширення в Україні (далі - Реєстр) містить 806 гібридів і сортів соняшнику (частка сортів незначна), з них 603 становлять іноземні сорти і 203 української селекції.[2] Серед вітчизняних найбільшими науковими центрами є Інститут рослинництва ім. В.Я. Юр'єва НААН, Селекційно-генетичний інститут НААН та Інститут олійних культур НААН. Гібриди зарубіжної селекції представлені в Реєстрі іноземними установами і фірмами: Інститут польовництва та овочівництва, м. Нові Сад, Євраліс Семанс, Піонер Семена Холдінг ГезмБХ, Сінгента Сідз С.А.С., Монсанто Інтернешнл Сьорл, КВС ЗААТ АГ, Лімагрейн Вернеуль Холдінг та ін. Переважна більшість гібридів, що входить до Реєстру - олійного напрямку використання, а також 8 сортів кондитерського напрямку використання, які характеризуються підвищеною масою насіння і високим вмістом білка в насінні. Впровадження нових сучасних гібридів соняшнику в виробництво дає можливість значно підвищити урожайність за умови дотримання технологічних вимог до їх вирощування.[3] Вітчизняний та іноземний ринок зосереджений на такій культурі як соняшник, оскільки насіння соняшнику є специфічним і самостійним товарним ринком. Об'єктом цього ринку є насіння соняшнику, що підготовлено і сертифіковано згідно затверджених стандартів. Протягом останніх 15 років іноземні компанії успішно розвивали свою інфраструктуру в Україні, збутову діяльність, розширювали представництва. Сьогодні вони мають у розпорядженні сучасні заводи з доборки насіння,

агроцентри з демонстраційними полями. Отже, соняшник є однією із стратегічних та рентабельних культур, якою зацікавлені як іноземний так і вітчизняний виробники агропромислового комплексу.

Список використаних джерел

1. Державна служба статистики України // Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
2. Державний реєстр сортів рослин, придатних до поширення в Україні // Режим доступу: <http://minagro.gov.ua/node/25398>
3. Сегеда С.А. Стан і перспективи розвитку ринку насінництва соняшнику в Україні /С.А. Сегеда // Агроінком.№ 11-12, 2006. – С. 23-26

ГОЛОВНІ СКЛАДОВІ КОМПОНЕНТИ ВРОЖАЙНОСТІ СОРТІВ ТА СЕЛЕКЦІЙНИХ ЛІНІЙ ПШЕНИЦІ ОЗИМОЇ В АДАПТИВНІЙ СЕЛЕКЦІЇ

Костенко К.В.

аспірантка

Полтавська державна аграрна академія

м. Полтава

Особливе значення в селекції на врожайність мають знання рівня формування та мінливості кількісних ознак як головних складових і компонентів цієї важливої ознаки. У пшениці м'якої озимої продуктивність сорту визначається такими ознаками генеративної частини як - масою зерна з колоса (M_1), кількістю зерен в колосі (КЗ), числом колосків в колосі (КК), довжиною колоса (ДК), масою 1000 зерен (МТЗ) та іншими.

В дослідженнях в спеціальному досліді за строками сівби визначали рівень формування ознак потенціалу врожайності (КЗ, M_1 , КК, МТЗ) сортів пшениці озимої селекції Полтавської державної аграрної академії та сортів селекції інших наукових установ з метою пошуку сортів озимої пшениці у яких спостерігається збалансованість кількісних ознак, яка вважається важливою складовою адаптивного потенціалу сорту.

В досліді, що проводились упродовж 2016-2017рр. матеріалом для аналізу слугували 63 сорти та селекційні лінії пшениці м'якої озимої селекції Полтавської державної аграрної академії та 49 сортів інших вітчизняних та зарубіжних селекційних установ. Дослід проводили за трьома строками сівби: СП-1 – 1 вересня, СП-2 – 15 вересня, СП-3 – 1 жовтня.

Серед 63 сортів та селекційних ліній полтавської селекції по ознаці кількість зерен в колосі (КЗ) середнє арифметичне в СП-1 становила $54,9 \pm 0,9$ шт зерен, а у сортів іншої селекції - $55,3 \pm 1,0$, тобто ознака КЗ була майже на рівні сортів озимої пшениці інших установ. Така особливість була відмічена і в третьому строкові сівби.

Що стосується максимального (max) та мінімального (min) значення КЗ із усієї сукупності, то доля min значень у сортів полтавської селекції була вищою ніж інших, а max значення КЗ наших сортів були дещо нижчими або на рівні КЗ сортів інших установ. Якщо врахувати те, що в експеримент залучалися найкращі сорти озимої пшениці інших селекційних установ, які проявили стійкість до умов середовища, то по рівню формування КЗ сорти озимої пшениці полтавської селекції це значення можемо вважати досить високим.

Що стосується СП-2, то ознака КЗ сортів полтавської селекції перевищувала значення показників сортів пшениці інших установ і становила СП-2 - $50,9 \pm 0,7$, а інших установ - $55,1 \pm 0,7$ шт зерен.

Аналіз ознаки M_1 в досліді показав, що середнє арифметичне значення маси зерна з колоса у сортів озимої пшениці полтавської селекції (ПС) перевищувало за трьома строками сівби значення M_1 інших селекційних установ (ІСУ) і становила СП-1 - $2,2 \pm 0,06$ (ІСУ, СП-1 - $2,1 \pm 0,04$); у СП-2 - $2,3 \pm 0,04$ (ІСУ, СП-2 - $1,9 \pm 0,04$); у СП-3 - $2,2 \pm 0,05$ (ІСУ, СП-3 - $2,0 \pm 0,04$). Слід відмітити, що max і min значення ознаки M_1 по сортах полтавської селекції було вищим ніж у сортів інших селекційних установ. Велика група сортів та селекційних ліній ПС була з великим відривом за max значенням ознаки M_1 . Це свідчить про те, що в технології селекційного процесу на ранніх етапах селекції проводилися досить ефективні добори по ознаці маса зерна з колосу (M_1) і доцільно вівся підбір батьківських компонентів при гібридизації.

За ознаками маса колоса з насіння (M_3), КК, МТЗ також відмічені в досліді переваги сортів пшениці озимої полтавської селекції за рівнем формування по відношенню до сортів пшениці озимої інших селекцій.

Аналіз генетичного коефіцієнта варіації (CV%) 2-х груп пшениці озимої (1 – Полтавська селекція, 2 – інші селекції) показав, що CV% по КЗ змінювався за строками сівби, але він був більш стабільний по сортах та селекційних лініях Полтавської селекції. По M_1 тільки в одному випадку СП-2 (Полтавської селекції) він був нижчий ніж по сортах пшениці озимої інших селекцій. По M_3 інших селекційних установ CV% був стабільнішим за трьома строками сівби. За КК, то знаходився майже на одному рівні як по строках сівби так і по сортах та селекційних лініях Полтавської селекції та сортах інших селекційних установ.

На нашу думку, в досліді генетичний коефіцієнт варіації на великій вибірці і на великому генетичному різноманітті сортів різного походження дає інформацію про звужену генетичну різноманітність всього досліджуваного генетичного матеріалу роду *Triticum aestivum*. По варіації ми можемо оцінити сорти пшениці озимої за гомо- та гетерогенністю. І чим стабільніше генетичні варіації кількісних ознак, тим вища гомогенність сорту по тій чи іншій ознаці.

Висновки. Визначення рівня формування і мінливості генеративних ознак у сортів та селекційних ліній пшениці м'якої озимої Полтавської селекції,

визначення їх гомо- та гетерогенності за строками сівби має досить велике практичне і теоретичне значення в технології селекційного процесу.

СУЧАСНИЙ СТАН МЕТОДИЧНОЇ БАЗИ З ОЦІНКИ СОРТІВ ЛІКАРСЬКИХ РОСЛИН ЗА НАПРЯМАМИ ВИКОРИСТАННЯ В ЛІКАРСЬКІЙ ТА ФАРМАЦЕВТИЧНІЙ ПРОМИСЛОВОСТЯХ

Куценко Н.І.

к.с.г.н., завідувач відділом селекції та насінництва,

Глущенко Л.А.

к.б.н., старший науковий співробітник,

заступник директора з наукової роботи

Дослідна станція лікарських рослин Інституту агроекології і

природокористування НААН

м.Київ

У забезпеченні людства фітозасобами селекція лікарських рослин нині відіграє значну роль, а у перспективі має зайняти провідні позиції. Сорти розглядаються як головна складова виробництва при формуванні сировинної бази сучасних фітопрепаратів. Саме сортам властива однорідність, стабільність та спадковість, тож за таких критеріїв забезпечується сталість і відтворюваність якісних характеристик лікарської рослинної сировини, що використовується для медичних потреб та у фармацевтичному виробництві. Із врахуванням того, що на сьогодні річний світовий обсяг ринку лікарської рослинної сировини становить понад 60 млрд. доларів США і за розрахунками аналітиків стрімко зростає – сортовому ресурсу і в подальшому буде надаватися перевага [1]. Володіючи значним сортовим потенціалом, унікальними природними умовами та земельними ресурсами в Україні є майже всі можливості стати впливовим суб'єктом цього ринку.

До Реєстру сортів рослин придатних до поширення в Україні на 2018 рік (надалі Реєстр) внесено 50 сортів, які відносяться до сорока видів, напрямками використання яких є лікарський та фармацевтична промисловість. На перший погляд, у кількісному сортовому та видовому відношенні це досить значний ресурс. Проте, вдавшись до більш глибокого аналізу розуміємо, що наявний потенціал не може бути використаний повною мірою через недосконалість методичної бази на етапі подачі сортів до випробування та власне самого випробування. Наприклад: сорти лофанту анісового (ганусового) (сорт Початок) та котячої м'яти Мусіна (сорт Посвята Мейсу) внесені до Реєстру лише за напрямом використання фармацевтична промисловість. Обидва види є неофіційними, тобто не включені до переліку як до Державної фармакопеї України (ДФУ) так і до Європейської фармакопеї (ЄФ), тобто, сировина лофанту анісового чи котячої м'яти Мусіна жодним вітчизняним і європейським

фармацевтичним підприємством не може бути використана через відсутність нормативних підходів до оцінки якості сировини [2, 3]. Зважаючи на те, що вказані сорти мають одностороннє використання – лише для фармацевтичної промисловості, а та в свою чергу не має потреби в такій сировині, їх потенціал залишиться не використаним. Даній ситуації можна було б уникнути, за раціонального підходу до формування методичної та нормативної бази, яка використовується при подачі та випробуванні сортів за напрямом фармацевтична промисловість.

По-перше, необхідно враховувати перелік видів, сировина яких використовується у фармацевтичній промисловості. Цей перелік наведений у ДФУ, яка гармонізована з ЄФ. Зміни і доповнення до Переліку вносяться щорічно, а також через кожні п'ять років під час перегляду фармакопей. Таким чином, сорти видів, сировина яких не використовується фармацевтичною промисловістю і не включена до фармакопейних списків не можуть бути внесені за даним напрямом до Реєстру.

По-друге, основним критерієм оцінки сортів призначених для отримання ЛРС, поряд з морфобіологічними та господарськими має бути вміст біологічно активних речовин (БАР). До кожної монографії ДФУ і ЄФ на лікарську рослинну сировину (ЛРС) включені конкретні вимоги щодо якісного складу і кількісного вмісту біологічно-активних компонентів. Отже, в показниках придатності до поширення сорту за напрямом фармацевтична промисловість обов'язковим має бути показник чи показники вмісту БАР. При розробленні чи перегляді показників придатності до поширення сортів необхідне узгодження за тими ж показниками з вимогами ДФУ та ЄФ. Зазначені показники мають бути обов'язковими та визначальним при реєстрації сортів за напрямом фармацевтична промисловість, а ті сорти, які не відповідають вимогам внесеним після перегляду ДФУ і ЄФ, мають виключатися з Реєстру або використовуватися з іншого напрямку.

У разі розроблення градації сортів за вмістом БАР, також має бути узгодження з вимогами ДФУ та ЄФ. Так, монографії на валеріану лікарську (сировиною якої є кореневища з коренями) ДФУ і ЄФ повністю гармонізовані – в цільній сировині регламентується вміст ефірної олії (не менше 0,5 %) та вміст валеренових кислот у перерахунку на валеренову кислоту (не менше 0,17%). Отже, при проведенні оцінки сортів, які передаються до Державного випробування обов'язково мають бути два вищезазначені показники. Мінімальний їх рівень має знаходитись на рівні 0,5 % та 0,17% відповідно. Подальша градація залежить від рівня прояву цієї ознаки у вітчизняних та закордонних сортах. Сорти валеріани лікарської з вмістом БАР нижче зазначених показників до випробування за напрямом фармацевтична промисловість залучати недоцільно. Для видів, сортовий ресурс яких відсутній або обмежений, градація встановлюється на основі вимог ДФУ і/або ЄФ та практичних показників

селекційних зразків. За таких умов вміст БАР необхідно включати не лише до показників придатності до поширення сортів, а і до методик оцінки сортів на ВОС в яких обов'язково має бути приведена градація.

Важливо, що вимоги до показників щодо вмісту БАР можуть змінюватись, як власне і самі сполуки за якими здійснюється контроль якості ЛРС, тож методична база оцінки новостворених сортів за напрямом фармацевтична промисловість має також узгоджуватись і приводитись у відповідність з чинними нормами якості. Так, щодо сировини валеріани лікарської, яка традиційно використовується фармацевтичною промисловістю, у показники із оцінки вмісту БАР було внесено певні зміни згідно вимог ДФУ. Понад тридцять років тому, регламентованими показниками був вміст валопатріатів та екстрактивних речовин, що вилучаються 70 % спиртом (не менше 20%), які були замінені на сучасні, із внесенням змін до методичної бази Інституту експертизи сортів. Для окремих видів лікарських рослин за напрямом фармацевтична промисловість зміни тривалий час не вносяться, що зумовлює необ'єктивне проведення оцінки цінності сорту. Як наслідок, введення в оману дослідників та унеможливлення використання визнаного сорту. Прикладом може бути жовтушник розлогий. В методиці оцінки сортів за ВОС пропонується біологічну активність оцінювати за ЖОД (жаб'ячі одиниці) [4]. Проте впродовж понад двадцяти років дану методику не використовують, а критерієм оцінки є показник вмісту еримозиду (не менше 2,5%) і строфантину (не менше 1,4%). Отже, визначення біологічної активності за ЖОД є недоцільним, оскільки не відображає реальної цінності сировини з одного боку, а з іншого змушує проводити зайві аналізування, які по-суті непотрібні.

Поряд з показниками вмісту БАР, удосконалюється методична база проведення хімічних аналізувань ЛРС. В ДФУ чітко зазначені методи за якими проводиться оцінка якісних показників фармацевтичної сировини, тож методична база за якою проводиться оцінка вмісту БАР в системі експертизи сортів має повністю співпадати з фармакопейною. Такий підхід повинен застосовуватись за напрямами реєстрації сортів: фармацевтична промисловість, лікарський. На даний час, методична база яка використовується при оформленні заявок та випробуванні сортів за вказаними напрямами потребує перегляду та корегування як у частині оцінки за вмістом БАР та і в частині біоморфологічних ознак та ботанічної номенклатури. Так, назва таксону Хамоміла обідрана не відповідає сучасній ботанічній номенклатурі, підтвердженням тому є зведення Інституту ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України, в якому цей вид подається як Ромашка лікарська [5]. Вся методична база для оцінки сортів собачої кропиви п'ятилопатевої та собачої кропиви звичайної розроблена окремо для кожного виду. Проте, у більшості сучасних робіт з систематики даного роду – собача кропива звичайна (серцева), собача кропива п'ятилопатева та собача кропива волосиста визнаються синонімами.

Підсумовуючи вищевикладений матеріал пропонуємо: на основі ДФУ та ЄФ скласти та затвердити Перелік фармакопейних видів, який змінювати кожні п'ять років у відповідності до змін, що вносяться до ДФУ і ЄФ при їх перегляді, розгляд заявок на сорти рослин за напрямом фармацевтична промисловість та лікарський поводити за вказаним переліком. До методик оцінки сортів лікарських рослин за ВОС тестами внести групування сортів за вмістом БАР з обов'язковим поясненням за даними ознаками у текстовій частині. До форм показників поширення сортів за напрямом лікарський та фармацевтична промисловість вносити ознаки, які характеризують вміст БАР та визначені монографіями ДФУ і/або ЄФ. Методи оцінки вмісту БАР у сировині лікарських рослин повинні відповідати або бути комплементарними ДФУ та ЄФ. Видові назви лікарських рослин необхідно узгоджувати з чинною ботанічною номенклатурою.

Список використаних джерел

1. Належна практика культивування і збору лікарських рослин (GACP) як гарантія якості лікарської рослинної сировини і препаратів на її основі / кол. авт. ДСЛР: науково-практ. посіб. – Лубни: Комунальне видавництво «Лубни», 2016. – 100 с.
2. Державна Фармакопея України (ДФУ- 2.0): в 3-х т. Т. 3. – 2-ге вид. / – К.: ДП «Фармакопейний центр», 2014. – 732 с.
3. European Pharmacopoeia : 6-th edition. – Strasbourg : Council of Europe, 2008. – 2416 p.
4. Методика проведення експертизи сортів жовтушника розлогого (*Erysimum diffusum* Ehrh.) на відмінність, однорідність та стабільність [Електронний ресурс]: Методика проведення експертизи сортів групи лікарських та ефіроолійних на відмінність, однорідність і стабільність : Міністерство аграрної політики та продовольства України Державна система охорони прав на сорти рослин Український інститут експертизи сортів рослин. – К., 2018. – Режим доступу <http://sops.gov.ua/uploads/page/5a5f1d0aefa2c.pdf>
5. Mosyakin S. L. Vascular plants of Ukraine: A nomenclatural checklist / S. L. Mosyakin, M. M Fedoronchuk.– Kiev, 1999. — XXIV. – 346 pp.

УДК 631.526.3:658.562(072)

МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ПРОВЕДЕННЯ ДІЛЯНКОВОГО (ГРУНТОВОГО) СОРТОВОГО КОНТРОЛЮ В УКРАЇНІ

Лещук Н.В.

к.с.-г.н., старший науковий співробітник, учений секретар,

Києнко З.Б.

к.с.-г.н., заступник директора

Український інститут експертизи сортів рослин

м. Київ

Вступ. Насінневі схеми Організації економічної співпраці та розвитку (ОЕСР) представляють комплекс процедур, методів і прийомів, за допомогою яких здійснюють моніторинг якості насіння в процесі розмноження, і які гарантують підтримання і збереженість як автентичності сорту, так і встановлення рівня сортової чистоти [7]. Насіння – прямий матеріальний носій сорту, який забезпечує його відтворення збереженого комплексу морфобіологічних та господарсько-цінних характеристик. Саме насінневі схеми сортової сертифікації ОЕСР і контролю застосовують в міжнародній торгівлі [5].

Виробництво насіння має гарантувати якість партії насіння, підготовленої до реалізації без негативного впливу механічного засмічення, мутації, зовнішнього запилення небажаним пилом чи інших суб'єктивних обставин [1; 2]. Насінневими схемами ОЕСР передбачено методи контролю за сортовими характеристиками на різних ланках виробництва насіння, а саме: 1) дослідження на контрольних ділянках з використанням контрольного зразка насіння, відібраного з партії; 2) лабораторний тест насіння з використанням зразка насіння, відібраного з партії; 3) польове інспектування насінницьких посівів [6].

Ідентифікація сорту методом морфологічного опису – це візуальна оцінка для встановлення відповідного ідентифікаційного цифрового коду для підтвердження морфологічних ознак та їх прояву у відповідні фенологічні фази росту й розвитку рослин. Морфологічний опис, як метод ідентифікації сортів рослин, застосовують як під час проведення державної науково-технічної експертизи сортів рослин для встановлення критеріїв відмінності, однорідності та стабільності, так і за проведення польового інспектування сортових посівів та POSTcontrol. Тому визначені морфологічні ознаки використовують не тільки для підтвердження достовірності сорту та його відповідності, а також і для визначення сортової чистоти партії насіння. Саме оцінка достовірності чистоти сорту під час виробництва насіння є невід'ємною умовою підтримання високих стандартів його якості [3].

Метою Встановлення відповідності/автентичності рослин контрольного зразка, який репрезентує партію насіння відповідного сорту, підготовлену до реалізації, з рослинами на ділянці стандартного зразка в одноманітних польових умовах шляхом візуального порівняння прояву морфологічних ознак сортів

рослин, з подальшим співставленням з офіційним описом сорту, за яким було проведено державну реєстрацію та дозволено поширення його на території України [4].

Ідентифікація нетипових рослин на контрольній ділянці необхідна для того, щоб їхню кількість можна було співставити зі стандартом, опублікованим у насінневих схемах ОЕСР. У цьому випадку визначають однорідність партії насіння і встановлюють незмінність ознак сорту під час розмноження насіння, а також отримують уявлення про ефективність обмеження кількості генерацій виду.

Встановлення достовірності сортової чистоти відповідного сорту, гібриду, лінії на різних етапах розмноження насіння забезпечує гарантії допустимих норм якості насінневого матеріалу.

Об'єктом досліджень при проведенні ділянкового (грунтового) сортового контролю є ідентифікація та порівняння морфологічних ознак вегетативних і генеративних органів рослин сортів на ділянках контрольного і стандартного зразків у відповідні фенологічні фази росту та розвитку. *Предметом* досліджень є контрольна проба насіння відповідного сорту, партія якого підготовлена до реалізації. Стандартом виступає офіційний зразок сорту.

Методи, методика та умови проведення. Методи: методі ідентифікації – морфологічний опис, польовий, лабораторний, розрахунковий. Методики: Методика проведення ділянкового (грунтового) та лабораторного сортового контролю (POST-control) та методик проведення експертизи на відмінність, однорідність та стабільність (ВОС-тест) відповідно до міжнародних вимог UPOV.

Технологія вирощування рослин відповідного ботанічного таксону на контрольних і стандартних ділянках загальноприйнята для зони вирощування, за винятком способів сівби.

Планування і розміщення ділянок. Контрольні ділянки закладають таким чином, щоб полегшити спостереження під час проведення досліджень. Просте розташування з групуванням усіх зразків одного сорту в один блок забезпечить найкращу основу для порівняння зі стандартним зразком, який використовують для співставлення (це також стосується компонентів гібриду). Розміщення схожих сортів на близькій віддалі є також досить доцільним, оскільки дозволяє відмітити будь-які невеликі відмінності, які є між ними.

Фіксування показників у середині одного сорту полегшується, якщо відповідні партії насіння від одного попередника висівають на сусідніх ділянках. У такий спосіб можна легко перевірити, чи присутні домішки на ділянках. Для забезпечення достовірності результатів досліджень на контрольній і стандартній ділянках пріоритетним має бути вибірка із мінімальної кількості рослин на ділянці. Тому саме експерт, залежно від кількості контрольних проб, самостійно схвалює рішення щодо кількості та розміщення ділянки стандартної проби.

Ділянковий (грунтовий) сортовий контроль проводять впродовж одного вегетаційного періоду, в одному повторенні, в одному пункті досліджень.

Обліки та спостереження. Спостереження і біометричні вимірювання на контрольних ділянках слід починати тоді, коли рослини досягають відповідної фенологічної фази росту та розвитку, згідно «Таблиці ознак» ботанічного таксону. Максимальні їхні величини фіксуються під час цвітіння або у фазі повної стиглості. На контрольних ділянках також можна визначати сортову чистоту та виявляти збудників хвороб, які поширюються через насіння.

Дослідження сортів усіх ботанічних таксонів на контрольних ділянках і ділянках стандартного зразка ґрунтуються на вивченні ознаках, включених до чинних методик на ВОС. Усі морфологічні ознаки (QL – якісні, QN – кількісні, PQ – псевдоякісні) поділяються на «марковані» та «варіабільні». Рекомендовано проводити порівняльну оцінку ідентифікаційних ознак, рослин на контрольних ділянках, перелік яких включено до додатків насінневих схем ОЕСР.

Результати досліджень. Ділянковий (ґрунтовий) сортовий контроль (Post-control) проводять для сортів усіх видів, які включено до насінневих схем сортової ОЕСР. Post-control проводять обов'язково для добазового (ДН), базового (БН) і сертифікованого насіння (СН), відсоток якого визначає національний уповноважений орган.

Гібрид першого покоління, спостереження за яким проходить на контрольних ділянках, має забезпечити сортову ідентичність рослинам з ділянок стандартного зразка та відповідність його морфологічному опису, за яким проведена державна реєстрація. Спостереження за батьківськими компонентами для вирощування гібриду необхідно проводити на ділянках попереднього контролю. Лише порівняльна оцінка візуальним методом ідентифікації сортів рослин забезпечує встановлення автентичності рослин сорту контрольної та стандартної проби в однакових польових умовах вирощування та в подальшому порівняння з офіційним описом, за яким було проведено державну реєстрацію.

Результати порівняльної оцінки морфологічних ознак та, за необхідності, коди їхнього прояву під час обстежень заносять до польового журналу, яким слугує «Картка ділянкового (ґрунтового) сортового контролю», яка є невід'ємною складовою Звіту результатів досліджень з ділянкового (ґрунтового) сортового контролю. Для підготовки результатів постконтролю включають ознаки сортів відповідних ботанічних таксонів, які включено до обстежень польового інспектування за насінневими схемами ОЕСР.

Висновки. POSTcontrol є обов'язковою складовою сортової сертифікації насіння і садивного матеріалу, результати якого підтверджують або спростовують автентичність сорту його морфологічному опису, за яким було проведено державну реєстрацію та включено його до Державного реєстру сортів рослин, придатних для поширення в Україні.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про насіння і садивний матеріал» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/411-15>.
2. Постанова Кабінету Міністрів України від 21 лютого 2017 р. № 97 «Про затвердження Порядку проведення сертифікації, видачі та скасування сертифікатів на насіння та/або садивний матеріал та форм сертифікатів на насіння та/або садивний матеріал» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/97-2017>.
3. ДСТУ 2240–93 Насіння сільськогосподарських культур. Сортові та посівні якості. Технічні умови. – К: Держстандарт України, 1993. – 78 с.
4. Ткачик С. О.; Лещук Н. В.; Гринів С. М.; Костенко Н. П. Методика проведення ділянкового (грунтового) та лабораторного сортового контролю (POST-control) – 2-ге вид., – Вінниця, 2018. – 31 с. ISBN 978-966-924-033-0
5. OECD SEED SCHEMES. Guidelines for control plot tests and field inspection of seed crops//Paris.2012.–36 P //URL:<http://www.oecd.org/tad/code/ControlPlotEN092012.pdf>.
6. OECD SEED SCHEMES. Schemes for the Varietal Certification or the Control of Seed Moving in International Trade // Paris. 2014. – 158 P. // URL: http://www.oecd.org/tad/code/1_complete%20document.pdf.
7. OECD SEED SCHEMES. OECD Schemes for the Varietal Certification or the Control of Seed Moving in International Trade // Paris. 2017. – 167 P. // URL: <http://www.oecd.org/tad/code/oecd-seed-schemes.pdf>.

УДК: 631.527(474+100):347.74./78

РОЗВИТОК СЕЛЕКЦІЙНИХ ДОСЯГНЕНЬ ТА ОХОРОНА ПРАВ НА СЕЛЕКЦІЙНУ ПРОДУКЦІЮ В УКРАЇНІ ТА ЄС

Опара Н.М.

к.с.-г.н., доцент

доцент кафедри безпека життєдіяльності

Полтавська державна аграрна академія

м. Полтава

XXI століття – це епоха економіки,
заснованої на знаннях, і в цих умовах
інтелектуальна власність буде рушійною
силою

Х. Ідріс,

Генеральний директор ВОТР

Пріоритетом інтеграції нашої країни до Європейського Союзу (далі ЄС) є адаптація законодавства України до законодавства ЄС.

Механізм уніфікації законодавчої бази України і законодавчої бази ЄС визначені загальнодержавною програмою адаптації законодавства України до законодавства ЄС (34 від 18.03. 2004 № 1629-IV).

В питаннях охорони прав на сорти рослин наша країна активно співпрацює з наступними міжнародними організаціями та установами:

- ГАО – Продовольча та сільськогосподарська організація при ООН;
- ОЕСД – Організація економічного співробітництва і розвитку;
- CPVO – офіс ЄС з питань рослинного різномайття;
- UPOV – Міжнародний Союз з охорони нових сортів рослин;
- ASTA – Американська асоціація виробників і продавців насіння.

Питання формування Міжнародної системи охорони прав на сорти рослин бере свій початок у 1961 році, коли UPOV у Женеві було підписано Міжнародну конвенцію з охорони прав нових сортів рослин. Ключові питання конвенції переглядалися у 1972, 1978, 1991 роках.

Мета Конвенції – сприяння розвитку міжнародного співробітництва й надання допомоги державам – учасникам в гармонізації законодавства у сфері охорони сортів рослин.

Україна приєдналася до Конвенції відповідно до Закону України № 209/95 – ВР від 02.06.1995 року.

Текст Міжнародної угоди з рослинних генетичних ресурсів для виробництва продовольства і в ведення сільського господарства (2001) велику увагу приділяється комплексному внеску селекціонерів, а також фермерів, до глобальної продовольчої безпеки шляхом їх досліджень і розробок нових сортів сільськогосподарських культур.

Виведення нового сорту будь-якої культурної рослини потребує значних затрат наполегливих пошуків, тривалого часу і великих зусиль. Цей процес може тривати протягом багатьох років, а інколи навіть протягом життя кількох поколінь, потребує значних фінансових затрат, залучає великі колективи висококваліфікованих фахівців. Цими проблемами і пояснюється, що в Україні виведення нових сортів не можна вважати успішними. За рядом показників наша країна досить значно відстає від країн із розвиненою ринковою економікою.

Сучасне сільське господарство – це досить складний бізнес, в якому приходиться враховувати без перебільшення тисячі нюансів.

На перший погляд український ринок посівного матеріалу вже давно розподілений на користь відомих світових брендів. Більшість дистриб'юторів воліє працювати із чудово розрекламованими виробникам, переконуючи в тому й керівників господарств. Усе логічно: гучне ім'я та блискуче підготовлені демонстраційні ділянки не дають підстав сумніватися в успіху. Чимало агровиробників за звичкою не довіряє вітчизняній селекції, і вкладає кошти у площі під таким насінням, якщо воно навіть таки придбане, за залишковим принципом.

Український ринок досить консервативний: якщо агроном «підсів» на який-небудь гібрид, то буде його вирощувати до упору, оскільки той дає гарний результат.

Прикладом успішної бізнес-моделі української селекції є Всеукраїнський науковий інститут селекції (ВНІС). Розпочатий ще 1991 року приватний проект зі створення конкурентоспроможних на світовому рівні вітчизняних сортів та гібридів насіння широкого спектру культур, сьогодні виходить на максимальну потужність. В лінійці ВНІС є створений та апробований за найсучаснішими світовими стандартами посівний матеріал соняшнику, кукурудзи, ріпаку, пшениці, жита, ячменю, цукрових та кормових буряків, а також насіння таких нішевих культур як спельта, тритикале та інші. 150 га випробувальних полів, 50 га селекційних розсадників, понад 30 фахівців, які займаються безпосередньо селекцією. Дослідники ВНІС застосовують усі відомі сьогодні методи створення вихідного матеріалу та нових стабільних, високоврожайних і стійких до стресових умов середовища сортів та гібридів. Це класична селекція, методи редагування геному, метод ДНК-маркерів, в тому числі і технологія CRTSPRCaS.

У будь-якій країні основою розвиненої системи сільськогосподарського виробництва є ефективна селекційна діяльність. Така ситуація в нашій країні склалася внаслідок вузькості правового поля та недостатньої обізнаності суб'єктів селекційної діяльності щодо своїх прав. Вітчизняне законодавство у сфері захисту прав селекціонерів має більш декларативний, а ніж прикладний характер.

Необхідність підвищення рівня продовольчої безпеки в Україні та розвиток виробництва сільськогосподарських культур визначають необхідність ґрунтового дослідження особливостей охорони селекційних досягнень.

У розвинутому агропромисловому виробництві, що є основою продовольчої безпеки країни, важлива роль належить ефективній селекційній діяльності.

За даними Насінневої асоціації України поліпшення якості насіння може збільшити врожайність сільськогосподарських культур до 30%.

З 2008 року наша країна є членом Міжнародної організації з сертифікації насіння. Це дозволяє інститутам НААНУ здійснювати його поставки на зовнішній ринок з урахуванням Європейських стандартів.

В країнах ЄС обов'язковій сертифікації підлягає лише насіння наступних сільськогосподарських культур: пшениці, ячменю, жита, вівса, тритикале, кукурудзи, ріпаку, чорної гірчиці, цукрового буряку, соняшнику, сої, польового гороху і картоплі. Для цих культур, крім категорії «сертифіковане насіння» можуть існувати додаткові категорії – «схвалене насіння» («комерційне», «запасне») зі зниженими вимогами до якості насіння, яким однак, можна торгувати, хоча й лише за нестачі поставок сертифікованого насіння і у випадку, якщо профільне Міністерство дозволяє таку торгівлю.

Насіння більшості овочевих культур у ЄС не є об'єктом сертифікації, навіть якщо ці культури вирощуються фермерами на великих площах (морква, цибуля).

В Україні принципи правової охорони селекційних досягнень регламентуються законами «Про охорону прав на сорти рослин» (01.17.2002). Основні принципи охорони визначено Законом України «Про приєднання України до Міжнародної конвенції з охорони нових сортів рослин», Постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про Державний реєстр сортів рослин придатних для поширення в Україні (15.05.2003).

У 2002 році було створено Державну систему охорони прав на сорти рослин та Український інститут експертизи сортів рослин.

Охорона селекційних досягнень – це суспільно-правовий порядок закріплення певних прав і обов'язків за суб'єктами селекційної діяльності, що виникають з приводу привласнення та комерціалізації її результатів, а також створення механізмів їхньої реалізації.

Захист селекційних досягнень – це комплекс заходів, спрямованих на визнання або відновлення прав на них, а також захист інтересів суб'єктів селекційної діяльності під час їх порушення чи оспорювання шляхом застосування до правопорушників визначених законом санкцій.

Міжнародна угода з рослинних генетичних ресурсів для виробництва продовольства і ведення сільського господарства (2001) визнає комплексний внесок селекціонерів (зокрема фермерів), до глобальної продовольчої безпеки шляхом їх досліджень і розробок нових сортів сільськогосподарських культур.

Список використаних джерел

1. Шубравська О.В. Розвиток селекційної діяльності та ринку селекційної продукції в Україні та світі. Журнал «Економіка сільського господарства». стор. 86-98. 2012 р.
2. Вірченко В., Савчук В. Охорона селекційних досягнень як передумова продовольчої безпеки України. Журнал «Теорія і практика інтелектуальної власності». Стор 73-82. № 2. – 2015 р.
3. Закон України «Про охорону прав на сорти рослин» від 21.04.1993 р. № 3116-ХІІ [Електронний ресурс]. – режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3b91:12>.
4. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про Державний реєстр сортів рослин, придатних для поширення в Україні» від 15.05.2003 р. № 686 [Електронний ресурс]. – режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1379_2007_%D0%BF.
5. Міжнародна угода з рослинних генетичних ресурсів для виробництва продовольства і ведення сільського господарства 3/2001 [Електронний ресурс]. режим доступу: <http://www.fao.org/docrep/meating/004/12656/Y265001.htm#3>.

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ СОРТІВ РОСЛИН В УКРАЇНІ

Прасолов Є.Я.

к.т.н., професор кафедри безпека життєдіяльності,

Лапенко Т.Г.

к.т.н., доцент кафедри безпека життєдіяльності,

Воробйова А.В.

здобувач вищої освіти ІТФ,

Литовченко А.С.

здобувач вищої освіти ІТФ

Полтавська державна аграрна академія

м. Полтава

Одним із складових інноваційних технологій в аграрному секторі економіки є фактор підвищення урожайності сільськогосподарських культур та якості продукції. Це може бути якісно реалізоване тільки з використанням інтелектуальної власності, представником якої є сорт рослини. На сортах з високим генетичним потенціалом урожайності, з достатнім рівнем адаптації до місцевих ґрунто-кліматичних умов і стійкості до хвороб та шкідників отримують достатню віддачу від вкладень у технології вирощування культури. Відбором сортів для сільського господарства займається система державного сортовипробування, яка була створена в 1937 році академіком М.І. Вавиловим. З того часу почалась ціленаправлена селекційна робота по створенню сортів та випробовування до конкретних ґрунтово-кліматичних зон.

Нині на рівні держави важливе завдання виконує Державна служба з охорони прав на сорти рослин. Державна система охорони прав на сорти рослин включає Держсортслужбу та підпорядковану їй Український інститут експертизи сортів рослин. Раніше цим займалась Державна комісія.

Особливу різновидність об'єктів патентно-правової охорони складають селекційні досягнення, тобто, сорти рослин. Незважаючи на ряд існуючих відмінностей, обумовлених «живою природою» селекційних досягнень, охорона їх подібна з патентною охороною об'єктів промислової власності.

Сорт – це група рослин, яка відрізняється від інших декількома ознаками і вважається новим, якщо до дати, на яку подана заява, селекціонер та інші за його дозволами не подавали чи будь-яким способом не передавали матеріал сорту для комерційного використання. Сорт відповідає умові відмінності, якщо за проявом ознак він чітко відрізняється від будь-якого сорту, загальновідомого до дати, на яку заявка вважається поданою. Сорт вважається стабільним, якщо його основні ознаки, визначені в описі сорту, залишаються достатньо схожими за своїми основними ознаками.

Виключне право на селекційне досягнення охороняється Законом і підтверджується патентом, який видається на селекційне досягнення. Критеріями

охороноздатності селекційного досягнення. є – новизна, відмінність, однорідність і стабільність згідно ст.11 Закону України встановлюється Державною комісією

. Критерії заборони поширення сортів в Україні були визначені Держсортслужбою та затверджені наказом Міністерства аграрної політики від 30.08.2002 р. № 247. Згідно Закону охороноздатність рослин визначеного сорту повинні бути однорідні по своїх ознаках, але можливі окремі відхилення, що пов'язано з їх розмноженням.

Селекційні досягнення є об'єктами права інтелектуальної власності згідно ст.420 ЦКУ. В ст.485 ЦКУ визначаються три види прав інтелектуальної власності на сорти рослин: особисті немайнові права засвідчені державною реєстрацією; майнові права інтелектуальної власності засвідчені патентом; майнове право інтелектуальної власності засвідчене державною реєстрацією на поширення сорту [1].

Права на селекційні досягнення оформляються заявкою та подачею в Державну службу з охорони прав на сорти рослин. Спочатку проводиться попередня експертиза на відповідність документів вимогам, далі – експертиза селекційного досягнення на новизну і дослідження на відмінність, однорідність і стабільність. Патент видається селекціонеру (заявнику), його правонаступнику або роботодавцю (на службові селекційні досягнення). В ряді випадків патент може бути визнаний недійсним або анульованим.

Патентовласник має право використовувати самостійно селекційне досягнення або видавати ліцензії іншим особам на здійснення виробництва, доведення до посівної кондиції, пропозицій до продажу, привіз і вивіз з території України.

Автор - фізична особа, творчою працею якого виведене, створене, знаходиться під охороною селекційне досягнення. Автору селекційного досягнення видається свідоцтво, яке надає право на отримання винагороди від патентовласника за використання селекційного досягнення.

Особа, що незаконно використовує селекційне досягнення, повинна по вимозі патентовласника відшкодувати збитки. Суперечки, які виникають в зв'язку з порушенням прав патентовласника і селекціонера, розглядають в судовому порядку.

В 2002 році Верховною радою України прийнято Закон України «Про охорону прав на сорти рослин», який регулює майнові і особисті немайнові відносини, що виникають у зв'язку з набуттям, здійсненням та захистом прав на сорти рослин [2]. Закон відповідає вимогам Міжнародної Конвенції по охороні сортів рослин в редакції Акту 1991 року та адаптований до відповідних актів Європейського Союзу.

Згідно ст. 37, п.4 Закону України особисте немайнове право автора засвідчується свідоцтвом про авторство на сорт рослин. Згідно гл.35 Цивільного кодексу України до об'єктів права інтелектуальної власності належать сорти

рослин, строк чинності виключних майнових прав на сорт рослин закінчується через 30 років, а для дерев і винограду через 35 років [5].

Сорт вважається придатним для поширення в Україні, якщо має правову охорону і може використовуватися для задоволення потреб суспільства і не заборонений для поширення з підстав загрози життю і здоров'ю людей, нанесення шкоди рослинному світу, збереженню довкілля.

У перспективі визначальна роль у процесі удосконалення захисту прав інтелектуальної власності буде належати органам державної влади (законодавчої, виконавчої, судової) та науці і освіті.

Відповідні напрями пошуку шляхів захисту прав інтелектуальної власності знайшли відображення у Пріоритетних напрямках розвитку правової науки на 2016–2020 рр., затверджених Національною академією правових наук України у березні 2016 р.. Адміністративна реформа 2010–2012 років фактично припинила реалізацію державної політики у сфері охорони прав на нові українські різновиди рослин на міжнародному рівні оскільки в Адміністративній Раді UPOV офіційно не представлена Україна. З 01.01.2015 р. набули чинності Міжнародні правила з контролю за якістю насіння, які прийняті на загальних зборах у Лондоні. Україна нині повинна забезпечити їх офіційний переклад та використання для сертифікації насінневого матеріалу за уніфікованими міжнародними правилами.

Стратегією сталого розвитку «Україна — 2020», затвердженою Указом Президента України від 12.01.2015 р., захист прав інтелектуальної власності визначений в якості вектору реформування за напрямом національної безпеки.

Положення Цивільного кодексу України відповідають Акту Конвенції UPOV 1991 року. Кодексом передбачено, що охорона сортів рослин не має обмежень по їх приналежності до встановлюваного UPOV переліку родів і видів.

Приватне право є складовою частиною національної системи і знаходиться у взаємозв'язку з адміністративним, визначеним ст. 51-2 Кодексу України та передбачає адміністративну відповідальність за незаконне використання сорту рослин.

В Україні сформовано законодавчу та нормативно-правову базу щодо розвитку селекції та насінництва, основою якої стали Закони України «Про насіння та садивний матеріал», «Про охорону прав на сорти рослин» [4]. Ведеться робота по затвердженню державних стандартів на насіння сільськогосподарських культур, які адаптовані до положень Світової організації торгівлі. Розроблено положення про Державний реєстр виробників насіння і садивного матеріалу. Постановою Кабінету Міністрів України створено Національний центр насіннезнавства та сортовивчення. З 2004 року проводиться атестація виробників насінневого матеріалу та формується Державний реєстр.

Угодою про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії у 2014 році (ст. 228 Угоди), передбачено співробітництво сторін щодо сприяння охорони прав на сорти рослин

згідно до Міжнародної конвенції з охорони нових сортів рослин у редакції 1991 року. Цим забезпечені «права фермера» згідно з ч. 2 ст. 15 Конвенції та ч.3 ст. 14 Регламенту Ради (ЄС) № 2100/94 від 27 липня 1994 р. про права на рослини Європейського Співтовариства [3].

Законами України «Про фермерське господарство» від 19.06.2003 р. № 973-IV, «Про колективне сільськогосподарське підприємство» від 14.02.1992 р. № 2114-XII, «Про особисте селянське господарство» від 15.05.2003 р. № 742-IV не визначено поняття фермер. Згідно ч.2 ст. 47 Закону будь-яка особа має право розмножувати рослини для власних потреб у господарстві, що не вважається порушенням майнових прав власника на сорт.

Нині проблемами є зміни до Закону України «Про охорону прав на сорти рослин» та «Про насіння і садивний матеріал», внесені Законами України від 02.11.2006 р. № 311-V та від 08.12.20015 р. № 864-VI, редакції яких не погоджувалися Радою UPOV.

Зі зміненою редакцією Закону України «Про насіння і садивний матеріал» від 08.12.20015 р. № 864-VI створено умови для впровадження у виробництво насіння рослин іноземної селекції без проведення польових випробувань в Україні, що створює загрозу для екологічної та продовольчої безпеки та знищення вітчизняної селекції та насінництва.

Нині недоліком в сфері правової охорони сортів рослин України є відсутність національної стратегії розвитку, спрямованої на розв'язання актуальних соціально-економічних проблем.

Впровадження Національної стратегії можливе при підтримці освітніх програм щодо охорони прав інтелектуальної власності на сорти рослин в аграрних навчальних закладах України, що приведе до розвитку економіки України на базі інноваційної моделі, збереження й розвитку інтелектуального потенціалу нації.

Список використаних джерел

1. Пічкур О.В., Пічкур В.О. «Проблеми правової охорони нових різновидів рослин в Україні», Питання інтелектуальної власності, збірник наукових праць, м. Київ, 2017, с. 142-201
2. Закон України «Про охорону прав на сорти рослин» від 21.04.1993 р. № 3116-XII //Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 21. – ст. 218; Закон України «Про приєднання України до Міжнародної конвенції по охороні нових сортів рослин» від 02.06.1995 № 209/95-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 22. – ст.168.
3. Закон України «Про приєднання України до Міжнародної конвенції з охорони нових сортів рослин» від 02.08.2006 № 60-V // Відомості Верховної Ради України. – 2006. - № 39. – ст.343.
4. Міжнародна конвенція з охорони нових сортів рослин від 2 грудня 1961 р., переглянута в м. Женева 10 листопада 1972 р., 23 жовтня 1978 р. та 19 березня

1991 р. [Електронний ресурс] Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_856.

5. Закон України «Про охорону прав на сорти рослин» від 21 квітня 1993 р. № 3116- XII (в редакції Закону № 2986-III від 17.01.2002 р. із змінами 2006, 2010, 2012, 2014 років) // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 23. – ст. 163).

СЕЛЕКЦІЙНІ ДОСЯГНЕННЯ СЕЛЕКЦІЙНО-ГЕНЕТИЧНОГО ІНСТИТУТУ – НЦ НС ТА ПРОБЛЕМИ ЇХ ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ

Соколов В.М.

к.с.-г.н., Член-кореспондент НААН, директор

Аріфова Т.М.

к.с.-г.н., провідний науковий співробітник

Селекційно-генетичний інститут – НЦ НС

м. Одеса

Селекційно-генетичний інститут – НЦ НС на сьогодні є провідною установою в Україні зі створення нових сортів рослин і впровадження їх у виробництво. На сьогодні в інституті стоїть задача з утримання і покращення своїх позицій на ринку насіння основних сільськогосподарських культур. Дані завдання вирішуються науковою установою за допомогою створення нових сортів, які б відрізнялися рядом господарсько-цінних показників, таких як – стійкість до найбільш шкочинних хвороб, морозо- та зимостійкістю, посухостійкістю, з високими показниками якості зерна, при цьому щоб вони були високопродуктивними і мали високі адаптивні властивості, що дозволить їм поширюватися в різних екологічних зонах. Також, дослідження нами ринку показує, що з часом зростає попит на сорти культур, які донедавна не мали особливого економічного значення і не використовувалися широко у виробництві. Наприклад, зараз зріс попит на сорти такої культури як нут, насіння якого у великій кількості потребують країни Азії. Зважаючи на зміни кліматичних умов, за даними науковців, у майбутньому значно буде зростати попит на соргові культури і т.д. Тому селекції даних культур у інституті приділяють особливу увагу. Створено ряд сортів нуту з яких сорт Тріумф уже вирощується не лише на території України, а і набув широкого розповсюдження в Російській Федерації та Республіці Молдова. Сорти сорго цукрового Афоня, Верблюд, Мамонт та інші, також активно впроваджуються у виробництво.

З розвитком промисловості, виникає потреба в нових сортах з абсолютно новими показниками якості зерна та інших господарських ознак. Науковці нашого інституту намагаються передбачити ситуацію, яка складеться у виробництві через певний час, щоб на той момент мати в наявності відповідні сорти, адже створення сорту займає не один рік. Пошук нових ідей для створення сортів має досить

специфічний характер: необхідно прогнозувати можливі напрямки розвитку НТП, технологічні і технічні прориви, соціальні, демографічні і екологічні зміни, аналізувати нові запити споживачів, прогнозувати їх можливі зміни і виявляти причини цих змін. На підставі цього слід прогнозувати можливий попит на сорти певної категорії у майбутньому, у тому числі потенційні чи приховані потреби.

У разі, коли вітчизняні наукові установи не в змозі задовольнити попит споживача, цю нішу починають заповнювати сорти іноземних фірм, які багато уваги приділяють саме маркетинговим дослідженням ринку і готові до таких ситуацій. Про це свідчать дані Державного реєстру сортів придатних для поширення в Україні, де станом на 21.09.2018 р. знаходиться 10945 сортів: з них української селекції – 4590 сортів, що становить – 42%, іноземної селекції – 6355 сортів, що становить – 58% [1]. Станом на вересень 2018 р. для проведення кваліфікаційної експертизи подано 571 документів заявок з яких: української селекції -274, що становить – 48%, іноземної селекції – 297, що становить – 52% [2].

Проблема збільшення виробництва високоякісного зерна в інституті та господарствах його мережі вирішується в комплексі із завданням удосконалення технології вирощування культури й впровадженням у виробництво нових високопродуктивних сортів з генетично обумовленим високим рівнем якості зерна. Інститутом та господарствами його мережі щорічно виробляють близько 10 тис. тон насіння вищих репродукцій зернових, зернобобових культур. У даний час насінництво ведеться більше як по 100 сортах і гібридах 15 сільськогосподарських культур. На сьогоднішній день в Реєстрі сортів рослин України знаходиться 314 сортів селекції інституту – це говорить про те, що не дивлячись на складні економічні умови, СГІ- НЦ НС має потужний інтелектуальний запас у своєму арсеналі й продовжує залишатися лідером серед селекційних та насінневих установ на території України.

Крім того, розроблена схема прискореного розмноження новітніх сортів і гібридів селекції інституту, яка дозволила скоротити строки впровадження у виробництво перспективних сортів з 5-6 до 4 років. В цілому, сортова політика нашої наукової установи спрямована на домінування в посівах високих насінневих репродукцій, на ефективне сортооновлення та сортозміну, а також прискорення строків сортозміни новими сортами, які відповідають вимогам ринку. Це видно з аналізу даних розподілу площ під різними сортами озимої пшениці за ряд років. Так в 2012 р., 2013 р. беззаперечними лідерами по площі насінневих посівів були сорти Антонівка (5278,0 га, 7044,4 га), Куяльник (4891,0 га, 3289,0 га) Одеська 267 (4022,0 га, 3814,26 га) то в 2016 р. вона становила: Антонівка – 2158 га, Куяльник – 992,0 га, Одеська 267 - 696 га, а в 2018 р. ще вдвічі менше, сорт Одеська 267 взагалі не висівався. Натомість активно почали використовуватися сорти Ліра одеська, Пилипівка, Зиск. Слід також відмітити сорт Ліра одеська, який був занесений до Державного реєстру в 2013 р. у 2016 р. вже займав 1689 га

насінневих площ. Такий стрімкий попит на даний сорт був забезпечений завдяки високій пластичності даного сорту при різних умовах вирощування та генетично обумовленому високому потенціалу продуктивності. Деякі сорти, які не набувають значної популярності серед виробників, все-таки якийсь час займають свою певну екологічну нішу, задовольняючи ті чи інші потреби виробництва (Рис. 1,2).

Селекційна діяльність у сфері рослинництва – особливий вид творчості людини. Він, по суті, неповторний і має експериментально-прикладний характер. Оцінку «переваг» результату селекції неможливо здійснити за критеріями визначення «винахідницького рівня» об’єктів промислової власності, аналізуючи опис сорту. «Явну відмінність» нового сорту встановлюють за морфологічними ознаками (наприклад, кількість колосків у колосі, колір колосу, наявність вушок у колосковій лусці, наявність опушення стебла і т.д.) та фізіологічними ознаками (морозостійкість, посухостійкість, стійкість до хвороб) у процесі польових досліджень його характерних ознак.

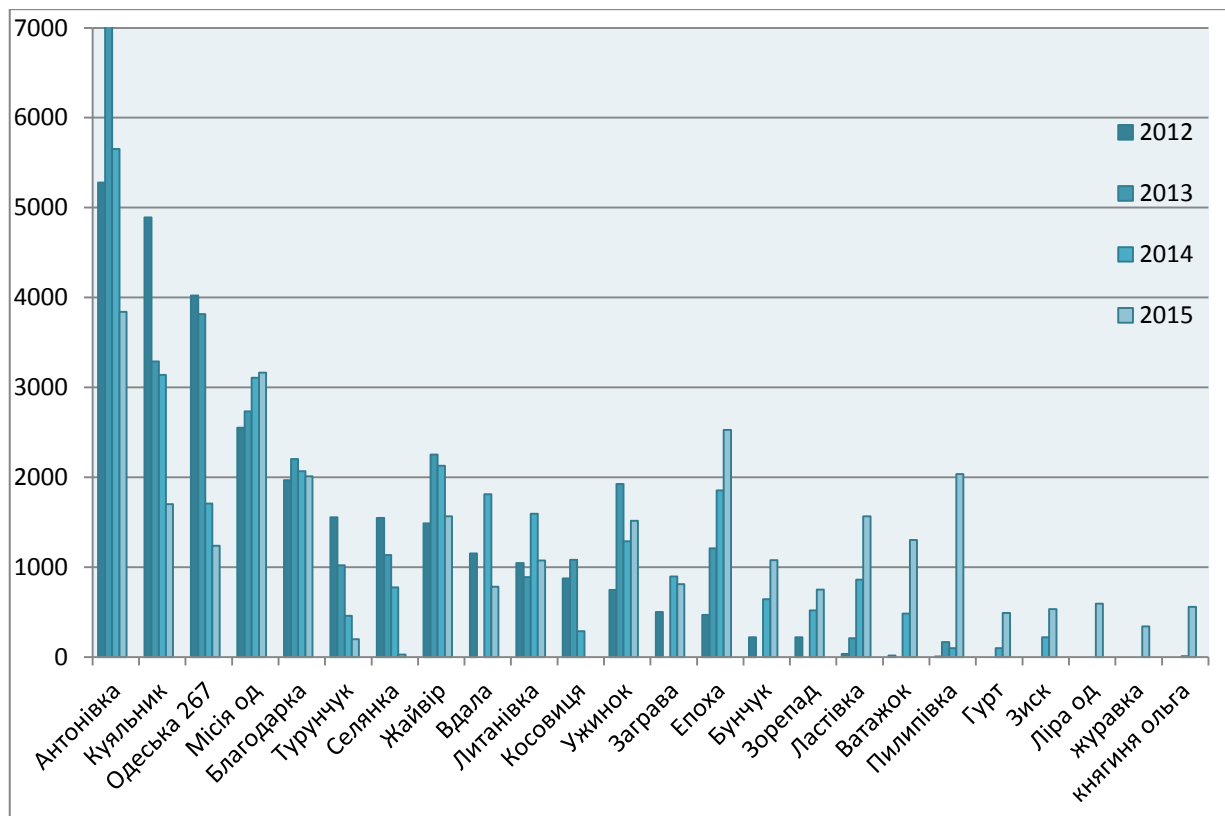

Рис.1 Розподіл насінневих площ озимої м'якої пшениці по сортам (2012-2015 р.р.)

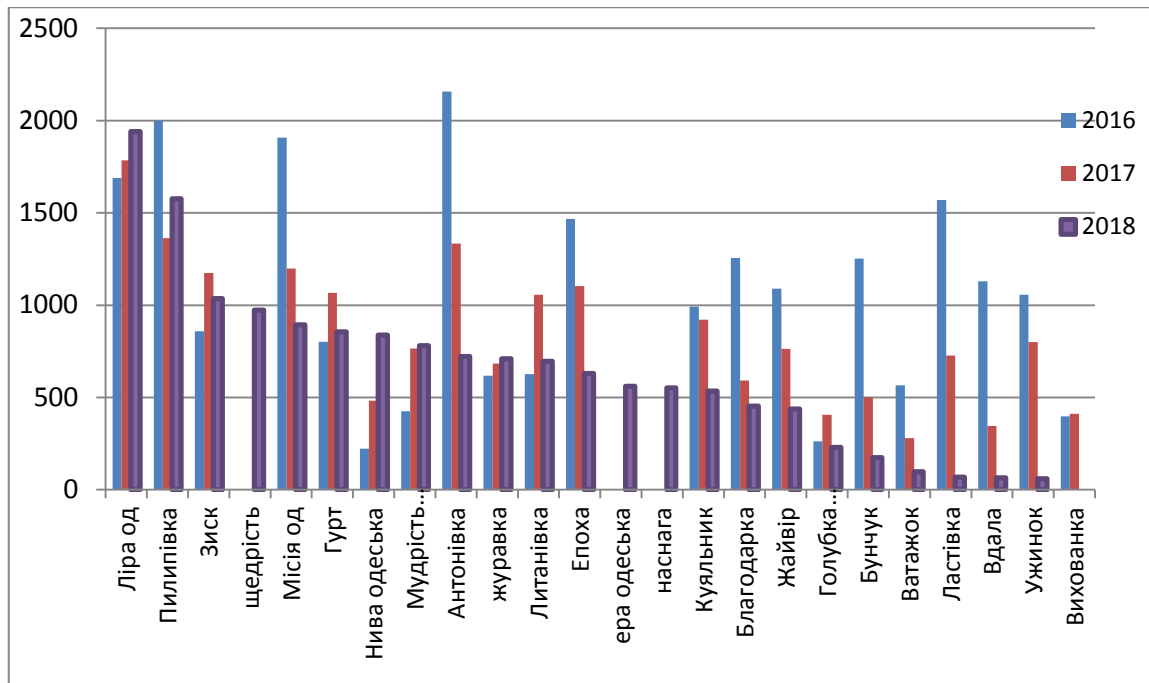

Рис.2 Розподіл насінневих площ озимої м'якої пшениці по сортам (2016-2018 р.р.)

Але відсутність у законодавстві з питань охорони прав на сорти рослин такого критерію охороноздатності сорту як «господарська корисність» часто призводить до того, що сорти, які відрізняються за тими чи іншими господарськими ознаками і призначені для використання в конкретній галузі, поступаються за своїми фізіологічними ознаками перед традиційними сортами і тому не допускаються до використання. Наприклад, у Селекційно-генетичному інституті - НЦ НС створюються м'якозерні сорти пшениці, призначені для використання в кондитерській промисловості, показники якості таких сортів, порівняно з сортами хлібопекарського призначення, значно поступаються стандартам, що не дає змоги їм успішно пройти державне сортовипробування. Тому, до проблеми охорони прав на нові сорти рослин треба підходити не формально, а виходячи з економічних потреб держави і суспільства щодо конкретних сортів рослин. Крім того, політика держави повинна бути направлена на те, що перш ніж реєструвати іноземні сорти, аналогічні вітчизняним селекційним здобуткам за характерними ознаками, необхідно визначитися, чи не зашкодить це суспільним та державним інтересам.

Список використаних джерел

1. Державний реєстр сортів рослин придатних для поширення в Україні на 2018 р. /Міністерство аграрної політики та продовольства України. –Київ. –2018. 468 с.
2. Охорона прав на сорти рослин: Бюлетень / Український інститут експертизи сортів рослин . – Вінниця:ФЛП Корзун Д.Ю. – 2018.Вип.3. – 306с.

СЕРТИФІКАЦІЯ НАСІННЄВОГО МАТЕРІАЛУ СОРТІВ РОСЛИН ЯК ЕЛЕМЕНТА ЇХ ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ

Дорожко Г.К.

к.т.н, доцент

Радник дирекції НДІ інтелектуальної власності НАПрН України

м. Київ,

Прасолов Є.Я.

к.т.н, професор кафедри безпека життєдіяльності

Полтавська державна аграрна академія

м. Полтава

Важливим завданням в сучасній Україні - це забезпечення якості та безпеки продукції, адже життя та здоров'я людини є соціальна цінність [1]. Питання сертифікації насіння присвячені роботи М.М. Кузміної, Л.В. Лосюк, С.М. Орехова, О.Ю. Дубінського [2], В.М. Соколова [3], В.В. Хареби [4], А.М. Радченко [5]. Аналіз стану нормативно-правової основи здійснення сертифікації показав недоліки в сфері законодавства. Питання правового регулювання сортової сертифікації згідно ст. 1 Закону України «Про насіння і садивничий матеріал» визначає сертифікацію насіння, як комплекс заходів контролю на етапах розмноження насіння і садивного матеріалу.

Згідно статті 18 ЗУ «Про насіння і садивний матеріал» від 26 грудня 2002 року сертифікації підлягають насіння і садивний матеріал сорту, включеного до Державного реєстру, придатних для поширення в Україні і включеного до Переліку сортів рослин Організації економічного співробітництва та розвитку. Порядок проведення сертифікації, видачі та скасування сертифікатів на насіння та/або садивний матеріал затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 21 лютого 2017 р. № 97. Але є, що втратили чинність, постанови КМУ «Про затвердження Тимчасового порядку проведення сертифікації насіння та садивного матеріалу» від 22 квітня 2013 року № 299 та «Про затвердження Порядку маркування партій насіння» від 22 травня 2013 року № 447.

Мінагропродом та органами з оцінки відповідності здійснюється видача сертифікатів, що засвідчують сортові якості насіння або садивного матеріалу незалежно від форми власності.

Сертифікати видаються на платній основі. Роботи з визначення сортових і посівних і товарних якостей насіння садивного матеріалу виконуються після оплати фізичною або юридичною особою їх вартості. Формування вартості послуг із проведення сертифікації у сфері насінництва виконується органами з оцінки відповідності державної форми власності та аудиторами із сертифікації, які проводять діяльність як представники Мінагрополітики чи державного підприємства, установи, організації, що належать до сфери його управління. Оплата послуг, що надаються органами з оцінки відповідності приватної форми

власності та аудиторами із сертифікації, які проводять діяльність як незалежні експерти, здійснюється на договірних засадах.

Для визначення сортових, посівних і товарних якостей насіння садивного матеріалу використовуються єдині методи та лабораторно-технічні засоби, загальна термінологія і нормативна документація.

За насінневими схемами організації економічного співробітництва і розвитку проводять спершу процедуру тестування рослин, потім – апробацію сортових посівів. Тестування рослин на контрольних ділянках для підтвердження, що насіння відповідає заявленому сорту і є однорідним за сортовою чистотою. Тестування на контрольних ділянках дозволяє детально дослідити рослини протягом вегетаційного періоду за цілим комплексом ознак. Далі проводяться польові дослідження за процедурою відповідно до статті 20 і 21 ЗУ «Про насіння і садивний матеріал» з врахуванням «Тимчасового порядку проведення сортової сертифікації» та схем організації економічного співробітництва і розвитку. Виробник представляє інспектору етикетки від пакування насіння, яким засіяно поле. Контролюються кількість рослин в посівах і порівнюються з офіційним описом сорту. По результатам попереднього обстеження інспектор визначає кількість пробних ділянок, і порядок розміщення на посіві та кількості обстежених рослин.

Остаточним етапом у процедурі сертифікації насіння є відбір проби від сформованої партії та її аналіз для оцінки посівних якостей насіння. Посівні якості насіння, призначеного для міжнародної торгівлі, повинні посвідчуватися сертифікатом міжнародного зразка, яким є Міжнародний Помаранчевий Сертифікат ІСТА [4]. На сьогодні здійснює аналіз посівних якостей насіння за міжнародними методиками та видає Міжнародні сертифікати ІСТА (помаранчеві та сині) на насіння, призначене для експорту, Державне підприємство «Державний центр сертифікації і експертизи сільськогосподарської продукції», утворене на державній власності і підпорядковане Державній інспекції сільського господарства України.

Результатом виконання сертифікації насіння є нормативно-правовий акт, який виконано, згідно Тимчасового порядку проведення сертифікації насіння та садивного матеріалу, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 22 квітня 2013 р. №299. Процедура визначення та засвідчення відповідності сортових і посівних якостей насіння і садивного матеріалу на етапах розмноження і внесених до державного реєстру, придатних до поширення в Україні, або Реєстру сортів рослин Організації економічного співробітництва та розвитку [5].

Сертифікація насіння та садивного матеріалу нині проводиться територіальними органами Державної інспекції сільського господарства України. Встановлено, що правове регулювання сортової сертифікації в Україні здійснюється згідно вимог Міжнародної асоціації з контролю якості насіння [6]. Підтвердженням відповідності продукції систем якості і екологічного управління

та персоналу встановленим законодавством вимогам буде подальшого вдосконалення законодавства з питань сертифікації сортів рослин.

Список використаних джерел

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. №254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – ст. 141.
2. Дубинський О.Ю. Проблеми правового регулювання сертифікації в Україні / О.Ю. Дубинський // Наше право. – 2013. - №12 – с. 51-57
3. Соколов В.М. Методика апробації сортових посівів зернових культур/ Соколов В.М., Вишневський В.В., Кіндрук В.О. – Київ – Одеса. – 16 с.
4. Хареба В.В. Адаптування схем сортової сертифікації насіння овочевих культур, призначеного для міжнародної торгівлі/ В.В. Хареба, Н.В. Лещук, М.А. Бронувицька, О.В. Позняк // Сортовивчення та охорона прав на сорти рослин. – 2012. – №2. – С. 51-55
5. Радченко А.М. Правове регулювання сертифікації насіння в Україні. / Радченко А.М. // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – 2016. Випуск 38, том 1. – с. 123-126.

СОРТОВИЙ СКЛАД ЕНЕРГЕТИЧНИХ КУЛЬТУР В УКРАЇНІ

Сиплива Н.О.

*к.б.н., заступник завідувача відділу розгляду заявок,
експертизи назви та новизни сортів рослин
Український інститут експертизи сортів рослин
м. Київ,*

Кулик М.І.

*к.с.-г.н., доцент кафедри селекції, насінництва і генетики
Полтавська державна аграрна академія
м. Полтава*

Збільшення використання альтернативних джерел енергії в Україні пов'язано із динамікою здорожчання продуктів виробництва із непоновлюваних ресурсів та підвищенням тарифів на житлово-комунальні послуги. Одним із ефективних рослинних енергетичних ресурсів у сільському господарстві для виробництва біопалива є енергетичні культури.

Саме енергетичні культури – це рослини, які вирощуються для використання їх безпосередньо в якості палива або ж для виробництва на їх основі біопалива. Класичні енергетичні культури можна розділити на кілька видів: однорічні трави, багаторічні трави, швидкоростучі дерева і деревоподібні рослини [1]. До культур, що слугують для виробництва біопалив відносять дерево-кущових (верба, тополя, павловнія) та трав'янистих енергетичних рослини (міскантуси, просо прутіподібне, щавнат, сіда та інші) [2].

Найбільш поширеними на території нашої країни є види роду *Salix* (*Salix alba* L., *Salix viminalis* L.), просо прутоподібне (*Panicum virgatum* L.) та види роду *Miscanthus* (*Miscanthus x giganteus* J.M. Greef & Deuter ex Hodkinson & Renvoize, *Miscanthus sinensis* Anderss, *Miscanthus sacchariflorus* (Maxim) Benth.). Ці рослини мають різні біологічні особливості та пристосувальні реакції за їх інтродукції в Україні, володіють певними господарсько-цінними властивостями і слугують сировиною для виробництва біопалив та мають фітореMediaційні властивості [4, 5].

Верба – невибаглива морозостійка культура, яка на рік дає приріст пагонів до 2,5 м, а через 3 роки висота кущів досягає 6–8 метрів. Завдяки тому, що верба має добре розвинену кореневу систему, вона може рости як на ґрунтах з відносно легким гранулометричним складом, так і на мінеральних, супіщаних, суглинних ґрунтах [2]. Інтродуковані види роду *Salix* L. вирізняються швидким приростом біомаси, а також невибагливістю до родючості ґрунту та вимогливістю до вологи, а створення більш посухостійких форм дозволить географічно розширити ареал вирощування цієї культури в Україні

На даний час до Реєстру сортів рослин України (наділ – Реєстр сортів) внесено п'ять сортів верби. Серед яких чотири сорти верби прутовидної – 'ЛІННЕЯ' (країна походження – Швеція, рекомендовані ґрунтово-кліматичні зони вирощування – Полісся, Лісостеп, Степ), 'Вільгельм' (Швеція, Степ), 'Марцияна' (Україна, Полісся), 'Збруч' (Україна, Полісся, Лісостеп, Степ) та один сорт верби білої – 'КОРВІНУС' (Угорщина, Полісся, Лісостеп, Степ) [3].

З-поміж сортименту роду *Miscanthus* придатними для поширення в Україні є вісім сортів, з яких міскантусу гігантського зареєстровано чотири сорти ('Верум', країна походження – Україна, рекомендовані ґрунтово-кліматичні зони вирощування – Полісся, Лісостеп, Степ; 'Біотех' – Україна, Полісся, Лісостеп, Степ; 'Осінній зорецвіт' – Україна, Полісся, Лісостеп, Степ; 'Гулівер' – Україна, Полісся, Лісостеп), міскантус цукрокрітковий – два сорти ('Снігопад' – Україна, Полісся, Лісостеп; 'Снігова королева' – Україна, Полісся, Лісостеп), міскантус китайський – два сорти ('Місячний промінь' – країна походження – Україна, рекомендовані ґрунтово-кліматичні зони вирощування – Полісся, Лісостеп; 'Велетень' – Україна, Полісся, Лісостеп) [3]. Усі види роду *Miscanthus* – це теплолюбні, багаторічні рослини, яка формують потужну мичкувату кореневу систему, мають прямостоячі стебла, які досягають до 5 м у висоту, довгі ланцетні, шорсткі листки до 50 см довжиною. Вирізняються відносною зимостійкістю, посухостійкістю, високою продуктивністю [2].

Panicum virgatum L. у Реєстрі сортів представлено трьома сортами, це такі, як 'Морозко' (країна походження Україна, Полісся, Лісостеп), 'Зоряне' (Україна, Полісся, Лісостеп), 'Лядовське' (Україна, Полісся, Лісостеп) [3]. Просо прутоподібне – це теплолюбна, багаторічна рослина, яка має розгалужену мичкувату кореневу систему, прямостоячі порожнисті стебла – різного кольору,

які досягають до 3 м у висоту. Листки прямостоячі, у верхній половині дуговиднопониклі, до 60 см довжиною, лінійні, плоскі, голі, гладкі, зелені, восени буріють [2].

Придатними для поширення в Україні є два сорти *Rumex patientia* L x *Rumex tianshanicus* A. Los. Це такі сорти: ‘Київський ультра’ (країна походження Україна, Полісся, Лісостеп), ‘Наставник’ (Україна, Лісостеп) [3].

3-поміж представників *Paulownia* Sieb. et Zuss. придатними для поширення в Україні є лише один сорт ‘Ін Вітро 12’ (країна походження Іспанія, Полісся, Лісостеп, Степ) [3].

Доцільно вирощувати не тільки традиційні енергетичні культури, а й малопоширені, зокрема сорго багаторічне, сільфій, сіду тощо. Вони продуктивно використовуються від 6–8 до 17–20 років та щорічно забезпечують вихід до 30 т/га абсолютно сухої речовини. Зазначені культури не потребують особливих енергетичних та матеріальних витрат [6].

Таким чином, культура *Sida hermaphrodita* (L.) Rusby у Реєстрі сортів представлена такими сортами: ‘Вірджінія’ (країна походження Україна, Полісся, Лісостеп, Степ), ‘Фітоенергія’ (Україна, Полісся, Лісостеп) [3].

Асортимент *Sorghum alatum* Parodi представлений двома сортами ‘Колумбо’ (країна походження Україна, Полісся, Лісостеп, Степ) ‘Парана’ (Україна, Полісся, Лісостеп) [3].

Silphium integrifolium Michx представлений двома сортами української селекції ‘Ювілейний-90’, ‘Красень’ та *Silphium perfoliatum* L. такими сортами – ‘Переможець’, ‘Богатир’, ‘Канадчанка’, ‘Сонечко’ [3].

Головною перевагою ефективності вирощування новостворених сортів енергетичних культур, поряд з адаптивними властивостями та гоподарсько-корисними ознаками – це їх здатність швидко нагромаджувати потужну фітомасу та формувати значну кількість сухої речовини на одиницю площі, яку доцільно використати для виробництва біопалива.

Отже, за агроекологічного обґрунтування вирощування зареєстрованих сортів енергетичних культур на маргінальних землях (не сільськогосподарського призначення) може в перспективі зменшити енергетичну залежність як окремих територіальних громад, так і України в цілому.

Список використаних джерел

1. Гелетуха Г. Г. Оцінка енергетичного потенціалу біомаси в Україні. Чатина 2. Енергетичні культури, рідкі біопалива, біогаз / [Г. Г. Гелетуха, Т. А. Железна, М. М. Жовмір та ін..] // Пром. теплотехника, 2011. – Т. 33 (№1). – С. 57–64.
2. Енергетичні культури для виробництва біопалива : довідник / В. Л. Курило, М. І. Кулик. – Полтава, 2017. – 74 с.
3. Державний Реєстр сортів придатних для поширення в Україні, 9.10.2018 рік // Режим доступу: <http://minagro.gov.ua/system/files/09.10.2018.pdf>

4. Курило В. Л. Біологічні особливості та потенціал урожайності енергетичних культур родини тонконогових в умовах України / В. Л. Курило, Д. Б. Рахметов, М. І. Кулик // Вісник Полтавської державної аграрної академії. – Вип. 1 (88), 2018. – С. 11–17.
5. Maksym Kulyk, Iryna Zhornyk and Maryna Galytska. Plants for phytoremediation and biofuel production / Applied Biotechnology in Mining: Proceedings of the International Conference (Dnipro, April 25-27, 2018). – Dnipro: National Technical University “Dnipro Polytechnic”, 2018 : 49.
6. Можарівська І. А. Технологія вирощування малопоширених енергетичних культур для виробництва різних видів біопалива / І. А. Можарівська // Наукові праці Інституту біоенергетичних культур і цукрових буряків, 2013. – Вип.19. – С. 85–89.

ВІДПОВІДНІСТЬ НАЦІОНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА ЄВРОПЕЙСЬКОМУ З ПИТАНЬ ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ СЕЛЕКЦІЙНИХ ДОСЯГНЕНЬ

Бєловол Ю.Ю.
аспірант

*Український науково-дослідний інститут прогнозування та випробування
техніки і технології для сільськогосподарського виробництва ім. Л. Погорілого
Київська область, смт. Дослідницьке,*

Прасолов Є.Я.

к. т.н., професор кафедри безпека життєдіяльності

Поляков І.А.

здобувач вищої освіти

*Полтавська державна аграрна академія
м. Полтава*

Розвиток аграрної науки, розробка та впровадження інновацій в сільськогосподарському виробництві є стратегічним напрямком розбудови держави. Це можливе за умови переходу на принципи інтелектуальної економіки шляхом створення інновацій, їх впровадження та комерціалізація і удосконалення національного законодавства, та узгодження його з Міжнародними нормами. Пріоритетною складовою інтеграції України до Європейського Союзу є адаптація законодавства, механізм уніфікації якої визначений загальнодержавною програмою, яка затверджена ЗУ від 18 березня 2004 року №1629 – IV [1]. Охорона прав на селекційні досягнення – результати творчої діяльності людини у вигляді сортів та гібридів рослин із заданими ознаками.

В статті враховані надбання вчених правових наук: О. Орлюк, О. Пічкура, М. Роїк, В. Моргун, Н. Мироненко, О. Дорошенко, С. Петренко, О. Гончара, В. Курила, М. Пушкара, І. Жураківської, Д. Цюкала, О. Кравченка, О. Андрійка, М. Мильниченка, О. Рудник. [2]

Велика наукова робота проводиться в селекційному центрі Полтавської державної аграрної академії від керівництвом В. Тищенко по технології селекції пшениці озимої (Соната полтавська, Самара, Санжара). Основними методами селекції є добір, гібридизація з використанням гетерозису.

Для стимуляції інноваційного розвитку аграрного сектору України, передбачено матеріальну зацікавленість суб'єктів права на селекційні досягнення.

Згідно ст. 3 – 1 ЗУ «Про охорону прав на сорти рослин», суб'єктом права інтелектуальної власності є автор [3] і визначаються три можливих суб'єкта права інтелектуальної власності на сорт рослин [4].

Ст. 10 ЗУ «Про охорону прав на сорти рослин» визначає особисті немайнові права автора, майнові права інтелектуальної власності на сорт та на поширення сорту рослин. Критерії охороноспроможності сорту рослин визначаються ст. 11 ЗУ «Про охорону прав на сорти рослин» та передбачається видача патенту на сорт рослин, свідоцтва про авторство на сорт рослин та свідоцтво про право на поширення сорту [5]. Уповноважений орган в сфері охорони прав на сорти рослин веде Державний реєстр сортів рослин придатних для поширення в Україні.

Угодою між Україною та ЄС передбачено співробітництво сторін щодо сприяння і посилення охорони прав на сорти рослин відповідно до Акту Конвенції UPOV 1991 р., зокрема щодо забезпечення так званого «права фермера» (ст. 228 Угоди) згідно з ч.2 ст.15 Акту 1991 р. Міжнародної конвенції з охорони нових різновидів рослин (Конвенції UPOV). Аналогічні положення містяться в ч.3 ст.14 Регламенту Ради (ЄС) № 2100/94 від 27 липня 1994 р. про права на різновиди рослин Європейського Співтовариства.

Англійське та французьке слово «sort» в назві міжнародної організації з охорони нових рослин не застосовується. Застосоване в національному законодавстві слово «сорт» є транслітерацією французького «sorte» та англійського «sort», що застосовується для класифікації якості товарної продукції, а не біологічних об'єктів.

В пункті «ві» ст.1 Конвенції поняття «variety» означає *«групу рослин у рамках нижчого з відомих ботанічних таксонів, яка може бути визначена ступенем прояву ознак, що є результатом реалізації даного генотипу або комбінації генотипів».*

Більше того в абз.25 ст.1 ЗУ «Про охорону прав на сорти рослин» наводиться поняття *«сорт рослин – окрема група рослин (клон, лінія, гібрид першого покоління, популяція) в рамках нижчого із відомих ботанічних таксонів, яка, незалежно від того, задовольняє вона повністю або ні умови виникнення правової охорони: може бути визначена ступенем прояву ознак, що є результатом діяльності даного генотипу або комбінації генотипів».*

В абз. 25 ст.1 Закону свідомо збережено неправильне визначення охоронюваних на міжнародному рівні різновидів рослин.

Абз.2 ст.1 Закону визначено: право на сорт має автор – фізична особа, яка його *«вивела або виявила і поліпшила»*. Тобто, поняття «селекціонер» лише частково співпадає з вимогами абз.2 п.«ві» ст.1 Конвенції. У п.«ів» ст.2 Акту Конвенції UPOV 1991 р. наведено поняття *«breeder»* - *«виробник»* нового різновиду рослин, тобто є замовником нового сорту.

Українські законодавці всупереч вимогам п.«ів» ст.2 Акту Конвенції UPOV 1991 р. визначили, що право на сорт має фізична особа, яка його вивела, що призвело до суттєвих правових колізій у відносинах між автором і роботодавцем, а також у відносинах між власниками патентів на сорти рослин та суб'єктами первинного і репродукційного насінництва.

Виходячи зі змісту ч.1 ст.17 Закону сорт рослин створюється *«у зв'язку з виконанням трудового договору чи договору про створення за замовленням з роботодавцем з використанням ноу-хау останнього»*, що суперечить нормам Конвенції UPOV та Регламенту ЄС, згідно з якими різновид рослин виявляється у природі або виводиться автором-селекціонером. Ні в Конвенції, ні в регламенті не йдеться про ноу-хау роботодавця щодо нового різновиду. Жодна стаття Закону не визначає такого ноу-хау. До того ж, ініціатори внесення змін до Закону не вбачають різниці між трудовим договором і договором-замовлення, між створенням сорту та його виведенням або виявленням і поліпшенням.

Термін *«посадковий матеріал»*, визначений абз.17 ст.1 Закону, означає *«матеріальний носій сорту, рослини та їх частини, що вважаються придатними для відтворення цілісних рослин»*. В абз.3 ст.1 ЗУ «Про насіння і садивний матеріал» застосовано поняття *«садивний матеріал»*, що означає *«рослини та їх вегетативні органи (частини), придатні для відтворення цілісного організму рослин»*. Також застосовується термін *«насіння – генеративні і вегетативні органи рослин, що використовуються для їх відтворення»*. Але такий термін суперечить поняттю *«насінневий матеріал»*, наведеному у ч.1 ст.14 Конвенції UPOV 1991 р.. Для генеративного відтворення сортів польових сільськогосподарських культур ч.1 ст.14 Конвенції застосовано поняття *«насінневий матеріал»*, він призначений для зберігання, введення в господарський оборот, продажу.

Жоден термін, застосований у ст.1 Закону та у ст.1 ЗУ «Про насіння і садивний матеріал» для позначення матеріалу для генеративного і вегетативного відтворення рослин не відповідає термінологічним визначенням, наведеним у ст.14 Конвенції та ст.15 Регламенту. Тривалість строку охорони прав на сорти рослин, визначений ч.2 ст.19 Конвенції, становить не менше 25 років для винограду і деревних культур, 20 – для решти видів і родів рослин.

Ст.19 Регламенту встановлено строк чинності права на різновиди рослин ЄС, перебіг якого триває до закінчення 25-го календарного року, а для винограду і деревних культур – до закінчення 30-го календарного року, наступного за роком надання цього права. Рада ЄС, приймаючи відповідне рішення кваліфікованою

більшістю голосів за пропозицією Комісії ЄС, може стосовно *різновидів особливих родів або видів* рослин передбачити продовження цих строків на наступні п'ять років. Тобто, в ЄС збільшувати тривалість охорони прав можна не на всі сорти, і тільки згідно з рішенням Адміністративної Ради ЄС щодо здійснення такого.

Законом і главою 42 ЦКУ необґрунтовано збільшено відповідно до 30 та 35 років. З норм Закону випливає, що збільшення тривалості охорони права на сорти рослин переслідує тільки одну мету – збільшити кількість і обсяги зборів за підтримання чинності охоронних документів на них.

Всупереч Регламенту і Конвенції, Законом визначено особу, яку згідно з абз.6 ст. 1 Закону визначено як «власник майнового права інтелектуальної власності на поширення сорту». Поширення сорту фактично передбачає виробництво, зберігання та реалізацію насінневого матеріалу сорту, тобто Закон перекреслює норми Конвенції і Регламенту щодо забезпечення права селекціонера.

Аналогічну норму визначено ч. 3 ст. 14 Регламенту Ради (ЄС) № 2100/94 визначено «право фермера».

Законодавство України офіційно не визначило поняття «фермер». ЗУ «Про фермерське господарство» від 19.06.2003 р. № 973-IV (*Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 45. – ст.363*) наводить поняття «фермерське господарство» (ч.1 ст. 1) та наголошує, хто може бути його членом (ст.3), але не регулює їх діяльність. Внаслідок зазначеного, ч. 2 ст. 47 Закону «привілей фермера» поширили на будь-яку особу, чим порушили визначені Конвенцією та Регламентом права та інтереси селекціонера [6].

В результаті розглянутого матеріалу зроблена спроба оцінити стан справ із захистом прав в Україні згідно законодавчої бази, щодо розвитку селекції та насінництва; положення про Державний реєстр виробників насіння та садивного матеріалу; реорганізований Національний центр насіннезнавства та сортовивчення на базі Селекційно-генетичного інституту; пропонується впровадження Національної стратегії тільки за умов включення освітніх програм щодо охорони прав інтелектуальної власності на сорти рослин в аграрних вищих навчальних закладах України.

Протягом останніх років в Україні створена система нормативно-правових актів у сфері правової охорони селекційних досягнень, але правовий механізм охорони сортів рослин недосконалий і для покращення слід внести зміни до законодавства.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про Загальнодержавну програму законодавства України до законодавства Європейського Союзу: Закон України 18 березня 2004 року № 1629 – IV [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>

2. Полинсько І.В. Охорона прав на селекційні досягнення в Україні та ЄС: порівняльний аналіз / матеріали всеукраїнської конференції по праву інтелектуальної власності, ЧНУ ім. Б. Хмельницького, Черкаси, 23.04.2012 – с. 53-55.
3. Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо приведення законодавства України і сфері насінництва та розсадництва у відповідність з європейськими та міжнародними нормами і стандартами» від 08 грудня 2015 року № 864 – VIII. – Відомості Верховної Ради, 2016, №4, ст. 39.
4. Про деякі питання практики вирішення спорів, пов'язаних із захистом прав інтелектуальної власності: Постанова Пленуму Вищого господарського суду України від 17 жовтня 2012 року № 12 [Електронний ресурс].
5. Курило В., Пушкар М. До проблеми правової охорони сортів рослин в Україні // Інтелектуальна власність. – 2006. - №1. – с. 20-25.
6. Пічкур О.В. Проблемні питання охорони прав на сорти рослин – нетрадиційні об'єкти права Інтелектуальної власності // Інтелектуальна власність. – 2004. - №2. – с. 3...9.

ЗМІСТ

Орлюк О. П.

Стратегія НДІ інтелектуальної власності НАПрН України
в напрямку вдосконалення правової охорони селекційних
досягнень у рослинництві 5

Пічкур О. В.

Відповідність норм національного законодавства з нормами міжнародного,
зокрема європейського законодавства з питань
правової охорони нових різновидів рослин та захисту прав селекціонерів 10

Лось С.А., Висоцька Н.Ю., Терещенко Л.І., Торосова Л.О.

Результати та перспективи сортовипробування лісових та горіхоплодих
деревних рослин в Україні 14

Тищенко В.М., Баташова М.Є., Дубенець М.В., Гусенкова О.

Господарсько біологічна та адаптивна характеристика нових сортів
пшениці озимої м'якої селекції ПДАА 18

Вожегова Р. А., Марченко Т.Ю., Біляєва І. М.

Здобутки селекції та її проблеми в інституті зрошуваного
землеробства НААН 21

Горобець В.Ф., Щербакова Т.О.

Селекція півоній в національному ботанічному саду імені М.М. Гришка
Національної академії наук України 25

Куц О. В., Горова Т.К., Сайко О.Ю., Черкасова В.К., Підлубенко І.М., Штепа Л.Ю.

Коренеплідні і малопоширені овочеві рослини (сучасна селекційна
практика в Україні та її проблеми) 29

Білявська Л. Г.

Викладання дисципліни права охорона сортів рослин у ПДАА на
факультеті агротехнологій та екології 33

Бєловол С.А., Дудник В.В., Шеметюк А.В., Гапоненко О. І.

Особливості державного управління в сфері охорони прав на
селекційні досягнення 36

Бровкіна М.О., Бровкін В.В.

Законодавчі аспекти обміну інформацією між країнами-учасницями
Міжнародного Союзу з охорони нових сортів рослин 40

Бєловол С.А., Слинько В. Г., Дрожчана О.У., Черненко Б.С.

Селекційні досягнення в системі охорони прав інтелектуальної власності..... 42

Воронянський С.І., Гарбузов Ю.Є., Білявська Л.Г.

Сучасна селекція сої в Україні та її проблеми 46

Гармаш О.І.	
Екологічні поселення як центри збереження, захисту і відновлення старовинних сортів рослин	49
Гусенкова О.В.	
Якість сортів пшениці озимої селекції Полтавської державної аграрної академії в умовах контрольованого середовища	51
Гайдай А.О., Божок Ю. О.	
Сучасний стан та перспективи <i>helianthus annuus l.</i> в Україні	52
Костенко К.В.	
Головні складові компоненти врожайності сортів та селекційних ліній пшениці озимої в адаптивній селекції	54
Куценко Н.І., Глущенко Л.А.	
Сучасний стан методичної бази з оцінки сортів лікарських рослин за напрямками використання в лікарській та фармацевтичній промисловостях ...	56
Лещук Н.В., Києнко З.Б.	
Методичні аспекти проведення ділянкового (грунтового) сортового контролю в Україні	60
Опара Н.М.	
Розвиток селекційних досягнень та охорона прав на селекційну продукцію в Україні та ЄС	63
Прасолов Є.Я., Лапенко Т.Г., Воробйова А.В., Литовченко А.С.	
Особливості правової охорони сортів рослин в Україні	67
Соколов В.М. Аріфова Т.М.	
Селекційні досягнення селекційно-генетичного Інституту – НЦ НС та проблеми їх правової охорони	71
Дорожко Г.К., Прасолов Є.Я.	
Сертифікація насінневого матеріалу сортів рослин як елемента їх правової охорони	75
Сиплива Н.О., Кулик М.І.	
Сортовий склад енергетичних культур в Україні	77
Беловол Ю.Ю., Прасолов Є.Я, Поляков І.А.	
Відповідність національного законодавства європейському з питань правової охорони селекційних досягнень	80

Наукове видання

**«СЕЛЕКЦІЙНІ ДОСЯГНЕННЯ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОЇ
ОХОРОНИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ЗАХИСТУ»**

Матеріали

Всеукраїнської науково-практичної конференції

22-23 листопада 2018 року

Відповідальність за зміст і редакцію матеріалів несуть автори

Рекомендовано до друку кафедрою безпека життєдіяльності Полтавської державної аграрної академії, протокол №4 від 4 грудня 2018 р.

Формат 60x90 $\frac{1}{16}$. Папір офсетний (білий 70-80 г/м²)

Ум. друк. арк. 6.2. Авт. арк (Обл.-вид. арк.) 5.2

Гарнітура Times New Roman Cyr.

Видавець

Полтавська державна аграрна академія

36003, м. Полтава, вул. Г.Сковороди, 1/3

